

M&L

MONUMENTEN
EN
LANDSCHAPPEN

1^e JAARGANG, NR. 3 - MAART 1982 - TWEEMAANDELIJKS

NATUURSTEEN

V LAMINCK

N.V.

**RESTAURATIE
VAN MONUMENTALE GEBOUWEN**

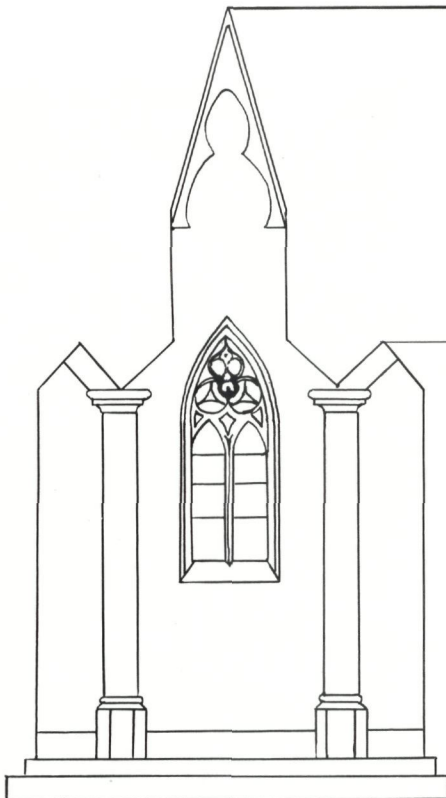

- D 9 - klas 7
- D24 - klas 7

2100 DEURNE - ANTWERPEN
VAN AMSTELSTRAAT 63
TEL. 031/25.03.83

9100 LOKEREN
GASSTRAAT 11A
TEL. 091/48.12.17

HEDENDAAGSE METHODEN BIJ DE ZACHTE RESTAURATIE VAN GEBOUWEN EN MONUMENTEN

- Constructieve scheurinjectie
- Dichtende scheurinjectie
- Consolidatie van hout en steen
- Restauratie van steen
- Restauratie van beeldhouwwerk
- Behandeling tegen stijgend muurvocht
- Restauratie van hout
- Constructieve restauratie van houten draagbalken
- Curatieve en preventieve behandeling van hout
- Antizwambehandeling

Met behulp van 'zachte' polymeertechnische middelen als:

- epoxyharsen
- polyurethanen
- siliconharsen

N.V. RESIPLAST

Bistweg 80 - 2250 Broechem - Tel. 031/85.62.31

Uitvoering met
anorganische
produkten.

Levering en verwerking van:

**MINEROS
en KEIM produkten**

BETONSANERING
SPUITBETON
GEVELKOSMETIKA
WATERDICHTING
STEENRESTAURATIE
BETONREPARATIES

bagrat

ISO-Isoleertechniek

BAGRAT BELGIUM p.v.b.a.
Dr. Van de Perrestraat 289
2440 GEEL
Tel. 014/58 04 90

De meest ervaren gevelreinigers ter wereld

 **vacuum
cleaner**^{nv.} sinds 1906

erkenning, Ministerie openbare werken, Kat. D21 en Kat. D24: Klasse 5

**GEVELREINIGING • STEENRESTAURATIE • BETONHERSTELLING
STEENVERHARDING • ANTI-DUIFBESCHERMING
ANTI-MOSBEHANDELING • VOCHTISOLATIE
GRAFFITI VERWIJDERING**

2000 ANTWERPEN
Scheldestraat 87
TEL.: (031) 37.53.53

1070 BRUSSEL
Birminghamstraat 30
TEL.: (02) 522.23.03

9000 GENT
Tortelduifstraat 47
TEL.: (091) 26.44.70

De Bruyne V. en Zn. p.v.b.a.

Walderdonk 41 - 9070 Wachtebeke

Tel. 091/45.01.31 - 45.09.41

*Restauraties van monumentale
gebouwen*

Nieuwbouw en schrijnwerken

Erkenning:

D 24 - Klas 7

D 1 - Klas 7

D 5 - Klas 5

Minéros
steenrestauratie

Invoerder: Lumac p.v.b.a.

Schuitbroekstraat 2 - 3999 Laakdal - 014/30.07.24

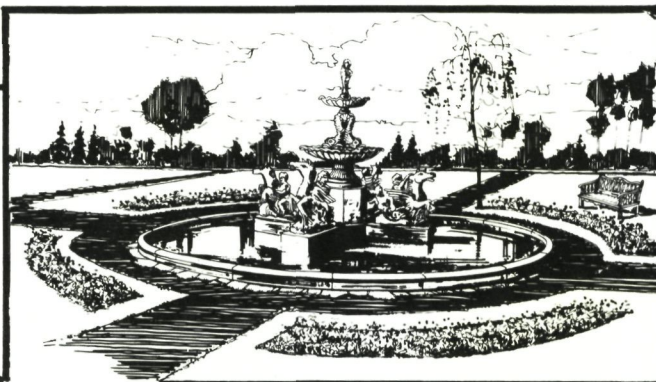
MINERAALVERVEN

s
e
d
e
r
t
1875

VERSIERINGEN : voor **TUINEN-
PARKEN-RECREATIE** en **STADS-
VERNIEUWINGEN**.
in **KUNSTSTEEN GRANIET**.

eigen studiebureel.

MONUMENTALE FONTEINEN.

RUSTBANKEN.

BLOEMVAZEN

«**MET WATERRESERVOIR**»

DESIGN
YVAN TEIRLINGK

EMIEL CLAUSLAAN N° 61.
9800 ASTENE-DEINZE
BELGIE.

TEL. 091 / 86.21.44.

PETER COX BENELUX
P.V.B.A.

**REINIGEN
RESTAUREREN
BESCHERMEN**

ANTWERPEN:

Vleeshuis, Waterpoort,
Koninklijk Paleis, K.N.S.,
Stadsbibliotheek, Stadhuis,
K.V.O., Handelsbeurs,
Sint-Andrieskerk

BRUGGE:

Historische panden Steen-
straat, Mariastraat,
Sint-Niklaasstraat

GENT:

Stadhuis, Pacificatiezaal,
Volkskundemuseum,
Sint-Pietersabdij.

**Schoonheid aan het
licht brengen en ze beschermen
voor nu en straks...**

TULPSTRAAT 49-53 - 2000 ANTWERPEN - TEL. 031-36.93.61

BOUWSTOFFEN WALTER LEYS

*Bredabaan 126 - 2130 Brasschaat
Tel. 031/51 79 10*

CHEMISCHE BOUWSPECIALITEITEN

SOKOL ®

Waterdichting - Silikonen - Hechtingsemulsie
Snelcement - Plasificeerder - Ontkistingolie

OMBRAN ®

Betonbeschermingsprodukten - Herstellmortels
Wandafdichtingsmaterialen - Saneringsprodukten

**BOUWHEREN - ARCHITEKTEN - DAKDEKKERS -
EIGENAARS - PRIVATE en OPENBARE DIENSTEN**

Met het oog op de besparingen die gewenst worden door de Regering
biedt de P.V.B.A. **FEDRA'S** U haar natuurleien H.14
van **KWALITEIT** in **HOEVEELHEID** tegen **SCHOKPRIJS**

De natuurlei H. 14 werd in het laboratorium van het Wetenschappelijk en Technisch Centrum van
het Bouwbedrijf getest op basis van de criteria's van het lastenboek 104 en de STS-34

P.V.B.A. **FEDRA'S** JERUZALEMSTRAAT 43 - 9420 ERPE-MERE - Tel. (053) 21 01 54

VERKOOPKANTOOR: MINNENBERGSTR 32 - 9531 ZOTTEGEM-OOMBERGEN - Tel. (091) 60 22 74

**Spectron herstelt, onderhoudt
en injecteert alle soorten
bouwwerken.**

Spectron N.V. Injekteebedrijf

Liersesteenweg 36, B-2800 Mechelen Telefoon (015) 21.99.02

RESACO

INTERNATIONAL p.v.b.a.

RESTAUREREN: natuursteen, beeldhouwwerk, ambachtelijke technieken
SANEREN: vochtisolaties, organische en anorganische injecties.
CONSOLIDEREN: mineralisering, houtbehandeling

Schuitbroekstraat 2
3999 Laakdal

tel. 014/30.07.24
tx. 34693

WOONERVEN

in een globale stedenbouwkundige visie

*Staatssecretariaat voor streekeconomie
Bestuur van de Stedebouw en de Ruimtelijke ordening*

Technische gegevens: 350 bladzijden - 590 fr. (+ eventueel 45 fr. verzendingskosten)
- 2 kleuren - kaft: 4 kleuren

Inhoud: de verschillende hoofdstukken handelen over:

- kennismaking met het woonerf
- een nieuw stedenbouwkundig perspectief
- het woonerf als onderdeel van een maatregelenpakket
- de „andere” straatverbeteringen
- de vormgeving van het woonerf
- de ontwerpmethodiek
- synthese van de vormgevings- en beoordelingscriteria
- diverse aspecten
- samenvatting der bevindingen

begin mei verkrijgbaar in de boekhandel of bij de uitgever

Snoeck-Ducaju & Zoon, n.v. Begijnhoflaan 464, 9000 Gent, tel. 091/23.48.97

**Bouwen door
de eeuwen heen
in Vlaanderen**

Provincie Oost-Vlaanderen
Arrondissement Sint-Niklaas

7n
2(S-T)

Nu bij uw boekhandelaar verkrijgbaar

Delen 7n 1 en 7n 2 van de reeks

**BOUWEN DOOR
DE EEUWEN HEEN
IN VLAANDEREN**

**Provincie Oost-Vlaanderen
Arrondissement Sint-Niklaas**

Honderden waardevolle huizen en gebouwen, beschreven in meer dan 1.000 bladzijden rijkelijk geïllustreerde tekst.

Een blijvende aanwinst voor uw bibliotheek!

Uitgeverij

SNOECK-DUCAJU & ZOON, n.v.
Begijnhoflaan 464 - 9000 Gent
Tel. 091/23.48.97

Prijs: 1.980 fr.

Mocht u deze werken niet bij uw boekhandelaar vinden, richt u dan tot de uitgever, waar trouwens ook de andere delen van deze reeks nog verkrijgbaar zijn.

noverox®

een nieuwe methode om roest te bestrijden

Zet roest om in een stevige, zwarte beschermende laag.

Eenvoudig in het gebruik.

Direkt op roest aan te brengen.

Geschikt voor auto, pijpleidingen, hekwerken, enz., alles van staal of ijzer.

Noverox tast bestaande laklagen niet aan.

Informatie bij:
autosshops, garages, ijzerwaren en d.h.z.
zaken of bij
Viba - Brussel - tel. 02/219.44.17

SOLIGNUM PVBA ISOFINA

HOUTBESCHERMING

1e Kwaliteit houtbeschermingsprodukten van

SOLIGNUM Ltd - Engeland - A BURMAH COMPANY

Uitroeijing van houtschimmel en houtworm met

20 JAAR GARANTIE

VRAAG KOSTELOOS INSPECTIEBEZOEK

Verkoop van produkten voor vakman en doe-het-zelver,
inbegrepen decoratieve Solignum produkten

PVBA ISOFINA, Houtbeschermingstechnieken
Abeelstraat 9, 9600 RONSE

(055) 21 61 71 - na 18 u. (055) 21 25 25

RIETEN DAKEN

WILLY IBENS

P.V.B.A.

Brandbeveiligde daken

Rietmatten en rietplaten

Restauraties

Nieuw en herstellingswerk

Isolatiewerken met rustieke rietplaten

Gratis dokumentatie

Leopoldslei 161 2130 Brasschaat Tel. (031)515345

Steeds in voorraad
Tientallen soorten

Kasseien

in natuursteen

Kasseien, mozaïekkeien, kasseitegels

nieuw - herbruik

voor bestrating van :

- dorpskernen
- wandelstraten
- monumenten
- villa's
- nijverheid
- parkeerplaatsen
- restauratiewerken
- park en tuin.
terrassen

Waardebestendig

Tijdsbestand

Van Camp

Pater Nuyenslaan 60
2230 Schilde
Tel. : (031) 53.87.66

**OUDE KERK DOOR EN DOOR
GESCHEURD. SCHADE GENOEG OM
HET GEHELE KUNSTWERK VOLLEDIG
TERUG OP TE BOUWEN.**

Slopen hoeft niet: **EMERGO CHEMICAL COATING N.V.** restaureert oude metselwerken, houten balken, natuursteen, enz... Lost extreme problemen probleemloos op. En brengt tevens het herstelde op zijn oorspronkelijke sterkte terug. Zonder hak- en breekwerk. Snel en zeker.

***NEEM LIEVER DE TELEFOON EN
BEL EMERGO N.V. 031-28.10.15 (5 L.)***

N.V. EMERGO CHEMICAL COATING
Terbekehofdreef 50-52 - 2610 Wilrijk
Tel. 031-28.10.15 (5 l.) - Telex 32641

Editoriaal

Op 27 maart 1982 werd te Antwerpen het jaar van de stadsvernieuwing plechtig afgesloten. Hierbij past het eraan te herinneren dat de idee om dit jaar te organiseren eigenlijk gegroeid is uit het Monumentenjaar 1975. Bij het afsluiten van dat jaar voor het bouwkundig erfgoed besliste de Raad van Europa immers om vijf jaar later een evaluatie op te maken van wat inmiddels gebeurd zou zijn en om tevens een nieuwe actie te organiseren.

Bij die actie, die met nagenoeg een jaar vertraging van start gegaan is, werd het thema verlegd van de monumenten naar de *stadsvernieuwing*.

Net als in 1975 volgde Vlaanderen deze actie, op gang gebracht door de Raad van Europa, zeer goed op. De Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen werd er van heel nabij bij betrokken ondermeer door onderdak te verlenen aan het secretariaat van de campagne, waarbij hij uiteraard ook de nodige hulp kon verlenen. Anderzijds kon binnen het raam van de Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen, ook ingepikt worden op de thema's die in het kader van de sociale stadsvernieuwing naar voren kwamen.

Een van de belangrijkste maatregelen is ongetwijfeld de uitwerking van een subsidie-regeling voor werken aan beschermde monumenten waarbij onder meer rekening gehouden wordt met het inkomen van de eigenaar. Bijgevolg valt de restauratie of het bewonen van een gerestaureerd huis niet langer uitsluitend binnen het bereik van de meest goeuden; de verschillende sociale geledingen in de historische stads- en dorpsgezichten kunnen zich integendeel handhaven.

Veel van de campagnes, opgezet rond een jaarthema, blijken na het verstrijken van het betrokken jaar weinig of

geen sporen na te laten. Het is immers moeilijk om binnen het verloop van één jaar een campagne op het getouw te zetten, tot conclusies te komen en die bovendien nog in het beleid door te drukken.

Om een dergelijk falen te voorkomen voor wat betreft de stads- en dorpsvernieuwing zal de Rijksdienst voor Monumenten en Landschappen in zijn tijdschrift in het bijzonder aandacht blijven schenken aan de problemen en verwezenlijkingen op dat gebied. Om hiermee de andere onderwerpen niet in het gedrang te brengen, zullen een zestien bladzijden aan het tijdschrift toegevoegd worden.

De belangstelling voor de stadsvernieuwing vanuit de monumentenzorg is het gevolg van een verruiming in de opvatting omtrent de monumentenzorg zelf: in 1975 genoot het monument speciale aandacht. Onder het motto „een monument staat niet alleen” werd het belang van de omgeving van het monument onderstreept. Inderdaad, een slechte aanpak van de omgeving kan zelfs een perfect bewaard monument tot een karikatuur degraderen.

Thans wordt nog een stap verder gezet: een monument samen met zijn omgeving zullen pas blijvend en zinvol bewaard zijn wanneer ze deel uitmaken van en functioneel zijn in een sociaal leefbare en een op mensenmaat uitgebouwde stad, dorp of wijk.

De monumentenzorg wordt hiermee uit zijn vroeger isolement gehaald. Het monument is niet langer het door de kunsthistoricus gekoesterde kunstobject of het voorwerp van een retro-modeverschijnsel, het wordt daarnaast nog een essentieel gegeven voor de verwezenlijking van een leefbare omgeving.

Aangezien Vlaanderen zich op dit gebied nog in een beginfase bevindt zal in het tijdschrift 'M & L' zo veel mogelijk informatie worden gegeven omtrent dit onderwerp.

E. GOEDLEVEN
Adviseur-hoofd van dienst.

HOUTVERROTING ?

EN WAT DAN ?

DE RENOFORS-BETA TECHNIEK VOOR ZINVOL BEHOUD VAN WAARDEVOL HOUT

Oude verrotte en vermolmde houtkonstrukties herwinnen hun oorspronkelijke sterkte tegen een redelijke kostprijs.

U kan het repareren noemen, of restaureren of renoveren of rehabiliteren of wat U maar wil.

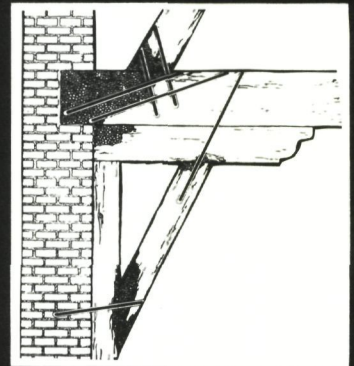
Voor ons is het betrouwbaar, vakkundig en esthetisch verantwoord herstellen van gelijk welke houtkonstruktie. Met een door Adviesbureau Bèta ontwikkeld revolutionair eigen systeem dat gebaseerd is op wapening met polyester-glasstaven en afvullen met een kunststofmortel.

In meer dan duizend kerken, kastelen, raadhuzen, paleizen en woonhuizen in Europa werd, in een tiental jaren, door Renofors de Bèta Techniek toegepast om kostenbesparend waardevolle historische konstrukties te behouden.

SOLAR n.v. werkt als officieel licentiehouder geheel volgens de richtlijnen van Bèta en heeft zich tot doel gesteld de oerdegelijke service van Renofors tot behoud van het oorspronkelijke verder te zetten.

SOLAR n.v. : gevelreiniging - steenverharding - vochtwering
drooglegging van muren met capillair stijgend vocht
dichtingswerken - betonrestauratie
houtbehandeling - brandremming

Officieel licentiehouder Renofors-Bèta-systeem Belgisch Octrooi nr. 793.103

Voor inlichtingen & documentatie :
SOLAR N.V.

Afd. Restauratietechnieken

Vlyminckshoek 70
2700 SINT-NIKLAAS
tel. 031/76.91.62

DROOGMAKEN VAN MUREN

- Door injectie of electro-osmose
- Waterdichte gevels en kelders

- Platte daken
- Tien jaar waarborg

btm

btm pvba

WATERDICHTING

GENT

Visserij 161 - Tel.: 091/25.22.44

OVERIJSE

Stwg. op Brussel 562 - Tel.: 02/657.30.09

M.....

Adres

Tel. :

Gelieve te bellen rond

Tweemaandelijks tijdschrift
uitgegeven door Snoeck-Ducaju
& Zoon, N.V., in opdracht van het
Ministerie van de Vlaamse
Gemeenschap, Rijksdienst voor
Monumenten- en Landschapszorg

1ste jaargang
Nr. 3 - maart 1982

M&L

MONUMENTEN EN LANDSCHAPPEN

*Veurne-Houtem: de Sint-Karelsmolen.
Toestand 1982
(foto Peter Somers, R.M.L.Z.)*

Redactiecomité:

A. Bergmans, M. Buyle, M. Celis,
W. Claes, H. Craeybeckx, O. De Wandel,
M. Fierlafijn, E. Goedleven, M. Hoflack,
H. Jult, M. Ramakers, H. Stynen,
S. Van Aerschot, Hedwig Van Den Bossche,
Herman Van Den Bossche

De verantwoordelijkheid voor de
gepubliceerde artikels berust uitsluitend
bij de auteurs. Alle rechten voor het
reproduceren, vertalen of herwerken zijn
voorbehouden.

Redactie:

Rijksdienst voor Monumenten- en
Landschapszorg, Jozef II-straat 30,
1ste verdieping, 1040 BRUSSEL
Tel. 02/217.99.90

Lay-out:

Marcel Ramakers

Advertentiewerving:

De Ganzerik, Postbus 71,
8000 Brugge 1
Tel. 050/32.34.98

Druk: Snoeck-Ducaju & Zoon

INHOUD

Themanummer: Veurne

Redactioneel	13
Het arrondissement Veurne: een globale benadering A.M. Delepierre	14
De kustarchitectuur in de Westhoek of het bouwen aan de rand van de zeefascinatie M. Lion en M. Ramakers	30
De Frans-Belgische Moeren G. Ostyn	39
De Frans-Belgische Moeren: enkele gegevens aangaande de wind- gemalen J. De Schepper	45
Profiel: Jozef Viérin (1872-1949) H. Stynen	49
Het Van Peteghem-Orgel (1838) in het voormalig Sint-Jans-Gasthuis (thans Bisschoppelijk College) te Veurne P. Roose	55
Summary	61
M & L Binnenkrant	
Literatuur	[1]
Memento	[7]
Musea	[7]
Bescherming van het Cultuurpatrimonium	[10]

Jaarabbonementen:

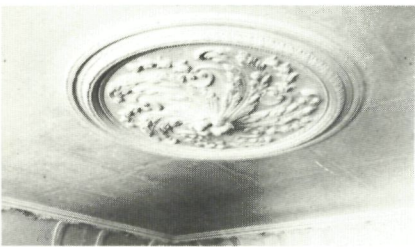
België: 660 fr. (ook losse nummers verkrijgbaar voor 110 fr.).
CJP'ers betalen 550 fr.
Buitenland: 810 fr.

Uw abonnement gaat automatisch in met het eerstvolgend nummer (tenzij u dit expliciet anders vermeldt) na overschrijving van het abonnementsgeld naar rek. 445-3608261-22 van Snoeck-Ducaju & Zoon, N.V., Abonnementen M & L, Begijnhoflaan 464, 9000 Gent (tel. 091/23.48.97).

Zonder schriftelijke opzegging vóór het einde van elk kalenderjaar, wordt een abonnement automatisch verlengd voor de volgende jaargang. Tussentijds kunnen geen abonnementen worden geannuleerd.

Kerk van O.-L.-V. Bijstand, Kolenmarkt, Brussel

Abdij van Opheylissem
Eretrap, rechtervleugel

Etn. *Novita*

N. IANNETTI
opvolger René Bours

Abdij van Opheylissem
Eretrap, rechtervleugel

Koninginnelaan 166
1000 BRUSSEL
Tel. 02/216 06 15

alle restauratie- en renovatiewerken
kerken - musea - kastelen - abdijen - gebouwen

restauratie en reproductie van alle sierelementen, motieven, beelden...
in eigen atelier

toonzaal en atelier te bezichtigen op afspraak

REDACTIONEEL

Themanummer Veurne

Binnen afzienbare tijd verschijnt als achtste deel in de reeks 'Bouwen door de eeuwen heen' de inventaris van het Bouwkundig Erfgoed van het arrondissement Veurne.

'M & L' heeft deze gelegenheid aangegrepen om bepaalde facetten van dit Erfgoed toe te lichten. Het wordt dus geen mini-inventaris, wel eerder een aanvulling op gegevens die werden verzameld voor de samenstelling van deze inventaris.

Als introductie op de afzonderlijke bijdragen, start dit specifiek themanummer met een **globale benadering**, die vooreerst de landschapstypering, de historische achtergrond en het economisch profiel van het arrondissement schetst. In een summier overzicht wordt daarna de evolutie van de stijlperiodes — en dit zowel wat de religieuze, de burgerlijke als de landelijke architectuur betreft — besproken.

De **Kustarchitectuur** wordt behandeld vanuit haar exclusieve relatie tot het zeefenomeen. Het hoofdthema vormt de ontwikkeling van de eerste badsteden aan de Westkust en dit rond de eeuwwisseling. De 'cottage-cultuur', die hiermee verbonden is, krijgt ruime aandacht.

Omwille van hun landschappelijk waardevol karakter werd ook aan de **Frans-Belgische Moeren** een afzonderlijke bijdrage gewijd. De geologische evolutie, gekoppeld aan de Duinkerke-transgressies, de theorieën omtrent hun ontstaan, de historiek van hun droogmaking evenals hun huidige situatie in het kader van hun rangschikking als landschap vormen de belangrijkste themata van dit artikel.

De bijdrage waarin **enkele gegevens aangaande de windgemalen** werden verzameld — en dit vooral naar aanleiding van de restauratie van de Sint-Karelsmolen — sluit in sterke mate aan bij het voorgaande. De verbanden tussen de historiek van het droogmaken enerzijds, en de technische aspecten van de windgemalen anderzijds worden hier sterk geëxpliciteerd.

De werkzaamheden van architect **Jozef Viérin**, als bouwer sterk actief in de kuststreek en tevens een belangrijke figuur in de wederopbouw na de eerste wereldoorlog, worden in dit profiel-artikel verduidelijkt.

Naast biografische gegevens, die leiden tot de 'Kortrijkse Kunstgilde' wordt ingegaan op de relatie Viérin-Streuvels met o.a. de bouw van 'Het Lijsternest'. De wederopbouw van Nieuwpoort en de rol van Viérin hierin besluiten dit portret.

Als laatste bijdrage in deze 'M & L'-Veurne werd geopteerd voor **Het Van Peteghem-orgel in het voormalige Sint-Jans-Gasthuis te Veurne**.

Dankzij het terugvinden van een belangrijke archieftekst en een daaraan verbonden studie werd de historische juistheid van de restauratie bevestigd.

Alveringem, Sint-Rijkersstraat, nr. 19. Kasteelhoeve 'Hof van Wyckhuys', ca. 1600 (regionale Vlaamse renaissancestijl).

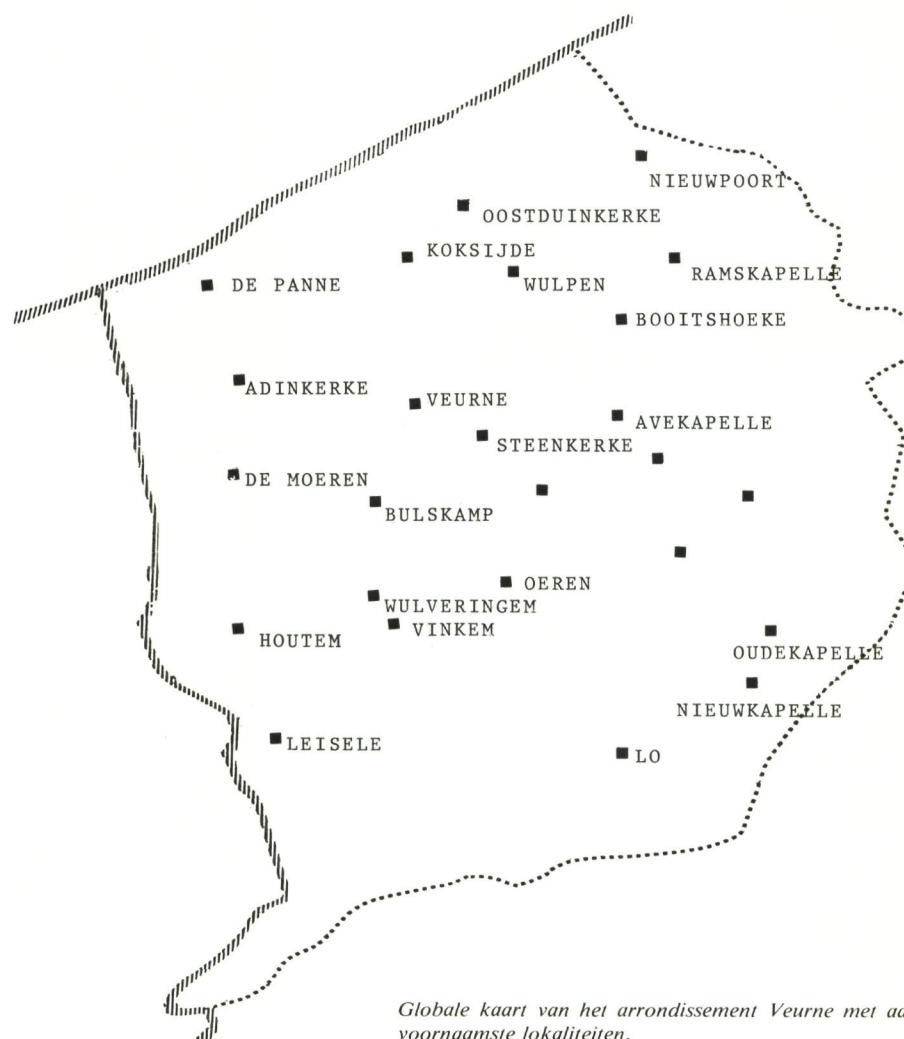
Het arrondissement Veurne: een globale benadering

A.M. Delepierre
R.M.L.Z.

Het administratief arrondissement Veurne beslaat het westelijk gedeelte van de provincie West-Vlaanderen. Het grenst ten noorden aan de Noordzee, ten oosten aan de arrondissementen Oostende en Diksmuide. Ten zuiden vormt de IJzer de grens tussen de arrondissementen Veurne en Ieper. Ten Westen ligt de landsgrens met Frankrijk. Het arrondissement bestaat uit twee stedelijke centra, Veurne en Nieuwpoort, die dateren uit de middeleeuwen en pas in de 20ste eeuw tot een opmerkelijke groei kwamen. Daarnaast zijn er twee regio's: de Westkust, gaande van Nieuwpoort tot De Panne, en het agrarisch achterland.

De Westkust bezit een belangrijke toeristische infrastructuur (vakantiebadplaatsen, homecentra) waar het onmiddellijke achterland, onder meer Veurne met voornamelijk dagtoerisme, tegen aanleunt. Dit agrarische achterland, de grootste component van het arrondissement, heeft zijn landelijk karakter, getypeerd door kleine dorpskernen met verspreide hoevebouw errond, behouden. Een recente en

tot nog toe kleine ontwikkeling van de residentiële functie naar buitenverblijven toe, is er echter waar te nemen. Het arrondissement Veurne is het op één na minst dicht bevolkte gebied van West-Vlaanderen: 173,2 inwoners per km². De huidige indeling van dit arrondissement resulteert uit twee fusie-acties, die het aantal gemeenten reduceerden van 26 in 1971 tot 5 in 1977.

Globale kaart van het arrondissement Veurne met aanduiding van de voornaamste lokaliteiten.

Landschapstype

Het bestudeerde gebied behoort tot twee morfologische eenheden: het kustgebied en Binnen-Vlaanderen. De landschappelijke eigenheid van het kustgebied wordt bepaald door de tetralogie van zee, strand, duinen en polders.

bodem (ouder, halfgesloten cultuurlandschap).

Natuurstenen resten van Romaanse kerkjes in het besproken gebied wijzen op de aanvoer vóór 1200 van ijzerzandsteen en in mindere mate van kalksteen. Doch vanaf de 13de eeuw wordt baksteen het „nieuwe” bouw materiaal van de streek.

De abdijen, hoofdzakelijk Ter Duinen in Koksijde en St.-Niklaas in Nieuwpoort speelden een belangrijke rol bij de

Oeren, Oerenstraat nr. 20 (foto R.M.L.Z.).

Langs het zeestrand strekt zich een duinengordel uit die gevormd werd tijdens de Karolingische regressiefase („jonge” duinen). Meer landinwaarts liggen de „oude” duinen van Adinkerke-Ghyvelde, het Domein Cabourg, d.w.z. het kleine gedeelte van de „oude” duinengordel dat niet weggespoeld werd tijdens de Duinkerke-I transgressie. Onmiddellijk achter de duinen bevindt zich de Poldervlakte (lokaal z.g. „t Blote”) met voornamelijk kleigronden en zware kleigronden van mariene oorsprong. De vrij regelmatige perceelindeling aldaar wijst op de stelselmatische ontwikkeling van het cultuurlandschap, wat in het geval van de Moeren uitstekend geïllustreerd wordt.

Tot Binnen-Vlaanderen behoort de iets hoger gelegen regio, grosso modo gevormd door de huidige fusiegemeente Alveringem, behalve een uitloper van de Poldervlakte langs de IJzer. Zandleemgronden typeren er de bodem. De onregelmatige perceelindeling hier wijst op een ongeorganiseerde en spontane in cultuurname van de

aanwending van de baksteen. Hun gebouwen, schuren en hoeven werden opgetrokken in dit bouw materiaal...

Naargelang de toenemende inpolderingen werd ook de polderklei opgegraven en leverden veldsteenbakkerijen de lokale gele baksteen tot in het begin van de 20ste eeuw.

Historische achtergrond

De vroege bewoningsgeschiedenis van het gebied wordt gekenmerkt door een opvallende afhankelijkheid van bodem en milieu, veroorzaakt door drie overstromingsperiodes of Duinkerkiaanse transgressies. Meer omtrent het fenomeen van de transgressies is terug te vinden in de bijdrage van G. Ostyn in dit nummer, terwijl de invloed ervan op de bewoning hier toegelicht wordt.

Dat gedeelte van het gebied dat niet door de eerste transgressie overstroomd was, maar onder een veenlaag bedol-

ven bleef, behoorde tot de Menapiërs. Tijdens de regressie werd het gebied ingenomen door Gallo-Romeinse nederzettingen, die opnieuw verlaten werden in de loop van de 3de eeuw, en dat onder meer naar aanleiding van de tweede transgressie. In die overstromingsperiode waren de nog droge eilanden vermoedelijk bewoond door Franken. Tijdens de daaropvolgende regressie (8ste eeuw) begon een continue bevolkingsbezetting van het langzaam droog wordende gebied. De ontginning ging uit van de aangrenzende, reeds bewoonde zandleemstreek. In deze periode ontstonden onder meer Steenkerke, Wulpen en Veurne. Ten gevolge van de derde transgressie, die een doorbraak veroorzaakte ter hoogte van Nieuwpoort, werd de Oude Zeedijk aangelegd ter bescherming van het gebied. Achter de dijk rezen de nederzettingen uit de grond, die al gauw tot zelfstandige entiteiten uitgroeiden.

Naast dijken bespoedigden ook afwateringsgrachten de bewoonbaarheid. Ze fungeerden bovendien als verkeerswegen. Van de 12de eeuw af werd gestart met de systematische exploitatie van de resterende veengronden.

Het huidige arrondissement Veurne valt historisch samen met het grootste gedeelte van het voormalige Veurne-Ambacht, één der kasselrijen waarin het graafschap Vlaanderen in de vroege 11de eeuw verdeeld werd. Veurne was de hoofdplaats en tevens de verblijfplaats van de burggraaf, onder wiens burgerlijk en militair gezag de kasselrij stond. Veurne en Nieuwpoort ontwikkelden zich in de loop van de 12de en 13de eeuw als handelsnederzettingen. Reeds tegen het einde van de 13de eeuw, echter, kende de economische activiteit er een sterke terugval ten gevolge van de recessie in de Vlaamse actieve handel: te Veurne verviel de zich nog in het ontwikkelingsstadium bevindende lakenindustrie, en begon de uitwijking van de stadsbevolking naar het platteland; Nieuwpoort groeide uit tot een specifieke vissershaven.

In de 14de eeuw raakte Veurne-Ambacht meermaals betrokken bij de aanhoudende onlusten tussen Frankrijk en het graafschap Vlaanderen. De boeren en de ambachtslieden, die revolteerden tegen de zware financiële last, hun opgelegd door de Leliaertse adel, werden door dit leger verslagen in de slag van Kassel (1328).

Tijdens de tweede helft van de 16de eeuw werd Veurne-Ambacht bovendien getroffen door de godsdienstroebelen, waarbij de beeldenstorm de streek teisterde met invallen en plunderingen. De economische voorspoed onder Albrecht en Isabella uitte zich in de kasselrij onder meer in de verschillende nieuwe openbare gebouwen. Uit die periode dateert tevens de drooglegging van de Moeren. De oorlogen en de langdurige economische crisis van de 2de helft van de 17de tot de 1ste helft van de 18de eeuw deden de pas ontstane bloei opnieuw teniet. De kasselrij kende echter een tweede bloeiperiode in de tweede helft van de 18de eeuw onder de regering van Maria Theresia en Karel van Lorreinen. De stad Veurne won terug aan administratieve belangrijkheid, waarvan haar architecturaal patrimonium uit deze periode getuigt.

In 1793 werd het gebied bij de Franse Republiek ingelijfd. Het oude graafschap Vlaanderen werd verdeeld in twee departementen en acht arrondissementen. Op deze indeling baseert zich de huidige administratieve en gerechte-

lijke organisatie van het gebied. Na 1815 volgde een rustperiode, waarin landbouw en veeteelt de voornaamste bestaansbronnen bleven.

In de 19de eeuw werden het wegen- en spoorwegnet verder uitgebouwd. Het ontluikende toerisme van rond de eeuwwisseling aan de Westkust veroorzaakte een definitieve omwenteling waardoor het zich steeds duidelijker ging onderscheiden van de rest van het arrondissement.

Het gebied dat tijdens de eerste wereldoorlog als frontstreek totaal verwoest werd, onderging na 1918 een historiserende wederopbouw.

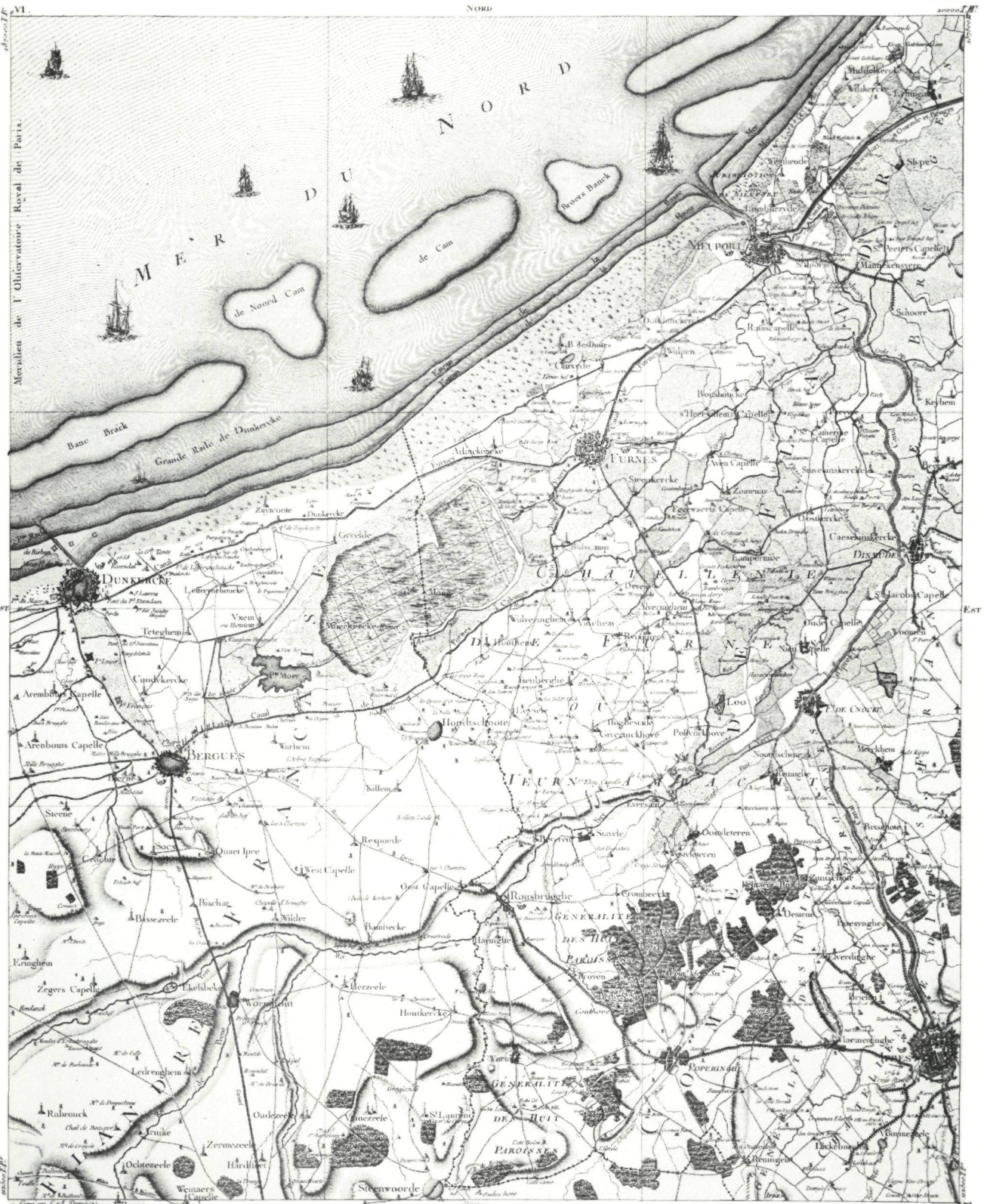
Economisch profiel

Aangezien het arrondissement Veurne vanouds gekenmerkt wordt door zijn overwegend agrarisch karakter, ging de economische geschiedenis er dan ook samen met de ontwikkeling van de oude landbouwactiviteiten. Technologische vernieuwingen werden pas laat toegepast in de agrarische sector. Dit manifesteerde zich het duidelijkst in het maalderijbedrijf, waar door de opkomst van de stoommachine de windmolens in onbruik raakten. Een in oorsprong ouder molentype, de rosmolen, waarbij de maalinrichting werd aangedreven door paardekracht, wordt nog vrij sporadisch aangetroffen op hoeven.

Hij dateert meestal uit de tweede helft van de 19de eeuw en was grosso modo werkzaam tot in de jaren 1920.

In de 19de eeuw, nog vóór 1850, kwam naast het traditionele rosmolentype een ander soort rosmolen in gebruik, de z.g. paardemanège met gietijzeren aandrijfwerk. Zij diende voornamelijk om de toen ook nieuwe dorsmachine aan te drijven. De grote omvang en het familiaal karakter van de landbouwbedrijven werkten pas in de laatste decennia de mechanisering in de hand, zodat de landbouwactiviteit weinig arbeidsintensief is. Tevens is de grootte van de landbouwexploitatie medebepalend voor het teeltpatroon: voornamelijk graangewassen, vervolgens veeteelt op de polderweiden. De landbouwstructuur in het oostelijk gebied van het arrondissement werd niet gewijzigd door de verwoestingen tijdens de eerste wereldoorlog: na 1918 voltrok er zich een intensieve wederopbouw van bodem, wegen, afwateringen, beken en hoeven naar het vooroorlogse patroon.

Omwille van de economische terugval in het middeleeuwse Veurne en Nieuwpoort, werden andere nijverheden er geïntroduceerd. De saaiindustrie in Veurne heeft er echter nooit vaste voet gekregen. In Nieuwpoort werd de nadruk gelegd op de visserij. Eerst werd die benadeeld door oorlogsomstandigheden, maar rond de eeuwwisseling nam Nieuwpoort een belangrijke plaats in ten gevolge van de verse visserij die mogelijk werd dank zij de toepassing van nieuwe technieken (stoomkracht, ijs, bordentreilnet, motorvaartuig). Die omwenteling gaf mede aanleiding tot een verschuiving van de vissersbevolking van de Westkust naar Oostende en Nieuwpoort, havensteden met een betere infrastructuur. Het kustgebied, daarentegen, sloeg definitief de richting in van de huidige éézijdige oriëntering op de toeristische nijverheid, waardoor het een eigen economische structuur ging vertonen.

Meritien de l'Observatoire Royal de Paris.

DUNKERQUE

EST

SUD

Echelle de dix mille Toises ou de cinq Lieues communes de France

Echelle de cinq mille Verges ou de cinq Lieues de Brabant

Echelle de vingt mille Mètres.

Kaartuttreksel 'Veurne', uit de „Carte Chorographique des Pays-Bas Autrichiens, dédiée à leurs Majestés Impériales et Royales par le Comte de Ferraris, 1777”.

Van noemenswaardige industrieën kan er in het arrondissement Veurne nauwelijks gesproken worden vóór het begin van de 20ste eeuw. In de loop van de 19de eeuw ontwikkelden zich wel een aantal kleine agrarische nijverheden; voornamelijk brouwerijen waren kwantitatief belangrijk. Net als de overige, toen ontstane bedrijven als steenbakkerijen, leertouwerijen, olieslagerijen, kalkovens en suikerfabrieken zijn ze nagenoeg allemaal verdwenen. Tot op vandaag blijft de industriële werkgelegenheid in het arrondissement gering in verhouding tot de aanwezige werknemersbevolking. De huidige industrie beperkt er zich tot kleine en middelgrote bedrijven in de zich nog in het ontwikkelingsstadium bevindende industrieterreinen rondom Veurne en Nieuwpoort. Het bouwbedrijf kende twee vrij belangrijke stimulansen: de wederopbouw na de eerste wereldoorlog en de grote bouwactiviteiten, ontstaan in de badplaatsen ten gevolge van de toeristische nijverheid.

In de kuststrook en in Veurne verzorgt echter de handels- en dienstensector een vrij grote tewerkstelling, ook als gevolg van het toerisme. Het sterk teruglopend aantal dorpswinkels en -herbergen in de agrarische gemeenten van het achterland, wijst op de huidige moeilijke leefbaarheid van de tertiaire sector aldaar.

Religieuze architectuur

Vóór 1650 was de kasselrij Veurne op kerkelijk gebied afhankelijk van het bisdom Terwaan; daarna van het bisdom Ieper. Vanaf 1801 ressorteerde het gebied onder het bisdom Gent; vanaf 1834 behoort het tot het bisdom Brugge met dekenij Veurne.

De christianisatie van het gebied verliep parallel met een stijgende bevolking, die tot stand kwam vanaf de 10de eeuw, in het kader van de toenemende inpolderingen en landwinningen. De abdij O.-L.-Vrouw-ter-Duinen te Koksijde, ontstaan uit de kluis van de Franse eremiet Ligerius (1107), fungeerde als belangrijkste uitstralingscentrum voor de omgeving.

In het algemeen sluit de religieuze architectuur in het bestudeerde gebied aan bij de algemene kenmerken van de kerkbouw in de Westvlaamse kuststreek. De normale evolutie van de verschillende stijlen vertoont echter een hiaat tussen de laat- en de neogotiek. In tegenstelling tot de burgerlijke architectuur, waar de renaissancestijl zich ontwikkelde tot een typisch lokale bouwtrant, is zij in de religieuze architectuur nauwelijks vertegenwoordigd.

Ook barok, classicisme en aanverwante stijlrichtingen worden slechts in de interieurs (mobilair) aangetroffen. De „afwezigheid” van vermelde stijlen duidt enerzijds op een geringe kerkelijke bouwactiviteit in het bestudeerde gebied van toen; anderzijds illustreert zij het traditionele, behoudsgezinde karakter van de religieuze architectuur voornamelijk getypeerd door de baksteengotiek van de hallekerk met westelijke toren. Latere vernieuwingen, verbouwingen, uitbreidingen en eventuele wederopbouw (onder meer na de beeldenstorm en na de eerste wereldoorlog) gaven in de kerkbouw van het bestudeerde gebied tot in het eerste kwart van de 20ste eeuw geen aanleiding tot

noemenswaardige afwijkingen van het traditionele kerk-schema.

De doorsnee-kerken zijn landelijke, doorgaans kleine en sobere bouwwerken; de grotere stedelijke kerken van Nieuwpoort en Veurne getuigen van een rijkere uitwerking (cf. voornamelijk de St.-Walburgakerk te Veurne). De steden en de meeste dorpen bezaten een Romaans bedehuis waarvan de resten zich in de meeste gevallen beperken tot herbruikte ijzerzandsteen en kalksteen in de huidige kerkgevels (cf. supra). De dorpskerken van Wulveringem, Izenberge en Steenkerke bezitten nog belangrijke fragmenten van de vroegere Romaanse constructie.

Izenberge, de Sint-Mildredakerk (foto R.M.L.Z.).

De Romaanse kerkelijke bouwkunst in het bestudeerde gebied sloot aan bij die van het Leiebekken; zij behoort tot de regionale noordwestelijke tak die zich vanaf Normandië over Picardië en Vlaanderen tot in Champagne uitstrekt. Het Romaanse kerktipe bestond uit een klein bedehuis doorgaans met drie beuken opgetrokken volgens basilicaal schema (vlakke zolderingen) en een transept met vierzijdige kruisingstoren; soms ontbrak het transept, zoals in de Romaanse constructies van Izenberge en Steenkerke. De bewaarde Romaanse torens van beide kerken waren oorspronkelijk middentorens (circa 1200); ze zijn thans als westelijke toren (Steenkerke) en kruisingstoren (Izenberge) opgenomen in het aansluitend recenter kerkgebouw. Van verdere verwantschap tussen beide torens getuigen hetzelfde bouw materiaal (kalksteen), hetzelfde grondplan (vierzijdig) en de op elkaar lijkende kapiteltjes. De huidige O.-L.-Vrouw-Hemelvaartkerk te Wulveringem behoudt nog de noordelijke muur met rondbogige scheibogen op rechthoekige pijlers met ingewerkte halfzuilen, en de zuidelijke kruisingspijlers van de vroegere Romaanse kruiskerk met twee lage brede zijbeuken (tweede helft van de 12de eeuw).

De voormalige 12de-eeuwse St.-Walburgakerk te Veurne illustreerde een ruimere uitwerking van dit type: Romaanse kruiskerk met drie beuken en vierkante kruisingstoren geflankeerd door twee traptorens. De directe invloed van de Romaanse Normandische bouwkunst was er merkbaar in de opstand en de versiering; ook later, in de bouw van het vroeg-gotisch koor, weerspiegelde zich

duidelijk de invloed van de Noordfranse bouwkunst. De stijlevolutie die zich in de loop van de 13de eeuw manifesteerde onder invloed van de Franse gotiek, beperkte zich aanvankelijk tot de vormgeving zonder aan de Romaanse ruimtewerking en structuur te raken. Typerend voor de kuststreek was echter het gebruik van baksteen als „nieuw” bouw materiaal ter vervanging van ijzerzandsteen en kalksteen. Vandaar dat men spreekt van 'baksteen-gotiek'. Van deze stijlevolutie getuigen nog enigszins de oorspronkelijk vroeg-gotische kerktorens van Wulpen en Gyverinkhove. Alhoewel de verdwenen abdijkerk van Ter Duinen te Koksijde (1214 en later) door haar typische cisterciënzerarchitectuur de regionale context oversteeg, verleende het overheersend gebruik van baksteen als bouw materiaal haar toch een streekgebonden karakter.

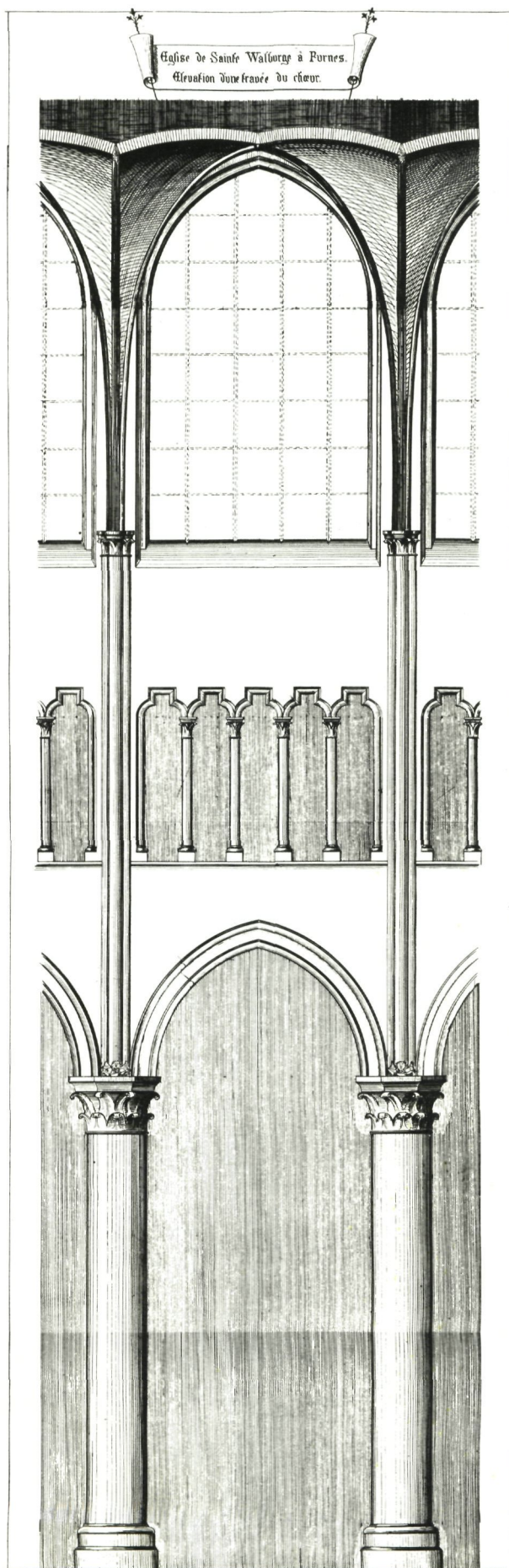
De Veurnse St.-Walburgakerk neemt een uitzonderlijke plaats in, door haar oorspronkelijk groots geplande opvatting van een gotisch kerkgebouw (niet voltooid) waarvan het koor (tweede helft 13de en begin 14de eeuw) getuigt van een voor de streek zeldzame harmonie tussen de lokale baksteenbouw en de Franse vroeg-gotiek. De opkomst van de gotische bouwkunst in de kuststreek wordt, naast het gebruik van baksteen, ook gekenmerkt door de uitwerking van een aantal specifieke bouwprogramma's: de hallekerk met kruisings- of westelijke toren. Dit kerktipe werd vanaf de 14de eeuw op ruime schaal gebouwd en bleef onver-

anderd voortbestaan tot het einde van de 16de eeuw. Het hallekoor met vlakke sluiting uit het eerste kwart van de 14de eeuw van de O.-L.-Vrouwekerk te Nieuwpoort, is het oudste voorbeeld van een dergelijke opstand (drie koren van gelijke hoogte en breedte) in het bestudeerde gebied. De vroeg-gotische toren uit de 13de eeuw van de Veurnse St.-Niklaaskerk is er de eerste westelijke toren.

De gotische en laat-gotische doorsnee-kerken in het arrondissement beantwoorden aan het schema van de hallekerk met drie beuken, transept met armen van een travee (soms licht uitspringend), en drie hallekoren waarvan doorgaans het hoofdkoor een veelzijdige en de zijkoren een vlakke sluiting hebben. Zij beschikken meestal over een westelijke of kruisingstoren. Sommige bewaarde torens echter hebben hun oorspronkelijke plaats verloren door een nieuwe integratie in een recenter kerkgebouw waardoor een oorspronkelijke kruisingstoren thans als westelijke toren kan voorkomen. Zo werden de oudere middentorens van Steenkerke (Romaans) en Wulpen (vroeg-gotisch) als westelijke toren opgenomen, respectievelijk in een laat- en een neogotisch kerkgebouw. Alhoewel de (laat)-gotische kruisingstoren door zijn plaats doorgaans een minder rijzig en monumentaal karakter vertoont dan de westelijke toren, beantwoorden beide toch aan nagenoeg dezelfde opstand met geledingen gemarkeerd door kordons, en worden zij gestut door middel van tegenover elkaar gestelde hoek-

Houtem, Zuidgevel van de Parochiekerk O.-L.-V.-Hemelvaart (foto R.M.L.Z.).

steunberen. Voornamelijk de architectonische versieringen illustreren de regionale baksteengotiek: de rond-, korf-, tudor-, of spitsbogige casementen zijn soms verrijkt met laat-gotisch tracerwerk (onder meer Houtem, Vinkem, Beveren-IJzer). De achtzijdige kruisingstoren van Leisele vormt in het bestudeerde gebied een uitzondering.

Typerend voor het uitzicht van de hallekerken zijn voornamelijk de sobere westelijke puntgevels doorgaans met aandacht, afgewerkt met muurvlechtingen en voorzien van top- en schouderstukken; ook het transept en de vlakke koorluitingen beantwoorden aan hetzelfde gevelschema. Sporadisch versieren metselaarstekens deze gevels (Wulveringem, Alveringem, Booitshoeke).

De opstand van de hallekerk verleent tevens aan de kerkin-térieurs een ruim karakter, dat nog gestimuleerd wordt door de lichte afdekking met houten gewelven (ton-, spitston-, en kruisgewelven). Gotische bakstenen gewelven met ribben worden of werden in het gebied nagenoeg slechts aangetroffen in de bedehuizen die enigszins het regionale overstijgen: de koorpartij van de Veurnse St.-Walburgakerk (sterke invloed van de Franse vroeg-gotiek) en de abdijkerk van Ter Duinen te Koksijde. Laatstge-noemde dateerden uit het tweede kwart van de 13de eeuw en zijn de oudst gekende in West-Vlaanderen.

De nieuwe bouwactiviteit van de tweede helft van de 19de eeuw tot kort vóór het uitbreken van de eerste wereldoor-log had betrekking tot restauraties, verbouwing, vergro-ting en vernieuwing van vervallen (laat-)gotische kerken, soms nog met tot dan toe bewaarde Romaanse fragmen-ten. Dit betekende het binnendringen van de neogotische stijl in de kerkbouw. Het aanleunen bij de traditie van de regionale baksteengotiek echter, verleent aan de neogoti-sche stijl een enigszins apart uitzicht dat verschilt van de z.g. neogotiek van de St.-Lucasscholen. In deze periode treedt de naam van de Veurnse stadsarchitect J. Vinck geregeld naar voren. Voornamelijk de doortastende res-tauratiewerken aan de gotische koorpartij van de Veurnse St.-Walburgakerk, uitgevoerd onder leiding van architect P. Croquison (Kortrijk) tussen 1865 en 1874 zijn vermeldenswaardig; de voor deze periode kenmerkende bekom-mernis om de stijlzuiverheid naar Frans voorbeeld, deed enigszins afbreuk aan het oorspronkelijk uitzicht van deze koorpartij, waar echter aan verholpen werd bij latere res-tauraties (vanaf 1939) onder leiding van architect J. Viérin (Brugge). Het huidige neogotische schip en transept van deze kerk (architect A. Van Assche uit Kortrijk; voltooid door J. Vinck) dateert uit het begin van de 20ste eeuw; het vormt een imitatief geïnterpreteerd aanhangsel van het koor.

Het teruggrijpen naar reeds bestaande regionale bouwpro-gramma's komt ook tot uiting in de historiserende weder-opbouw van de kerken na de eerste wereldoorlog (Nieuw-poort, St.-Joris, Ramskapelle, Avekapelle).

De neoromaanse kerken van Nieuwpoort-Bad en De Panne (O.-L.-Vrouwekerk) luiden als pas ontstane paro-chiekerken een „nieuwe” vormentaal in, die kadert in de

Veurne, Sint-Walburgakerk, opstand (uit „Notice sur les Monuments de Furnes”, in „Extrait des Bulletins de la Gilde de St-Thomas et St-Luc”, 2^e serie, 1er dl, Brugge, 1872, p. 17).

zich wijzigende mentaliteit van de Westkust ten gevolge van het zich alhier ontwikkelende toerisme. Zij zijn de voorlopers van de typische „kustkerken” met progressieve en monumentale vormtaal uit de jaren 1950 (St.-Niklaaskerk te Oostduinkerke, O.-L.-Vrouw-ter-Duinenkerk te Koksijde-Bad).

De wegkapellen, daterend uit de 18de eeuw, doch voornamelijk uit de 19de en het eerste kwart van de 20ste eeuw, vertonen als uitingen van het volksgeloof (cf. het voorkomen van volkse opschriften) een traditioneel karakter. Doorgaans zijn het kleine, witgekalkte bakstenen gebouwtjes op rechthoekige plattegrond; zij zijn afgedekt door middel van een pannenzadeldak. De rond- of korfbogige ingang van de puntgevel, is soms ingeschreven in een vlakke, rechthoekige omlijsting (kapellen van rond 1850). Sporadisch komen ook veelzijdige wegkapellen onder tentdak voor; een meer uitgewerkte voorloper van dit type bevindt zich aan de Nieuwpoortkeiweg te Veurne (circa 1850). De eenvoudige kapelinterieurs bevatten nog zelden interessant mobiliair.

De drie grote abdijen van het gebied: de cisterciënzerabdij van O.-L.-Vrouw-ter-Duinen te Koksijde, de premonstratenzerabdij van St.-Niklaas te Veurne, en de augustijnenabdij van Eversam te Stavele, dateren uit het einde van de 11de en de eerste helft van de 12de eeuw. Voornamelijk de eerstgenoemde speelde een belangrijke rol in het religieuze, politieke, economische en culturele leven van de omgeving. De drie abdijen waren tevens zeer actief bij de inpolderingen. Van de Ter Duinenabdij resten alleen nog

Veurne, Appelmarkt. Toren van de Sint-Niklaaskerk, gezien vanuit het zuiden (foto R.M.L.Z.).

Veurne, wegkapel aan de Nieuwpoortkeiweg.

de grondvesten (opgravingspark te Koksijde), een hoeve („Ten Bogaerde” te Koksijde) en twee gehavende schuren („Ten Bogaerde”, en „Allaertshuizen” te Wulpen); een prelaathuis (Veurne, Boterweegschaalstraat, nr. 8-10), een refugium (thans pastorie te Houtem) en twee poorten is het enige wat overblijft van de Veurnse St.-Niklaasabdij; behalve een schuur van 1790 van de hoeve z.g. „Eversam” te Stavele, eertijds horend bij de gelijknamige abdij, rest niets meer van het gebouwencomplex van laatstgenoemde.

Bij het voormalige prelaathuis van de Veurnse St.-Niklaasabdij, daterend uit 1767, accentueert enkel een natuurstenen koetspoort de voorts sobere baksteenarchitectuur. Het voormalige refugehuis van 1617 illustreert de regionale Vlaamse-renaissancestijl en verwijst naar gelijktijdige stedelijke architectuur met soortgelijke kenmerken. Voornamelijk het poortgebouw in de Klaverstraat uit het laatste kwart van de 17de eeuw, getuigt van een vooruitstrevende architectuur: het is een vroeg voorbeeld van het doordringen van de Lodewijk XIV-stijl in de stedelijke architectuur.

Het overige, kleinere kloosterpatrimonium laat veronderstellen dat het kaderde in de evolutie van de stedelijke architectuur. Hiervan getuigen nog een deuroplijsting van 1739 naar ontwerp van Jacobus Dagelet van de Oratorianen in Veurne, en de herstelde kapel van 1724 van het klooster der Zwarte Zusters eveneens te Veurne.

Het kapittel dat sedert de 11de eeuw aan de Veurnse St.-Walburgakerk verbonden was, bouwde in 1623 de pastorie

Veurne, Grote Markt, nr. 27. Stadhuis (foto R.M.L.Z.).

Veurne, Grote Markt, nr. 29. Voormalig Landhuis (foto R.M.L.Z.).

Veurne, Appelmarkt, nr. 2-3 (foto R.M.L.Z.).

van deze kerk (Zwarte Nonnenstraat, nr 39). Dit gebouw illustreert de regionale Vlaamse-renaissancestijl die hier voornamelijk getypeerd wordt door de dakvensters met inzwenkende top en baksteenversieringen (schelpvulling, aedacula-omlijsting).

Burgerlijke architectuur

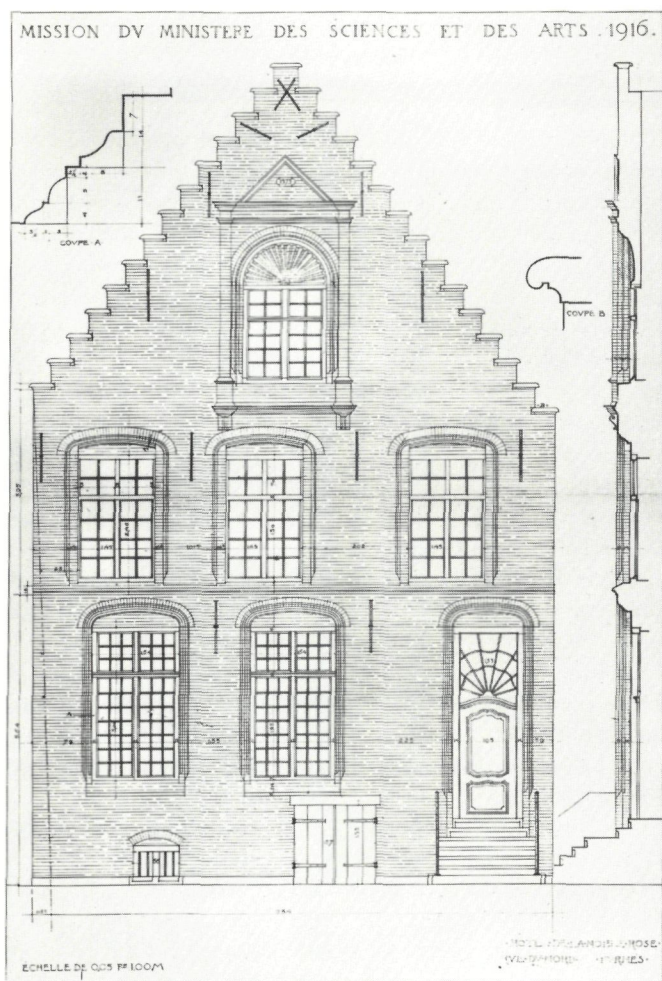
Veurne en Nieuwpoort maakten nagenoeg dezelfde architectuurgeschiedenis door, maar waar de bouwcampagnes te Veurne uitgesproken samenvallen met de tijden van voorspoed die de Kasselrij kende, lijkt in het Nieuwpoort van vóór de eerste wereldoorlog deze wisselwerking tussen stad en landelijke omgeving zich minder duidelijk af te tekenen; de wederopbouwcampagne van de jaren 1920 was er echter veel intensiever dan in Veurne, alwaar de oorlogsschade een veel beperktere omvang had. Het overzicht van de burgerlijke architectuur tot vóór de eerste wereldoorlog beperkt zich dan ook tot Veurne en het landelijk gebied dat veel minder te lijden had van de oorlogsvernielingen.

Typisch voor de burgerlijke architectuur van het arrondissement Veurne is de baksteenstijl met laat-gotische en renaissancistische elementen: de Vlaamse-renaissancestijl. Die stijl wordt het sterkst vertegenwoordigd in de openbare gebouwen. De houten kozijnconstructies treden in deze streek ook frequenter op dan in de rest van West-Vlaanderen; die traditie werd doorgetrokken tot in de 20ste eeuw, in de stedelijke wederopbouwarchitectuur.

In Veurne werden **de openbare gebouwen** hoofdzakelijk gebouwd in de eerste helft van de 17de eeuw, een periode van economische voorspoed: toen ontstonden o.m. een nieuw Stadhuis, een Landhuis met Belfort, een Vleeshal en een Wachthuis. Behalve het Landhuis, illustreert deze gebouwen de regionale interpretatie van de renaissancestijl, welke o.m. door de specifieke ornamenten op traditionele wandstructuren en door de aanwending van de baksteen bepaald werd. Het meest representatief voor deze stijl is het Stadhuis (einde 16de - begin 17de eeuw), dat bovendien nog gemarkeerd wordt door de voor de streek typische aediculavensters (z.g. „tabernakelvensters”), die beantwoorden aan het schema van een verdiept venster met schelpvulling, ingeschreven in een omlijsting van pilasters met frontonbekroning. Uitzonderlijk voor het arrondissement is de klassieker renaissance-vormgeving van het Landhuis (1613-1621). Door het gebruik van natuursteen en de evenwichtige gevelcompositie overstijgt deze architectuur het lokale karakter van de overige openbare gebouwen uit die tijd. Van de neogotische laat-19de-eeuwse architectuur te Veurne is het stationsgebouw de meest markante vertegenwoordiger.

Veurne en Nieuwpoort waren in de middeleeuwen behoorlijk versterkt: omwalling, ringmuur, poorten en torens. De middeleeuwse stadsversterkingen werden in de loop van de volgende eeuwen verbeterd en uitgebreid.

Wat betreft de **stedelijke privé-architectuur** te Veurne illustreren de gevelwanden er nog vrij duidelijk de architecturale evolutie vanaf het einde van de 16de eeuw. Uit voorgaande periodes dateren nog drie onderkelderingen:

Veurne, Noordstraat, nr. 11. Tekening van de „Mission du Ministère des Sciences et des Arts”, 1916. A.R.A., inventaris 622, nr. 886.

Veurne, Noordstraat, nr. 21 (foto R.M.L.Z.).

twee Romaanse uit de 13de eeuw (Noordstraat nr. 11, Appelmarkt nr. 2) en een aangepaste 14de-eeuwse (Grote Markt nr. 9).

Onder de regering van Albrecht en Isabella valt de eerste bouwcampagne die belangrijk was voor de ontwikkeling van de typische lokale Vlaamse-renaïssancestijl, gepropageerd door de in deze stijl opgetrokken openbare gebouwen. De doorsnee-burgerhuizen uit deze periode illustreren een vereenvoudigde versie van de stijl van het Stadhuis; zij worden voornamelijk gekenmerkt door verdiepte korf- en tudorboogomlijstingen van de houten kruiskozijsen, dakvensters en -kapellen met inzwinkende belijning, top- en schouderstukken, en geprofileerde schoorstenen met pilastertjes. Voorts hebben de trapgevels, daterend van rond 1600, het typisch aediculavenster in de geveltop; slechts één dergelijk venster bleef in de stedelijke privé-architectuur bewaard (1572; Noordstraat, nr. 11), de andere zijn naoorlogse reconstructies (Grote Markt, nr. 30-34).

De gevel van het huis z.g. „De Valk” vormt als trapgevel met verankerd skelet van z.g. „Brugse traveeën” een uitzonderlijk voorbeeld van de laat-gotische bouwtrant in deze periode.

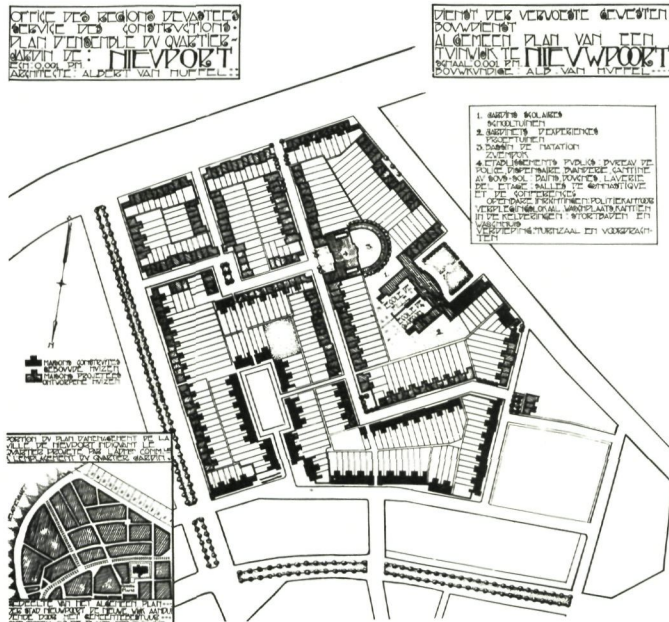
Veurne telt geen barokke gebouwen: enerzijds had de crisissituatie op het platteland van de tweede helft van de

17de en de eerste helft van de 18de eeuw een negatieve weerslag op de stedelijke bouwactiviteit; anderzijds bleef de bouwstijl nog sterk gebonden aan de traditionele architectuur van de eerste helft van de 17de eeuw. Toch valt er een geleidelijke en aanvankelijk sporadische loswerking van de lokale bouwtrant te bespeuren, onder invloed van de nieuwe Franse stijlrichtingen, meer bepaald van de Lodewijk XIV-stijl. Het poortgebouw (laatste kwart van de 17de eeuw) van de voormalige St.-Niklaasabdij is een vroeg voorbeeld van deze nieuwe strekking. De tweede periode van drukke bouwactiviteit, de tijd van Maria Theresia, betekende de doorbraak van de Franse stijlinvloeden, wat tot uiting komt in de classicistische pilastergevels en gevels met rococo inslag van de burger- en herenhuizen. Typerend voor het nog bewaarde 18de-eeuwse houtwerk is de tendens dat onder Franse invloed de traditionele kozijnconstructie van vensters en deuren geleidelijk aan haar specifiek constructief karakter verliest: de kozijnen worden verdiept in de muuropeningen waardoor zijstijlen, boven- en onderdorpel uit het gevelbeeld verdwijnen (cf. Houtmarkt, nr. 15). Desondanks blijft de kozijntraditie voortleven in de doorsnee-burgerhuizen.

Het 19de-eeuwse patrimonium beperkt zich voornamelijk tot burgerhuizen met eenvoudige bakstenen lijstgevels, enkele neoclassicistische herenhuizen, en een zeldzaam

voorbeeld van de second-empirestijl (Duinkerkestraat, nr. 18).

Rond de eeuwwisseling wordt de neogotische stijl toonaangevend (cf. reeds vermeld stationsgebouw; Bisschoppelijk College). De bebouwing uit de jaren 1920 (wederopbouw) en later bestaat uit een historiserende begeleidingsarchitectuur, voornamelijk geïnspireerd op de regionale renaissancestijl, waaraan de voornaamste kenmerken ontleend worden. Doorgaans betreft het varianten op deze stijl, doch ook enkele benaderende reconstructies van het oorspronkelijk renaissancepatroon komen voor (trapegevels op de

Nieuwpoort. Stedebouwkundige aanleg van de Theo Goedhuyswijk, n.o.v. A. Van Nuffel.

noordelijke zijde van de Grote Markt, nr. 30-34). Ook de vrij snelle wederopbouw van Nieuwpoort-Stad na de eerste wereldoorlog, vertoont voornoemd „kopiërend” karakter door de traditionele aanpak ervan; zij kwam grotendeels neer op een herstel van de vooroorlogse toestand

van stratenplan, perceelindeling, gebouwen en architecturaal uitzicht.

Als tegenpool van de historiserende wederopbouw binnen de stadskern, ontstonden er echter na de eerste wereldoorlog enkele nieuwe stadsuitbreidingen in het teken van een meer sociaal functionele aanpak van het huisvestingsprobleem en dat onder impuls van het nieuwe tuinwijkprincipe van de modernisten. De Nieuwpoortse Theo Goedhuyswijk, naar een gedeeltelijk uitgevoerd ontwerp van architect A. Van Huffel (Brussel) van 1920, en de kleinere tuinwijk Nieuwstad te Veurne naar ontwerp van de architecten De Wit, G. Hobé (Brussel) en C. Van Elslande (Veurne) van 1921, vertonen echter een tuinwijkconcept dat eerder geïnspireerd is op de „regionale” dorpsbebouwing dan op de typische tuinwijkenaanleg naar Engels model; tevens helt de vrij uniforme architectuur veel meer over naar de lokale bouwtraditie dan naar de radicalere modernistische esthetiek.

De landelijke architectuur bepaalt meer dan de stedelijke, het profiel van het bestudeerde gebied, waar de landbouw tot op heden de voornaamste broodwinning van de bevolking is.

De herenhoeven vormen hierin de minst markante groep; zij getuigen doorgaans niet van een originele vormgeving. Hun bouwtrant is een versoberde uitwerking van de stedelijke architectuur.

De belangrijkste component van de landelijke architectuur is de hoevebouw. De oudst bewaarde hoeven dateren doorgaans uit de 18de eeuw.

Het doorsnee-hoevetype bestaat uit losse bestanddelen van één bouwlaag onder pannen zadeldaken, geschikt rondom een rechthoekig erf met boerenhuis ongeveer ten noorden; de stal- en de schuurvleugel staan links en rechts van, en loodrecht ingeplant op het boerenhuis. Een alleenstaand bakhuis bevindt zich op het erf, of achter de boerenwoning. De meeste erven zijn, indien niet recent verhard, begraasd en hebben met bakstenen verharde looppaden en stoepen rondom de hoevegebouwen; een konisch hondenhok markeert soms het centrale erfgedeelte en ook de vaalt bevindt zich in het midden of vóór de stallen. Spora-

Veurne, Ooststraat. Wederopbouwarchitectuur, n.o.v. C. Van Elslande. Actuele toestand (tekening M. Dierickx).

Volgende bladzijde: Leisele, Beverenstraat, nr. 19. Linkerzijpuntgevel en achtergevel van 17de-eeuws boerenhuis.

Houtem, Direkoningenstraat, nr. 2. Noordelijke zijgevel van het boerenhuis (foto R.M.L.Z.).

disch worden de bakstenen looppaden van een voormalige „paardenmanege” aangetroffen of bevindt er zich nog een vervallen of verbouwde rosmolen (cf. supra). Ook een moestuin (doorgaans achter het boerenhuis) en een boomgaard (voornamelijk nog resten) kunnen tot de onmiddellijke omgeving van het erf behoren. Resten van omwallingen, vaak met bomen afgezoomd, zijn doorgaans bewaard;

Veurne, Torreelhoek, nr. 1. Inrijpoort van een wederopgebouwde hoeve (foto R.M.L.Z.).

aan de buitenzijde ervan staat in enkele gevallen nog een vervallen wagenhuis (cf. infra).

Fraaie inrijpoorten bleven behouden te Oostduinkerke (Koksijdesteenweg, nr. 1; aangepast) en Steenkerke (Knollestraat, nr. 5).

Het boerenhuis kan gebouwd zijn op een omwalde terp, waardoor het uitzicht van de hoeve bepaald wordt door een z.g. „opperhof” en „neerhof”. Indien deze situatie bewaard bleef, doet zij zich echter enkel uitgesproken voor bij die hoeven met een doorgaans oudere historische kern. Een onderbroken bedaking typeert vrij dikwijls het boerenhuis; de nagenoeg steeds aanwezige, onderkelderde opkamer bezit in dit geval een hogere nok. De achtergevel (noordelijke gevel) van het boerenhuis vertoont doorgaans een meer gesloten karakter dan de erfgevel, dit ten gevolge van de smallere en minder talrijk aanwezige vensters. Zijpuntgevels hebben bij de boerenwoning uit de 18de en de eerste helft van de 19de eeuw, meestal een aandak afgewerkt met muurvlechtingen, dat ook soms kleine top- en schouderstukken bezit; ook de zijpuntgevels van oudere boerenhuizen vertonen deze kenmerken. Geprofileerde schoorstenen bleven sporadisch bewaard bij enkele woningen uit de 16de en 17de eeuw, of met oude kern uit deze periode; Vinkem, Blauwhuisstraat, nr. 3. Baksteen is het bouw materiaal van de hoeve uit de Poldervlakte, waarvan de uitgekalkte bestanddelen met gepikte plint een typisch landschapselement vormen.

Vinkem, Gouden Hoofdstraat, nr. 70 (foto R.M.L.Z.).

Het regionale schuurtype is de dwarsschuur; in de Poldervlakte is zij doorgaans van baksteen, in het „Houtland” van stijl- en regelwerk met horizontale plankenbeschiëting. De schuurpoorten, voornamelijk de grootste die zich meestal aan de erfgevelzijde bevindt, hebben dikwijls een luifel; ook het z.g. „reket”, een rond of korfboogdeurtje, typeert deze grote schuurpoorten. Voornamelijk bij de schuren in stijl- en regelwerk steekt de bedaking (doorgaans een zadeldak) over op houten modillons; de oorspronkelijke strobekleding (oudere schuren) werd meestal door pannen of golfplaten vervangen. Een uilegat bevindt zich in de top van de bakstenen zijpuntgevels; dateringen door middel van uitstekende bakstenekoppen of donkere bakstenen opgenomen in het metselverband, kunnen deze gevels markeren.

De nog enkele bewaarde, alleenstaande wagenhuizen dateren vermoedelijk uit de 18de en het begin van de 19de eeuw, en worden niet in de Poldervlakte aangetroffen. Zij vertonen een nagenoeg vast schema : gebouwtjes op rechthoekige plattegrond met een of drie beuken, en opgetrokken in stijl- en regelwerk met horizontale planken-beschieting boven een lage voeting; het zadeldak en de zijpuntgevels hebben respectievelijk een stro-bedekking en -beschieting. Soms bleef de z.g. „koekuit” of het klimmend laadluik bij laatstgenoemde behouden.

Evenals in de stedelijke architectuur ontwikkelde zich ook in de bouw van de boerenwoningen vanaf het einde van de 16de eeuw de regionale Vlaamse-renaïssancestijl. Behalve bij enkele heren- en kasteelhoeven (cf. infra) alwaar deze lokale stijl zich op evenwaardige wijze manifesteert als in de gelijktijdige stedelijke architectuur, getuigt zij echter op het platteland van een vereenvoudigde en meer vervlakte uitwerking. Deze „landelijke regionale Vlaamse-renaïssancestijl” blijft doorleven tot in de 18de eeuw; zij wordt voornamelijk gekenmerkt door de spits-, korf-, tudor- of rondboig verdiepte omlijstingen met geprofileerd beloop van de kozijnvensters, wat later volledig wegvalt. De 19de-eeuwse kozijnvensters en -deuren bevinden zich dan gewoon in de muuropening onder een strekse latei (ook soms platte- of rollaag). Deze evolutie verklaart enigszins het sobere uitzicht van het 19de-eeuwse boerenhuis met erg

vlak gehouden bakstenen gevels. De historiserende wederopbouw van de hoeven na de eerste wereldoorlog respecteerde zowel de algemene opstelling van de bestanddelen als het architecturaal uitzicht. Ook hier fungeerde de regionale Vlaamse-renaïssancestijl als voornaamste inspiratiebron; een overgeaccentueerd gebruik van aan deze stijl ontleende elementen typeert echter doorgaans de wederopgebouwde hoeven, waardoor ze in dit opzicht afwijken van de soberder doorsnee-hoevebouw van de streek.

Merkwaardige herenhoeven in het arrondissement zijn het 'Blauwhuis' (Vinkem, Blauwhuisstraat nr. 3), de 'Torreelen' (Vinkem, Houtemstraat nr. 30) en 'Wyckhuuse' (Alveringem, St.-Rijkersstraat, nr. 19). De herenboerenhuizen behielden er nagenoeg hun oorspronkelijk uitzicht; zij overstijgen de doorsnee-hoevebouw door hun originele vormgeving. Ook de onmiddellijke omgeving van deze herenboerenhuizen weerspiegelt hun belangrijkheid; dit treedt het meest uitgesproken naar voren bij de 'Torreelen', waar het huidig uitzicht teruggaat op een driemaal omwald kasteel met drie hoge torens, dat na een brand in 1640 als hoeve werd ingericht. Het huidige boerenhuis bewaart een westelijke hoofdvlugel van 1640 met twee oudere, verlaagde hoektorens tegen de achtergevel; voornamelijk de omlijstingen van de muuropeningen zijn bijzonder rijk uitgewerkt en vertonen invloeden zowel van

Vinkem, Blauwhuisstraat, nr. 3. Erfgevel van het 'Blauwhuis' (foto R.M.L.Z.).

Wulveringem, kasteel Beauvoorde (foto P. Somers, R.M.L.Z.).

de laat-gotiek als van de regionale renaissancestijl. 'Wyckhuuse', daterend van circa 1600, bewaart nog oorspronkelijk houtwerk, wat deze kasteelhoeve erg interessant maakt voor de studie van de regionale kozijntraditie.

Tot de landelijke architectuur behoren ook de pastorieën die doorgaans uit het laatste kwart van de 18de eeuw dateren. Zij beantwoorden aan het basistype van een dubbelhuis op rechthoekige plattegrond, soms gemarkeerd door twee lagere vleugels. Voorts vertonen zij resten of sporen van een vroegere omwalling, soms met een toegangsbruggetje zoals onder meer te Wulveringem.

Het kasteel Beauvoorde te Wulveringem is een unicum in het bestudeerde gebied. Het volgde de normale evolutie van burcht naar residentieel landhuis. Het huidige

omwalde kasteel in regionale Vlaamse-renaissancestijl dateert uit het eerste kwart van de 17de eeuw; grondige herstellingswerken waarbij onder meer verdwenen gedeelten imitatief werden wederopgebouwd, hadden plaats op het einde van de 19de eeuw onder leiding van de door de romantiek geïnspireerde A. Merghelynck. Markant voor dit kasteel zijn voornamelijk de typische aedicularkruisvensters met schelpvulling in de toppen van de twee zuidelijke trapgevels.

Een andere typische en interessante component van het burgerlijk patrimonium in het bestudeerde gebied wordt gevormd door de kustarchitectuur; zij weerspiegelt de sociaal-economische evolutie die de ontwikkeling van het kusttoerisme kenmerkt (cf. supra).

Izenberge, Sint-Mildredakerk, interieur (foto P. Somers, R.M.L.Z.).

Beknopte Bibliografie

D. Dalle, *Gids voor de Westkust, Veurne en het Achterland, De Panne*, 1976.

Id. (G), *Gids voor Veurne-Ambacht*, Antwerpen, 1981.

Facetten van het bouwkundig erfgoed 1. Stadsgezichten Diest-Halle-Kortrijk-Veurne, i.o.v. het Ministerie van Nederlandse Cultuur, Gent 1978.

Gedenkboek Nikolaas Zannekin 1328-1978. Nikolaas Zannekin en de Slag bij Kassel 1328-1978. Bijdrage tot de studie van de 14de eeuw en de landelijke geschiedenis van de Westhoek, Diksmuide, 1978.

V. Goedseels, L. Vanhoutte, *Hoeven op land gebouwd, een verhaal van boerderijen, landschappen en mensen*, Tielt-Amsterdam, 1978.

G. Peirs, *Uit klei gebouwd. Baksteenarchitectuur van 1200 tot 1940*, Tielt-Amsterdam, 1979

C. Trefois, *Ontwikkelingsgeschiedenis van onze landelijke architectuur*, Antwerpen, 1950.

A. Verhulst, *Het landschap in Vlaanderen in historisch perspectief*, Antwerpen (1964).

A. Viaene, (o.l.v.), *West-Vlaanderen*, Brussel, 1958.

De kustarchitectuur in de Westhoek of het bouwen aan de rand van de zeefascinatie

M. Lion en M. Ramakers
R.M.L.Z.

„La mer, la mer, toujours recommencée

O Récompence après une pensée

Qu'un long regard sur le calme des dieux”

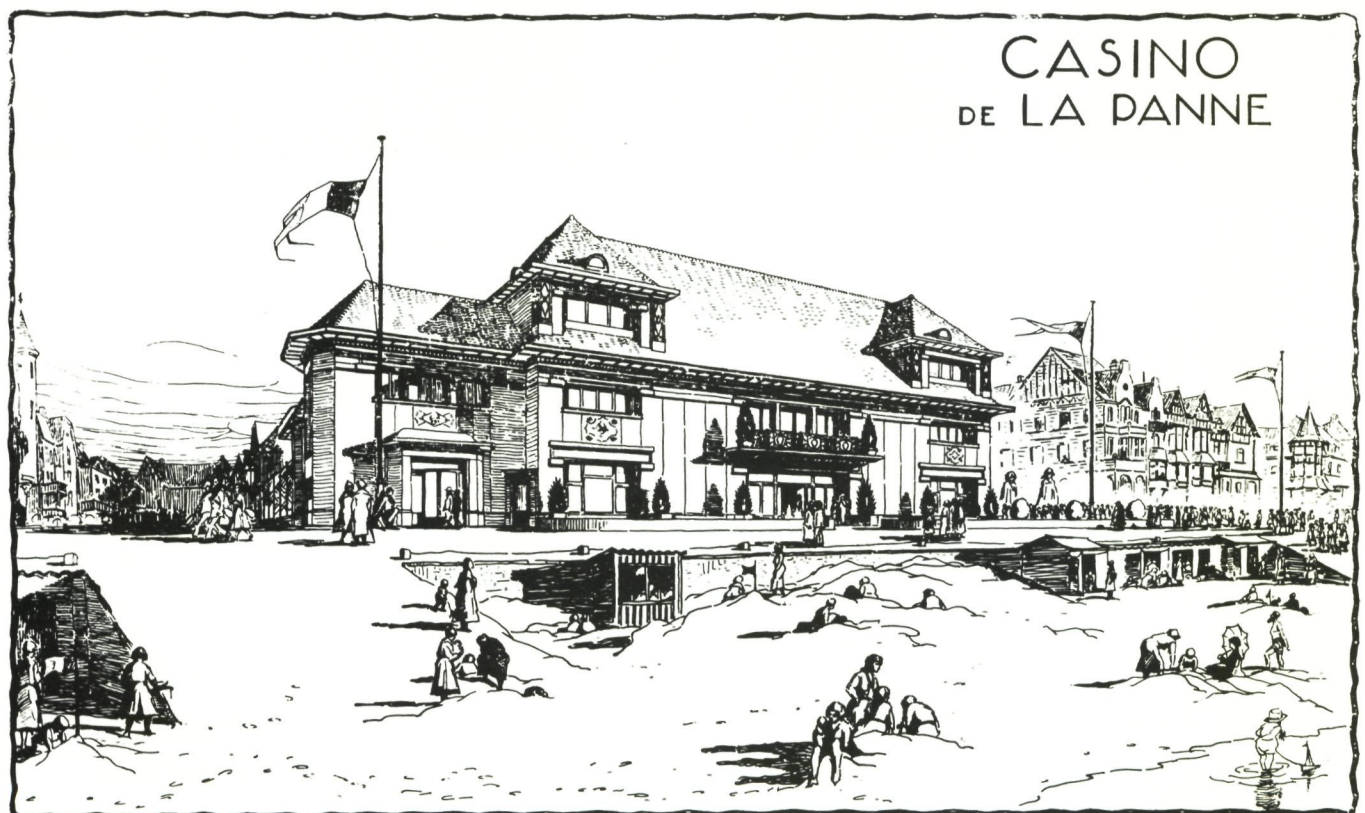
schreef Paul Valéry in zijn merkwaardig gedicht 'Le Cimetière marin' (1922) en daarmee wist hij ook de ongewone betovering, die de zee op de mens ten alle tijd heeft uitgeoefend, in drie versregels te vatten.

Op de wijze waarop de menselijke geest in relatie staat tot dit natuurlijk element en het als een rustgevend of creatie-bevorderend element ervaart, heeft deze primaire verbondenheid op een even merkwaardige wijze haar weerspiegeling gevonden in de kustarchitectuur.

Ook tijdens het ontstaan en de organisatie van onze badsteden rond de eeuwwisseling, duikt aan onze kust een 'attractieve' wooncultuur op, gehuld in een sfeer van evasie en feest, en die slechts functie heeft en bestaan kent dankzij die fundamentele gebondenheid met de zee.

Elke kustbezoeker heeft wellicht kunnen opmerken dat onze kuststrook met haar architecturale voorzieningen — een rechtstreeks voortvloeiend uit de noodzakelijke infrastructuur van het vakantieleven — in schril contrast staat met het in hoofdzaak agrarische achterland. Ontstaan aan

de periferie van welbepaalde dorpskernen, die zich omwille van de toeristische explosie tot badsteden gekroond zagen, heeft deze concentratie zich nu in eerste instantie verplaatst naar de zeedijk, waar een 'smalle' hoogbouw zich op haar lengte-as alsmaar uitbreidt.

Tekening uit „Alexis Dumont, Quelques travaux d'Architecture", z.d., p. 13.

Vóór de opkomst van de badsteden van de Westhoek was deze concentratie gereduceerd tot een beroepshalve aanwezigheid van een aantal vissers. Zij vormden kleine gemeenschappen en bouwden hun bescheiden huizen, goed beschermt tegen regen en wind, achter de binnenduinen. De inplanting van deze huisjes werd berekend op de poolster. De vissers richtten hun erfgevel steeds zuidwaarts en trokken langs de noordzijde hun dak tot haast op de grond door. De visserswoningen, langs weerszijden van de Frans-Belgische grens verspreid, waren volledig in baksteen opgetrokken en zijn in hun varianten te herleiden tot een welbepaalde typologie. Het meest gangbare type wordt gekarakteriseerd door de witgekalkte gevels op gepikte plint, het rode pannendak en de beluikte kozijnvensters.

Koksijde, vissershuis (foto R.M.L.Z.).

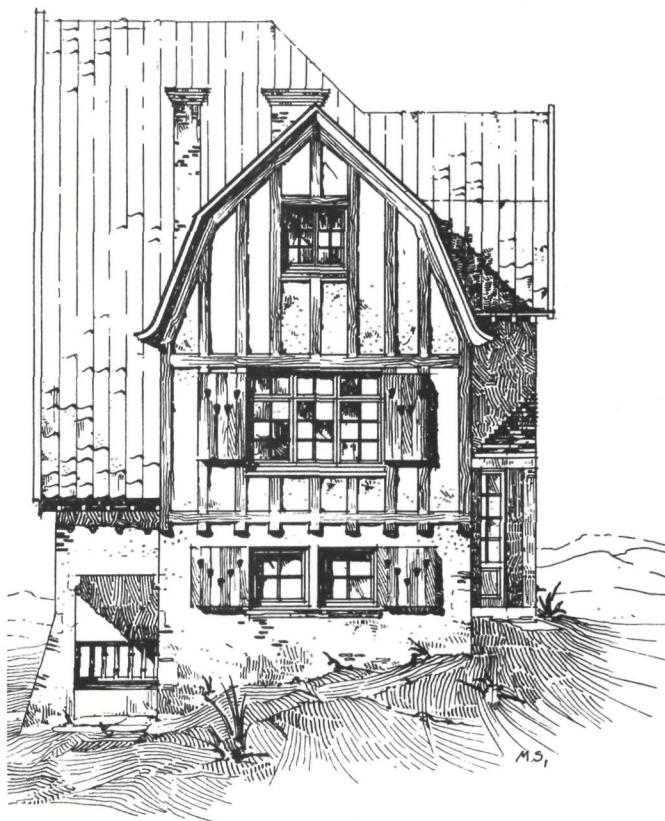
Om bijkomend in hun levensbehoeften te voorzien, bewerkten de vissersvrouwen de nabijgelegen duinpannen. Hierdoor verkregen de meeste vissershuisjes het uitzicht van een hoevetje, met dito schuur, stal en alleenstaand bakhuis.

Vanaf de laatste decennia van de negentiende eeuw werden deze vissersgehuchten in hun rurale eenvoud 'gestoord' door een eerste, zij het dan beperkte klasse van rustzoekende vakantiegangers. Bovendien vestigden zich een aantal schilders — en ook architecten —, die zich zowel door de landelijkheid als door de zee-aanwezigheid aangetrokken voelden, in deze kuststreek. Het is dan ook begrijpelijk dat het aandeel van zeezichten of „marines” in de schilderkunstthematiek van die periode in sterke mate steeg. Reeds in 1888 noteerde Jean d'Ardenne — de naam is hier wel treffend — deze nieuwe trend in het gehucht De Panne: „Le hameau s'allonge sur la route plantée d'arbres; des filets de pêche sont tendus ça et là, le long des accotements... deux ou trois villas montrent leurs pignons et leurs tourelles, premiers envahisseurs de la civilisation”. De lokale vishandel kon zich tot na de eeuwwisseling handhaven, maar diende — mede door het opschorten van het project 'De Panne-Schuilhaven' in 1910 — uit te wijken naar de havensteden Nieuwpoort, Oostende en Duinkerke. In het kader van de toeristische expansie verkregen deze streekgebonden vissershuisen het statuut van geëerde buitenverblijven of nog ideale artiestenateliers.

Nu nog staan ze model voor onze welgekende 'Fermettes'. Een brok voorgeschiedenis en folklore houdt hiermee ook op.

De eerste ontsluiting

Dat de Westkust veel later dan Oostende, Blankenberge of nog Heist tot ontwikkeling kwam, was voornamelijk te wijten aan haar isolement. Nochtans was men zich in de Westhoek nog vóór de eeuwwisseling bewust dat de steeds toenemende zomermigratie van primair economisch belang zou worden voor de streek en dat hiervoor degelijke verblijfs- en vervoermogelijkheden onontbeerlijk waren. Wat het openbaar vervoer betreft beschikte men in de Westhoek enkel over de paardentram. Hoewel de kusttramlijn tussen Blankenberge-Oostende-Nieuwpoort reeds in 1886 in gebruik was, reed de stoomtram pas in 1926 voor het eerst De Panne binnen. Indien men met betrekking tot De Panne de vloed van de jaarlijkse vakantiegangers in 1888 en 1925 vergelijkt, komt men tot de cijfers 200 en 35.000.

Cottage-villa in De Panne. Ontwerp van architect Dumont. Tekening van M. Spittaël.

Met de spoorwegverbinding was het beter gesteld: reeds in 1870 was Adinkerke met Gent verbonden via de trein. Naarmate de eerste villa's in de duinen opschoten en in de eerste hotels met paradijselijke benamingen een enthousiast cliënteel zich aanmeldde werd ook werk gemaakt van de wegeninfrastructuur.

De Panne, Kijkhillweg, nrs. 26, 28, resp. „J'y suis” en „Bela Bartok”, ca. 1906-1908 (foto P. Somers, R.M.L.Z.).

De verbindingsweg tussen het aanvankelijk gehucht en de nieuwe badplaats — met enige verbeelding de zeelaan genaamd — kwam in Oostduinkerke in 1876 tot stand. De Panne volgde in 1892 en Koksijde in 1895. Met de Koninklijke baan tenslotte, die onder Leopold II was begonnen en slechts in 1933 De Panne bereikte, werd de lengte-as gerealiseerd.

Noodzaak van een planmatige aanleg

Een treffend voorbeeld: De Panne

Een gehucht dat zich op een minimum van tijd tot een volledige agglomeratie ontwikkelt, stelt op een acute wijze de vraag naar een doordachte planmatige aanleg. Reeds in de negentiende eeuw deed de noodzaak zich voor om de

ontwikkeling van de agglomeraties te controleren en deze ondergeschikt te maken aan welbepaalde regels van het gezond verstand, van de hygiëne en de esthetiek.

Bovendien diende men, méér dan in het verleden, rekening te houden met het steeds toenemende verkeer binnen deze ontwikkeling. Ook in De Panne, vooral na de verbinding tussen dorp en bad in 1892, kon een volledig orderingsplan niet meer op zich laten wachten.

Ondertussen was immers ook al, onder impuls van bepaalde al of niet speculatieve privé-initiatieven, een gedeeltelijke verkaveling van het duingebied doorgevoerd. Onvermijdelijk bracht deze toestand een verregaande grondspeculatie mee, gezien de grote percelen duinen, die werden gekocht, in verschillende kavels als bouwgrond werden verkocht. De grondprijs vertwintigvoudigde in tien jaar tijd. Architect Dumont werkte een eerste orderings-

M&L BINNENKRANT

Alle informatie omtrent Monumenten en Landschappen (congressen, tentoonstellingen, activiteiten, publikaties enzovoort...) mag steeds opgestuurd worden naar het redactieadres (zie vooraan). Deze verzamelde informatie zal voortaan in de M & L Binnenkrant gepubliceerd worden.

LITERATUUR

„Naar Gothieken Kunstzin”. Kerkelijke Kunst en Cultuur in Noord-Brabant in de negentiende eeuw, 's-Hertogenbosch, Noordbrabants Museum, 1979.

Margriet van Boven, directrice van het Noordbrabants Museum, legt in het voorwoord het precieze doel uit van de tentoonstelling „naar gothieken kunstzin” en van de gelijknamige catalogus.

Ondanks de nog steeds voortdurende onderwaardering van de neogotische periode, is toch een groeiende belangstelling merkbaar voor een van de meest productieve en vitale perioden uit de geschiedenis van Noord-Brabant, schrijft zij. „Tentoonstelling en catalogus „naar gothieken kunstzin” zijn dan ook bedoeld als een eerste aanzet tot een bredere bestudering van deze periode”.

De tentoonstelling wou vooral de nog overgebleven kunstschaten uit de tijd van de katholieke heropleving naar historische waarde bepalen, en liet de artistieke ontwikkelingsgang van neoclassicisme via neobarok naar neogotiek zien.

Volgende onderwerpen komen erin aan bod: de explosie van de kerkbouw in Noord-Brabant tussen 1794 en 1913, de invloed van de kerk op het omgevende landschap, de aankleding van kerk en stad, de kerkelijke en religieuze schilderkunst, de kerkelijke edelsmidkunst in respectievelijk 's-Hertogenbosch en Breda en de invloed van de Sint-Janskerk van 's-Hertogenbosch op de neogotiek. Een catalogus van kerkgebouwen en dito rekvisieten, en een lijst van kunstenaars en architecten m.b.t. de kerken in Noord-Brabant sluiten het boek af.

Niettegenstaande het feit dat de tentoon-

stelling „naar gothieken kunstzin” dateert van 1979, blijft de catalogus nog altijd het inkijken en het lezen waard, temeer nog daar de talrijke afbeeldingen die erin voorkomen de zaak toch gedeeltelijk concreetiseren.

David Reeder, Urban History Yearbook 1981, Leicester University Press, 1981.

Het „Yearbook” wil fungeren als een gids voor onderzoek en een forum van discussie voor de stadshistorici. Het is de bedoeling dit werk internationale allures te geven, en dit mede door buitenlandse bijdragen onder de vorm van korte artikels. Voor dit werk betekent dat concreet een overzicht van de Duitse en Indiase stadsgeschiedenis, enkele artikels die het werk van de geografen benadrukken, een verslag van de recen-

te architecturale historie, een bijdrage van Prof. Kaelble omtrent zijn vergelijkende analyse van de sociale mobiliteit en nog enkele andere recensies.

Daarnaast vindt de geïnteresseerde lezer meerdere bibliografische lijsten, vergelijkende studies, samenvattingen van boeken en tijdschriften, besprekingen van hoofdthema's uit de stadsgeschiedenis of van historische bronnen en dergelijke meer.

De tot nu toe jaarlijkse publicatie zal waarschijnlijk vervallen tot een twee- of zelfs driejaarlijkse verschijning, enerzijds omwille van het financiële aspect, maar temeer nog daar de inzendingen van jaar tot jaar tamelijk stabiel blijven.

Drie steden in beeld 1850-1914. Ieper Kortrijk Roeselare. Catalogus.

Dit werd uitgegeven naar aanleiding van een tentoonstelling in die steden in de loop van 1981. De titel „Drie steden in beeld” wijst erop dat de tentoonstelling vooral als kijkstuk waardevol is. Toch werd ook inhoudelijk gepoogd die beelden samen te brengen die het meest illustratief zijn voor de sociale en economische situatie in de periode 1850-1914.

Zo vindt de lezer voor elke stad afzonderlijk eerst een algemene inleiding waarin het karakter van de stad in kwestie aangegeven wordt met een aanstippen van enkele bewaarde stadsgezichten in onder meer prentbriefkaarten, aquarellen, litho's... Dit alles wordt gevolgd door een reeks van korte vermeldingen van de werken die deel uitmaakten van de tentoonstelling. Daarnaast bevat deze catalogus nog heel wat afbeeldingen van werken die op de tentoonstelling te zien waren. Waar het de bedoeling was dat de tentoonstelling zou bijdragen tot „het gaaf behoud van het stedelijk patrimonium”, vervangt deze catalogus enigszins die rol voor de toekomst.

Prof. Dr. A.F. Manning en Prof. Dr. M. De Vroede, Historische plaatsen in de Lage Landen, Utrecht/Antwerpen, Spectrum, 1981.

Deze prachtig geïllustreerde atlas heeft tot hoofddoel de belangrijkste gebeurtenissen

en ontwikkelingen in de geschiedenis van de Lage Landen te reconstrueren en te illustreren aan de hand van het nog bestaande erfgoed ter plekke.

Een vijftigtal artikels maken dit duidelijk. Daarin wordt, voor de periode van het steenen tijdperk tot en met de 19de eeuw, de betekenis voor de geschiedenis geschetst van o.m. de vuurstenen, de hunnebedden, de gevonden voorwerpen uit de Friese terpen, de ligging van Tongeren, de abdij van Eik en die van Villers-la-Ville..., de steenbakkerijen in de Rupelstreek, de 19de-eeuwse Twentse textielindustrie en de Noordzeevervisserij, 's werelds oudste groenteveiling (Broek op Langedijk), Oostende als badplaats van de high society en de reconstructies in Arnhem en Bokrijk. En daarmee werden nog maar enkele van de 50 uiterst interessante onderwerpen vernoemd.

Het werk bevat een rijkdom aan kleuren- en zwart-wit-foto's, en aan schetsen van grondplannen. De combinatie van beeld, kaart en tekst maken het voor de lezer haast onmogelijk om te weerstaan aan de drang om vernoemde plaatsen en overblijfselen terstond in het echt te gaan bekijken. Bovendien wijst de uitgebreide literatuurlijst de geïnteresseerde lezer de juiste richting aan voor verdere informatie en documentatie.

T.J. Hoekstra, drs. H.L. Janssen en drs. Ingrid W.L. Moerman, Liber Castellorum. 40 variaties op het thema kasteel, Zutphen, De Walburg Pers, 1981.

Dit werk, verschenen ter gelegenheid van de 70ste verjaardag van prof. Dr. J.G.N. Renaud, een expert in kastelenkunde, heeft als centraal thema: het kasteel in al zijn verschijningsvormen en aspecten. Het boek weerspiegelt vrij goed de variatiebreedte die het kasteelonderzoek binnen de middeleeuwse archeologie en direct aanverwante terreinen in Noord-West-Europa op dit ogenblik vertoont. De studies van afzonderlijke kastelen en die van de opgegraven kasteelvoorwerpen primeren duidelijk.

Het eerste hoofdstuk, „Renaud et les Châteaux”, biedt een levensschets van de gevierde prof. Renaud, met daarnaast nog een queeste naar een groot aantal onbekende „Châteaux Renaud”.

In „Het kasteelterrein als archeologisch monument” weerspiegelt zich een nieuwe visie op de betekenis van archeologisch

belangrijke terreinen voor de samenleving: het gaat er niet meer zozeer om zoveel mogelijk van die terreinen op te graven, dan wel die zoveel mogelijk te behouden voor het nageslacht als waardevol historisch en landschappelijk element en als bron voor toekomstig wetenschappelijk onderzoek.

Onder het hoofdstuk „Kasteeltypen” handelen een aantal artikels over de morfologisch verwante groepen van kastelen.

De Moated Sites krijgen een apart hoofdstuk toebedeeld. De studie van deze omgrachte terreinen is een betrekkelijk recent onderzoeksthema in de middeleeuwse archeologie, dat vooral in Groot-Brittannië een grote vlucht heeft genomen.

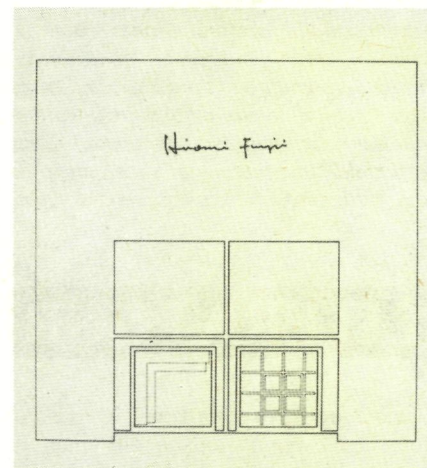
Aan de hand van geschreven bronnen komt men veelal iets te weten over de ontwerpers van de kastelen en hun beweegredenen daartoe. In „Architecten en handwerklieden” handelen de 2 artikels over het resultaat van archeologisch en/of bouwhistorisch onderzoek van afzonderlijke kastelen of onderdelen daarvan. Onder het motto „Iconografie” zijn een drietal artikels ondergebracht die uitgaan van een bijzonder type bronnen: de kasteelafbeeldingen. Voor het reconstrueren van de middeleeuwse situatie hebben deze afbeeldingen het nadeel, dat ze hoofdzakelijk dateren uit de post-middeleeuwse periode. Voor de reconstructie van verdwenen kastelen biedt deze methode echter verrassende mogelijkheden.

„Van kasteel naar vesting” bevat 4 artikels die met kastelen geassocieerde versterkingen behandelen, naast versterkingen waarin de overgang van kasteel naar vesting zichtbaar wordt en waarbij de rol van het vuurgeschut steeds belangrijker wordt. De basis van het bestaan en dus ook van de materiële cultuur komt aan de orde in het hoofdstuk „Het voedselpakket”.

Het hoofdstuk „Gevonden voorwerpen” bevat tenslotte 6 artikels waarin bepaalde vondstgroepen worden besproken, die inlichtingen verschaffen over de inrichting en het huisraad van kastelen en grotendeels van kasteelopgravingen afkomstig zijn.

Dit alles is terug te vinden in een tamelijk lijvig, heel verzorgd boek dat naast Nederlandstalige ook Engelse, Franse en Duitse artikels bevat, gevolgd door een summary en verdere literatuurvermeldingen. Het geheel wordt bovendien geconcretiseerd door talrijke zwart-wit-foto's, tabellen, grondplannen en schetsen.

Hiromi Fujii, Architecture and Projects in the 70's - 80's uitgegeven door CIAUD-ICASD in coproductie met ALSEGNO, Brussel, 1981.

Met de publicatie van „Hiromi FUJII, Architecture and Projects in the 70's-80's” wil het CIAUD-ICASD het licht werpen op het werk van een toonaangevend Japans architect.

In de inleiding zegt Jos Vanderperren, co-auteur van dit werk, dat in de voorbije tien jaar vanwege de voornaamste architectuurtijdschriften een groeiende belangstelling kon vastgesteld worden voor de punten van overeenkomst tussen Europese en Japanse architectuurontwerpen.

Opvallend is dat steeds weer dezelfde namen vernoemd worden, waarbij men zich de vraag moet stellen of inderdaad een twintigtal topfiguren de hedendaagse architectuur bepalen.

Wanneer men spreekt over Japanse architectuur, denkt men onmiddellijk aan mensen als Tange, Kurokawa, Isozaki en Maki, waarbij zich de jongere generatie voegt met Aida, Ando, Hara, Ishiyama, Ito, Mozuna en Atelier Zo, alhoewel dezen minder bekend zijn daar zij ook veel minder werken hebben uitgevoerd.

Wat voor hen geldt, gaat ook op voor Fujii. Alhoewel hij slechts zeven werken uitvoerde, is zijn onderzoekswerk een werkelijke inspiratiebron voor velen geworden.

In zijn publicaties, zijn onderzoek en vorsingswerk verwerpt hij duidelijk de stelling als zou architectuur verwezenlijkt moeten worden om haar eigen bestaan te rechtvaardigen.

Deze catalogus, waarmee eveneens een tentoonstelling gepaard gaat die heden in Bel-

gië rondreist, en in de verschillende architectuurscholen wordt opgesteld, wil de aandacht vestigen op een architect die afstand neemt van welke mode dan ook; zijn houding als architect, t.t.z. hij tracht bij zijn werk opnieuw aan te sluiten bij de oeruitgangspunten van de architectuur waardoor hij zonder aan post- of neo-eclectisme te doen een boodschap brengt over de uitgangspunten van de huidige Japanse cultuur.

De afstand die hem scheidt van hedendaagse architectuurtendenzen als het post-modernisme staan borg voor de kwaliteit van zijn werk.

In de inleiding van deze catalogus schrijft Christian Kieckens onder de titel *Timeless Space Beyond Perception and Conception* het volgende:

Het architecturale beeld van de jaren '70 wordt gekenmerkt door een gemis aan doorzettingsvermogen om de verloren architecturale waarden terug op te nemen. Hedendaagse architecten laten zich al te dikwijls verleiden tot het amputeren van historische vormen om deze in een hedendaagse context te verwerken.

Met het in elkaar knutselen van een historiserende architectuur — in paperback-formaat — is hun bijdrage geleverd tot de architectuurgeschiedenis. De „Papiermaché“-gevels van de biënnale van Venetia worden als „Traktaat“ verheven. De toekomstige architecturale creaties zullen moeten voldoen aan de hierin opgelegde wetten; een gederiveerde vormtaal en een „patchwork“-architectuur verheven door de jet-set tot een internationaal universalisme. Dit laatste wordt zonder onderzoek gretig verspreid door de (architectuur) modetijdschriften; want een verschijningsvorm is belangrijker dan een inhoud.

Blijft de architectuur nu stilstaan bij Kahn?

Blijft de architectuurevolutie nu stilstaan bij Kahn? Wat gedaan met onze erfenis van de Egyptenaren, van Alberti, Brunelleschi, Ledoux, Schinkel en zovele anderen?

Begrippen als „constante“ en „waarden“ worden weggevaagd uit het architecturale tekenboek, terwijl de hedendaagse begrippen als participatie, monumentenzorg, semiologie, ecologie, integratie, inbreiding, hun intrede gaan doen ter camouflage en uitvlucht om niet aan architectuur te moeten doen. Een vereniging — als de eenzijdige participatie tussen bewoner en ontwerper — verwijst naar een duidelijk

tijdelijk karakter van het bouwwerk. Het gebouw zal aldus door zijn verschijningsvorm inspelen op en participeren aan zijn directe omgeving. Daartegenover heeft architectuur als een tijdelijk teken van tijdeloosheid zichzelf steeds verzet tegen deze omgeving door middel van een creatie waarvan de inhoud vervat zit in een doelbewuste vorm die zich verheft tot de creatie van een ruimtelijke wereld van tijdeloosheid. Tijdeloos door het steeds — bewust of onbewust — teruggrijpen naar constante waarden zoals o.a. geometrie, structuur, vorm, ruimte,... waarin deze waarden aan eenzelfde dialoog participeren. Deze constante waarden vormen de componenten van de architecturale creatie.

Tijdeloosheid bezit tevens een mythe. Architectuur — als mythe — ontdaan van alle technologische verwerkingen en vereenvoudigd tot haar basis, of anders gezegd herleid tot haar geometrische zuiverheid keert steeds terug naar dezelfde basisprincipes. De geschiedenis zelf toont aan ons een gamma van tijdeloze architectuur zoals de pyramiden, de villas van Palladio, de cenotaaf van Boullée, enz... Een analyse doorheen de geschiedenis toont aan dat constante waarden zoals „tijdeloosheid“ en „geometrie“ te beschouwen zijn als een synthese die het midden houdt tussen de avant-garde van het verleden en de maniera moderna van de toekomst.

Het werk van Hiromi FUJII bezit eenzelfde synthese. De zelfstandige verschijningsvorm van het gebouw vraagt niet zozeer een onmiddellijke interpretatie van de vorm zelf maar veeleer een zoeken naar de inhoudelijke waarden. Hierdoor stoten FUJII's creaties zich eerder af van hun omgeving dan zich er in te integreren. FUJII's oeuvre is de uiting van een evoluerend denkpatroon. Het betreft een conceptueel thema in beweging. We herkennen een evolutie vanaf 1968 die zich kenmerkt door een inhoudelijke uitbreiding van het begrip „geometrische ruimte“ dat van statisch naar dynamisch evolueert.

Het boek met teksten van Chris Fawcett, Hiromi Fujii, Christian Kieckens en Hajime Yatsuka kost 200 Bfr. en is te bestellen bij CIAUD-ICASD Livornostraat 158, bus 7, 1050 Brussel.

H. Holemans en W. Smets, Limburgse windmolens in heden en verleden, studiekering „Ons Molenheem,” Nieuwkerken, 1981.

Toen de studiekering „Ons Molenheem“ in het voorjaar 1980 het werkdocument „Wind- en watermolens in de provincie Limburg“ liet verschijnen, waren daarin al heel wat gegevens bijeengebracht.

In de loop van 1980 werden de opzoekingen verder gezet; archieven en verzamelingen werden geraadpleegd en talrijke instanties, bibliotheken en personen bezocht of aangeschreven. Gesprekken met oud-molenaars en/of hun nabestaanden leverden een massa aan inlichtingen op. Uit de vele documentatie die aldus werd bijeengebracht, is dit boek samengesteld.

De methodiek van het boek is héél eenvoudig: de Limburgse gemeenten worden alfabetisch gerangschikt en daarin wordt het type gevolgd door de molennaam vermeld. Daarna wordt de geschiedenis van de molen bondig weergegeven.

Grote aandacht werd besteed aan de 'mens', die als eigenaar of als maalter met de molen betrokken was. Achteraan in het boek werden indexen opgenomen, waardoor de genealoog heel vlug de moleneigenaar of de molen kan terugvinden.

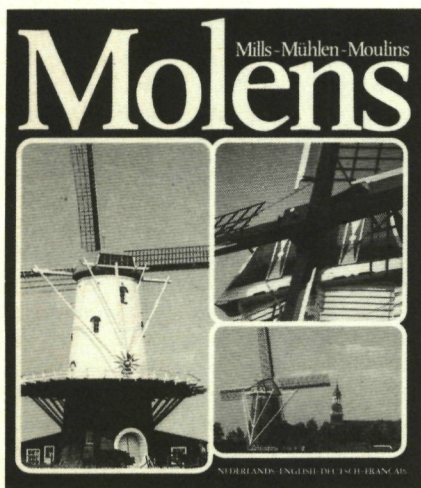
Omdat dit niet beantwoordde aan het opzet van dit werk, werd aan het technische aspect van de molen minder aandacht besteed. Dit wordt enigszins gecompenseerd door het groot aantal illustraties.

Wat men de grote verdienste van dit boek kan noemen is het feit dat het een welbepaalde leemte aanvult: er bestond immers geen enkel systematisch en geïllustreerd windmolenboek van de provincie Limburg.

Het is evident dat dit werk, qua inhoud, nog niet helemaal 'af' is: plaatselijke heemkundige of geschiedkundige kringen kunnen, mede door de raadpleging van de uitgebreide bibliografie, die achteraan het boek voorkomt, nog héél wat informatie bijwinnen. In ieder geval is deze uiterst gedocumenteerde studie een aanrader voor al wie zich met het molenprobleem inlaat. Een soortgelijk werk over de Limburgse watermolen mag eveneens weldra verwacht worden.

Het boek is te verkrijgen bij Ons Molenheem, W. Smet, Venlosesteenweg 133 - 3688 Kinrooi (tel. 011/ 56 67 99) de gewone uitgave kost 995 F + 45 F port (binnenland) de luxe-uitgave (kunstlederen omslag met goudopdruk) kost 1500 F + 45 F port.

Klaas Woudt, Molens. Een eerste kennismaking met een boeiend fenomeen, Amersfoort, Bekking, (1981).

Een uiterst beeldrijk werk. In een algemene inleiding wordt de problematiek van de voortdurend schaarser wordende molens in Nederland behandeld: hun wisselend aantal, afhankelijk van streek tot streek; de verschillende types met hun respectieve

aandrijvingskrachten; het belang van de molens in het proces van de mechanisatie van de handenarbeid, hun verdwijning met de opkomst van de stoomkracht en dies meer. Daarna worden zo'n elftal molentypes nader gespecificeerd en uitvoerig geïllustreerd in aparte hoofdstukjes.

Op dit alles volgt nog informatie omtrent de molenbouw, het werk in en om de molens, de bestaande molenmusea, iets met betrekking tot molennamen en dit opnieuw aan de hand van beelden. Tot slot vindt de lezer een samenvattend overzicht van het werk in respectievelijk het Engels, het Duits en het Frans. „Molens”, een boekje van 110 bladzijden, is onmisbaar voor al wie maar enigszins voor dit onderwerp geïnteresseerd is.

P. Hénon en A. Thiebaut, Levallois. Histoire d'une banlieue Pierre Mardaga, Brussel.

Levallois, een recente studie gemaakt op initiatief van het 'Centre d'Etudes et de Recherches Architecturales' in Frankrijk, behandelt de ontstaansgeschiedenis van een negentiende-eeuwse voorstad van Parijs.

Het boek draagt als ondertitel: 'histoire d'une banlieue'. Binnen de huidige problematiek is zulks niet zonder betekenis. Studies omtrent de gebouwde omgeving blijven eerder schaars. Wanneer ze dan toch gemaakt worden, behandelen ze meestal onder de noemer 'histoire urbaine' — zeker voor wat de negentiende eeuw betreft — de ingrepen in de binnenstad. Tot op heden was voor de geschiedschrijving van de voorstad geen plaats. Dit is ten dele te wijten aan die geschiedschrijving zelf. Interesse voor de materiële wereld is daarbinnen tamelijk recent. De gedurende de negentiende eeuw ontstane moderne geschiedschrijving behandelde bovendien vooral de middeleeuwse kernstad in plaats van de archipel van nederzettingen er rond. Tevens zijn er beperkingen eigen aan het onderwerp die maken dat het niet dadelijk vatbaar was voor historisch onderzoek. Symptomatisch genoeg betreft het hier het uiterlijk, het beeld wat ons van deze negentiende-eeuwse voorsteden is bijgebleven: dat van een gore chaotische nederzetting bewoond door fabrieksproletariaat. Dit maakte het onderwerp ondergeschikt aan de 'geplande' ingrepen in de binnenstad. Bovendien kwam dit milieu voor het overgrote deel tot stand zonder architect.

Reden te meer, om het in de — voor zover bestaande — architectuurgeschiedenis dood te zwijgen.

Met deze studie zetten de auteurs, Pierre Hénon en Alain Thiebaut, deze vooroordelen terzijde. Zij tonen aan, tegen alle overlevering in, dat deze voorstad het resultaat was van een wel doordachte ingreep van één man: Nicolas Levallois (1816-1879). Geen stedenbouwkundige, maar een schrijnwerker, prototype van de negentiende-eeuwse durver die, opgeklommen tot de status van grondspeculant, toch de banden met zijn oorspronkelijk milieu (noodzakelijkerwijze) blijft behouden. Het hele verhaal draait rond dit milieu. Vanaf het begin liep Nicolas Levallois rond met de idee van een autonome stad. Geen utopische stad, maar een pragmatische verkavelingsidee, gericht op deze mensen: het artisanat, de kleine fabrikanten, die door de ingrepen in de binnenstad uit Parijs verdreven worden.

In de nabijheid van Parijs leggen zij de basis voor een tot dan onbestaande wooncultuur: de industriële voorstad. Levallois ontstaat niet enkel als stad aan de rand van Parijs, maar tevens op de overgang van een artisanale naar een industriële leefwereld. In de schaduw van de industrie die zich langs de nabije Seine ontwikkelt schakelen onder andere Parijse rijtuigmakers over naar de rijwielconstructie.

Fabrieksproletariaat uit de nabije rurale omgeving aangeworven, vindt er een woonstee. Het gebouwde milieu dat tijdens deze evolutie ontstaat, was nochtans van bij de aanvang volledig door Nicolas Levallois met zijn ontwerp, zijn aanpak, geconditioneerd.

Niettegenstaande het feit dat de studie uiteenvalt in verkaveling, socio-politieke context en architectuur, behandelen de auteurs het gebeuren als een geheel. In die mate, dat ze de disciplines waaruit die drieling ontstaat overstijgen. Dat maakt het boek boeiend, maar ook belangrijk. Niet alleen een gebouwde milieu, maar een tijdskader wordt hier gereconstrueerd.

Van deze polariteit waren we reeds door het omslag van het boek op de hoogte gesteld: je verwacht niet aanstonds een studie omtrent de gebouwde omgeving achter een affiche van een negentiende-eeuwse rijwielconstructeur! Bovendien rekent deze benadering af met het dichotome denken dat ten aanzien van het gebouwde milieu bestaat. De gebouwde omgeving wordt niet behandeld als uitdrukking of resultaat van een

gegeven maatschappelijk gebeuren, in casu 'de' industrialisatie. De studie wijst uit dat het gebouwde milieu hier onderdeel van het gebeuren is, er zelfs anticiperend de inzet van is.

Dat een historisch onderzoek niet noodzakelijk een saai verhaal oplevert, wordt hier aangetoond. Het relaas laat zich even vlot lezen als een roman. De vele grafische documenten, zowel origineel gereproduceerd kaartmateriaal als zelf gereconstrueerde verkavelingsstadia, leveren hier toe een niet geringe bijdrage.

De vorm van deze verkavelingen, evenals de ondertoon in de originele teksten welke in de vorm van bloemlezing na elk hoofdstuk worden opgenomen, blijven voor wat 'slechts' een historisch onderzoek is, bijzonder actueel.

Ronny De Meyer

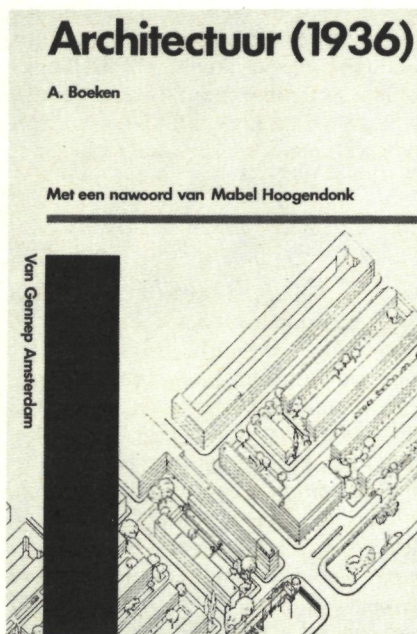
In de reeks „Bouwen/Ontwerpen” verscheen in 1981 een zestal werken. In tegenstelling tot het verschil in formaat, vallen overeenkomsten op als de analogie van de kaften en de gebruikte spelling naargelang de behandelde periode.

Stadsontwikkeling Rotterdam, Stedebouw in Rotterdam - Plannen en opstellen 1940-1981. Dit boek heeft een tweeledige op-

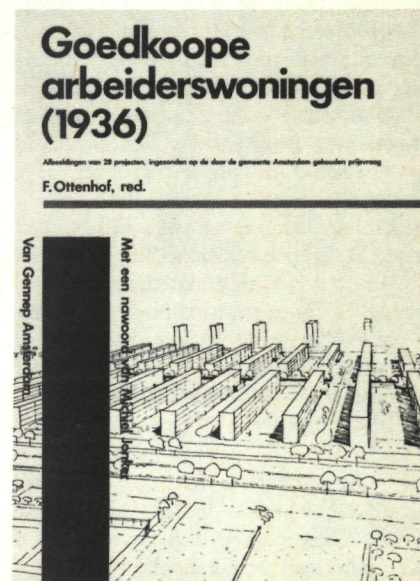
bouw: een selectie uit stedenbouwkundige plannen die vanaf 1940 voor wederopbouw en uitbreiding van Rotterdam zijn vervaardigd, en een aantal opstellen over vorm, functie en betekenis van de geselecteerde ontwerpen in het bijzonder en van de stedenbouwkundige activiteiten in de Maasstad in het algemeen. Zowel bij het selecteren van de plannen als bij de keuze van de thematieken en de presentatievorm, streefde de redactie naar het leveren van een constructieve bijdrage in de actuele discussie over het stedenbouwkundige ontwerpen en zijn politieke en maatschappelijke betekenis voor Rotterdam.

A. Boeken, Architectuur (1936). De auteur verwoordt hierin zijn ideeën omtrent de

noodzaak van een nieuwe visie op de „hendaagse” architect. Hij duidt de geestesverwantschap aan van de architecten van alle nationaliteiten, en wijst op hun gezamenlijke oriëntering. Naast de relatie tussen de architectuur zelf en de bestemming van de gebouwen in kwestie, schetst hij nog de historiek van het bouwen als het omsluiten van ruimte. Voorts wordt gewezen op de discrepantie tussen de ontwikkeling van de architectuur en de gangbare tijdsopvattingen. En tot slot volgt een bespreking van de tennis- en tentoonstellingshal Apollo in Amsterdam, een constructie naar een ontwerp van Boeken zelf.

F. Ottenhof, Goedkope arbeiderswoningen (1936). In 1933 schreef de gemeente

Amsterdam een prijsvraag uit voor het ontwerpen van een wijk met goede en betaalbare arbeiderswoningen. Van de 92 inzendingen zijn er in deze uitgave 28 afgebeeld, toegelicht en becommentarieerd. Ze geven een beeld van de discussies, de inventiviteit en de betrokkenheid die er onder de architecten van de jaren dertig leefde. 'Goedkope arbeiderswoningen' laat zien op welke verschillende wijzen het Amsterdamse Algemeen Uitbreidingsplan, het maximaal haalbare op het gebied van de stedebouw voor de volgende twintig jaar, ingevuld had kunnen worden.

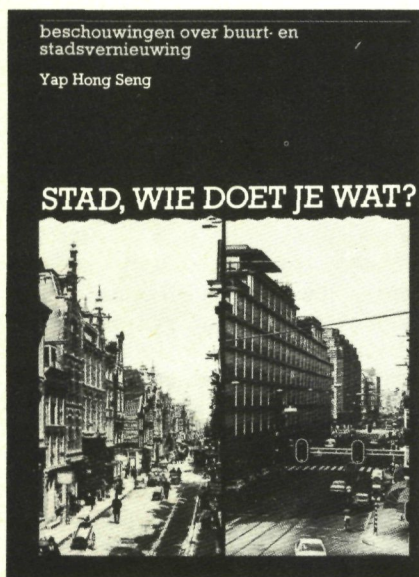
J. Duiker, Hoogbouw (1930). J. Duiker heeft spectaculaire hoogtepunten bereikt in zijn werk in de periode van het Nieuwe Bouwen. Centraal in zijn denken stond de sociale woningbouw. In samenwerking met J.G. Wiebenga onderzocht hij de technische en economische mogelijkheden van hoge woongebouwen. In 'Hoogbouw', een geestdriftig en zorgvuldig uitgewerkt pleidooi, ontvouwt Duiker zijn argumenten. Daarbij komen facetten aan de dag zoals de indeling van de woning en de goede onderlinge situatie, de plattegrondtypen, de hygiënische eigenschappen, het comfort en de arbeidsbesparing, de economie in de constructie en in de uitvoering, bouwkosten, enz.

J.J.P. Oud, Nieuwe Bouwkunst in Holland en Europa (1935). Als jong architect had deze auteur een actief aandeel in de eerste jaren van De Stijl. Zijn woningbouw-projecten in Hoek van Holland, Rotterdam en Stuttgart leverden hem vervolgens een vooraanstaande plaats op binnen de moderne architectuurbeweging van het Nieuwe Bouwen. In bovenvermeld werk bepleit Oud op een genuanceerde wijze zijn visie op het Nieuwe Bouwen. Dit gebeurt aan de hand van twee artikels: een eerste, De „Nieuwe Zakelijkheid” in de bouwkunst, ontstond als reactie op uitlatingen hieromtrent van de heren Dr. Polak en N. Berlage; het andere, De Nieuwe Bouwkunst-beweging in Europa, geeft het doel weer van het Nieuwe Bouwen en de afzetting ervan tegen de vroegere richtingen.

De zesde publicatie, tenslotte **Woningbouw voor arbeiders in het 19de-eeuwse Amsterdam**, van *Carol Schade*, was niet in onze bibliotheek voorhanden.

Yap Hong Seng, Stad, wie doet je wat? Beschouwingen over buurt- en stadsvernieuwing, 's-Gravenhage, Staatsuitgeverij, 1981.

Dit werk verscheen in de reeks „architectuur en stedenbouw”, een initiatief van de

Stichting Wonen in Amsterdam. Yap Hong Seng behandelt hierin de problematiek van de stadsvernieuwing, waarbij hij de discrepantie tussen het belang van de

stad en de verloedering ervan als achtergrond gebruikt.

Historisch gaat het werk terug tot het ontstaan van de steden; facetten qua industrialisatie, volkshuisvesting en de gebouwenvoorraad krijgen speciale aandacht, waarna in een paar hoofdstukken de alternatieven m.b.t. een verbetering van de algemene stadssituatie aangegeven worden.

Hieruit blijkt dat stadsvernieuwing niet iets is van vandaag alleen en dat zij bovendien méér omvat dan alleen het vernieuwen van verouderde woningen. Steden verouderen immers vanaf hun ontstaan. Steeds zijn er vernieuwingsmaatregelen nodig om de wezenlijke kwaliteiten van de stad intact te houden. Tenslotte constateert Yap dat het stadsgewest Amsterdam zich in navolging van klassieke wereldsteden als New York, Londen en Parijs, langzamerhand ook ontwikkelt tot een échte grote stad, tot metropool. Hij bepleit een ruimtelijk inrichtingsbeleid dat hierop inspeelt. In dit verzorgde nummer, dat toegankelijk is voor een breed publiek, functioneren een reeks tabellen en foto's nog als extra verduidelijkers.

Anthony Sutcliffe, Britisch Town Planning: the Formative Years, Leicester University Press/ St Martin's Press. 1981.

De geschiedenis van de stad beslaat een heel uitgebreid onderzoeksgebied. Bijgevolg werd het plan opgevat om verscheidene volumes te publiceren met betrekking tot dit onderwerp, elk bestaande uit een aantal essays rondom een specifiek thema.

Het eerste deel uit de reeks, het hierboven vermelde werk, vangt aan met een algemene inleiding van Anthony Sutcliffe: hij haalt het ontstaan en de groei aan van de stadsplanning in Groot-Brittannië, geeft een overzicht van de geschiedschrijving rondom dit thema en introduceert kort de 4 essays in kwestie. Dit alles wordt gevolgd door een blik in de toekomst voor wat de stadsplanning betreft.

In een eerste essay gaat Martin Gaskell dieper in op de relatie tussen de stadsplanning en de vernieuwing van de huizen, waarbij de rol van het aparte statuut van elk landschap als determinerende factor voor de stadsplanning en -vernieuwing niet uit het oog verloren wordt. Martin Hawtree beschouwt de oprichting van het „Town Planning Institute” wel belangrijk voor het professionaliseren van de stadsplanning

maar hecht niettemin een grotere waarde aan de specifieke bijdragen van de individuele stadsplanners van vóór 1913.

Michael Harrison wijdt zijn bijdrage aan de huizen- en stadsplanning van vóór 1914 in Manchester. Daarbij heeft T.C. Horsfall een onmiskenbare rol gespeeld in het stimuleren van de lokale stedelijke initiatieven. Daarnaast bespreekt Harrison nog de activiteiten van een aantal verenigingen die vorm hebben gegeven aan de perifere districten van de Britse steden bij het begin van de 20ste eeuw.

Tenslotte evalueert Michael G. Day de bijdrage van respectievelijk Sir Raymond Unwin en R. Barry Parker in de ontwikkeling van de planning in theorie en praktijk. Zij overbruggen o.m. de afstand tussen de sociale hervormingen en vernieuwbouw van de Victoriaanse periode en die van de 20ste eeuw. Dit werk, gebaseerd op discussies tussen de auteurs, vormt een levendig debat over de Britse oorsprong van de stadsplanning en is bovendien een van de weinige werken omtrent dit onderwerp dat beschikbaar is voor een groter publiek. Het is een doeltreffende gids voor wat betreft de voornaamste aangelegenheden en de methodes van de Britse planningsgeschiedenis.

H.J. Constandt, Ieperse middeleeuwse huizen met houten gevel, Brussel, 1981 (Verhandelingen van de K. Academie, Klasse der Schone Kunsten, jg. 43, nr. 33, 160 p., 88 fig.).

Zelfs een oppervlakkig kenner van Ieper zal zich bij het lezen van bovenvermelde titel verwonderd afvragen waar deze houten huizen zich dan wel zouden bevinden. Het houten huis is inderdaad reeds geruime tijd uit het Ieperse stadsbeeld verdwenen. De totale verwoesting van Ieper tijdens de eerste wereldoorlog heeft tot gevolg gehad dat de overigens schaarse resten van deze middeleeuwse woonvorm totaal van de kaart werden geveegd.

Wanneer wij echter vernemen dat voorliggende publicatie een verdere uitdieping is van de licentiaatsverhandeling: „Ieperse houten gevels in de late middeleeuwen, een vergelijkende studie naar de tekeningen van Auguste Böhm, wordt reeds veel duidelijk.

Het is in de eerste plaats een studie die zich baseert op iconografisch materiaal nl. de beroemde reeks tekeningen van Böhm rond 1840-1850 vervaardigd in opdracht

van het Ieperse Stadsbestuur.

Deze tekeningen zijn het uitgangspunt. Het iconografisch materiaal werd evenwel uitgebreid en ook aangevuld met alle mogelijke geschreven bronnen. De uitdieping van vergelijkend „kunsthistorisch” onderzoek van houten gevels naar de totaliteit van het huis is zonder meer belangrijk. Niet enkel stijlanalyse dus, maar ook de studie van de materialiteit en de techniciteit van deze houtbouw alsook van de inwendige indeling en bewoning.

Het resultaat van deze aanpak is een typologische studie van het houten huis op basis van nauwgezet en kritisch onderzoek van de beschikbare bronnen. Door het quasi ontbreken van materiële getuigen blijft het accent noodgedwongen te zeer liggen op de architectuur van de gevel.

Deze typologische studie van de Ieperse houten gevels is een belangrijke hoeksteen voor de nog te schrijven studie van de morfologie van de middeleeuwse Vlaamse stad in het algemeen en van Ieper in het bijzonder.

H.S.

Verkrijgbaar bij : N.V. BREPOLS I.G.P., Baron Fr. du Fourstraat 8, B-2300 Turnhout (P.R. nr. 000-0033677-18) tegen de prijs van : 700.-B.Fr.

MEMENTO

Uit de beleidsverklaring van de Vlaamse executieve.

Bescherming van de landschappen.

Het rangschikken van de landschappen heeft een breed toepassingsgebied. Een coördinatie van de verschillende geïnteresseerde diensten, waarvan de Ruimtelijke Ordening met de gewestplannen richtinggevend kan zijn bij de afbakening van een te rangschikken landschap, dient primordiaal te staan.

Aan de eigenaars zal samen met het beschermingsbesluit de nodige informatie worden verstrekt onder vorm van degelijke overzichten van de na te leven voorschriften en van hun rechten en verplichtingen. Het decreet op de landschappen zal opnieuw worden ingediend en voor alle te beschermen gebieden dient een keuze te worden gemaakt die rekening houdt met vele factoren van economische, ecologische of culturele aard.

Adressering R.M.L.Z.

Hoofdbestuur

Brussel

Jozef II-straat 30, 1040 Brussel.

Tel. : (02) 217 99 90.

Provinciale Besturen.

Antwerpen

Koningin Elisabethlei 22, 2000 Antwerpen.

Tel. : (031) 37 28 00 (binnenpost 1820).

Brabant

Naamsestraat 39, 3000 Leuven.

Tel. : (016) 22 74 04 - 23 80 31.

Limburg

Minderbroederstraat 6, 3800 Sint-Truiden.

Tel. : (011) 67 45 40.

Oost-Vlaanderen

Recollettenlei 6, 9000 Gent.

Tel. : (091) 24 19 57.

West-Vlaanderen

Spanjaardstraat 7, 8000 Brugge.

Tel. : (050) 33 57 81.

Michiel Zwaenepoelprijs voor natuurbescherming.

In overleg met het provinciebestuur van West-Vlaanderen besliste de raad van beheer van de Westvlaamse Vereniging voor Vrije Tijd van een tweejaarlijkse Michiel Zwaenepoelprijs uit te schrijven ter bekroning van projecten i.v.m. vrije tijd, natuureducatie, landschapszorg en leefmilieu.

Naast het levendig houden van de herinnering aan haar overleden secretaris en pionier van de landschapsrestauratie in West-Vlaanderen, wil de WVT hiermee vooral concrete initiatieven van landschapszorg en groenvoorziening stimuleren en ondersteunen. Voor deze prijs is een globaal bedrag van 100.000 fr. uitgetrokken, dat over de bekroonde projecten zal worden verdeeld.

Aansluitend op het „heg en houtwal”-jaartheme van de Raad van Europa wenst de Michiel Zwaenepoelprijs in 1982 in het bijzonder initiatieven van boom- en struweelaanplantingen langs wegen, sloten en percelen te promoveren. Met deze prijs richt de WVT zich in de eerste plaats tot het verenigingsleven in West-Vlaanderen, met name milieuverenigingen, groencomités, scholen, jeugdbe-

wegingen en jongerenclubs.

Tevens wil men particulieren uitnodigen om alleen of in groepsverband specifieke projecten van landschapszorg en groenvoorziening te ontwerpen en uit te voeren. Voor alle bijkomende informatie kan men terecht bij het **WVT-sekretariaat, Vlamingstraat 55 in 8000 Brugge (tel. 050/33 12 85).**

Natuurbeleving in de Hobokense polder.

Voor een halve dag natuurbeleving onder leiding van CVN-gidsen kan u steeds terecht in de Hobokense Polder en dit op volgende tijdstippen :

— iedere derde zondagvoormiddag van de maand om 10 u (dwz. op 21 maart, 18 april 16 mei en 20 juni),

— op donderdagavonden 6 mei en 3 juni om 19 u.

— op zondagochtend 16 mei om 6 u (speciaal voor de zang der vogels).

Bijeenkomst telkenmale aan het station van Hoboken-Polder. Laarzen wenselijk. Tevens is er op zaterdagmiddag 27 maart met vertrek om 14 u een excursie waarbij uitsluitend uitleg verstrekt wordt over de 'slakken' die zich deze dag laten bewonderen. Vertrek eveneens aan het station van Hoboken-Polder.

Tenslotte nodigt de Werkgroep Hobokense Polder alle natuurliefhebbers uit op een filmavond die doorgaat op vrijdag 26 maart in de zaal Brueghel, Kioskplaats 84, Hoboken. Op het programma: vanaf 19u30 een videofilm over Hoboken waarin de polder én de stortproblematiek ruim de aandacht krijgen + vanaf 20u30 een documentaire over Afrika door Paul Caeyenberghs, die gedurende twee jaar dit continent doorkruist heeft. Inkom : 30 fr. voor WHOP-leden, 50 fr. voor niet-leden. Tijdens de pauze van deze avond wordt onder de aanwezigen een waardevol boek verloot over amfibieën en reptielen.

MUSEA

Toeristische Trein Zolder.

Reeds lang werd in Limburg gezocht naar een geschikte plaats om reeds verzameld spoorwegmateriaal te herwaarderen en een museumspoorlijn uit te baten.

Einde vorig jaar richtten daartoe een aantal geïnteresseerden een v.z.w. op, de Toeris-

tische Trein Zolder v.z.w.

Deze v.z.w. kreeg van verschillende zijde actief steun zodat gesteld kan worden dat vanaf Pinksteren e.k. een toeristische museumspoorlijn in Limburg zal opereren. Deze lijn zal van start gaan met het materieel in bezit van D. Jans, dat reeds een belangrijk aantal stukken vertegenwoordigt. Deze bestaan zowel uit materieel voor normaalspoor (o.m. 3 stoomloks) maar ook nog een belangrijk gedeelte voor meterspoor en smalspoor:

- een normaalspoor-locomotief (St.-Léonard, nr. 1363,1905, afkomstig van de zinkfabriek van Lommel);
- normaalspoor-locomotief „Simone” (La Hestre, nr. 46, 1924, afkomstig van Tessenderlo-Chemie);
- normaalspoor-locomotief „Nestor” (Haïne-St.-Pierre, nr. 1071,1911) afkomstig van Tessenderlo-Chemie;
- een Poolse smalspoorlocomotief (Sosnowen, n 11160,1942);
- idem (Borsig, n 3631,1930);
- Locomotief „Hélène” op 60 cm-spoor (Orenstein, n 11527,1927)
- Locomotief 60 cm-spoor (Eggersdorf, nr. 4618,1906).

Verder bestaat er een belangrijke verzameling van klein spoorwegmaterieel (o.m. lampen, seinen, onderdelen,...) waardoor de uitbouw van een tentoonstelling reeds gestart kan worden.

In de toekomst zou, zo stellen de initiatiefnemers, deze museumlijn best in een ruimer perspectief kaderen. Dit kan/zal o.m. omvatten:

— de uitbating van een museumspoorweg tussen de mijn van Zolder en de kolenhaven van Genenbos over ongeveer 8 km. Deze uitbating zou gedaan worden door de opgerichte v.z.w.;

— de boven- of ondergrondse rondleiding in de mijn van Zolder. Deze rondleiding bestaat al gedeeltelijk en wordt uitgevoerd door de v.z.w. VOKZ meer bepaald door de opzichters van de mijn.

Als latere verwezenlijkingen wordt gedacht aan:

— uitbating van een bootdienst tussen Hasselt (kanaalkom) en Genenbos (kolenhaven). Na contacten met de dienst van de scheepvaart en het provinciebestuur moet er nu nog gezocht worden naar een geschikte boot. De uitbating zou door een tweede v.z.w. uitgevoerd worden;

— de oprichting van een permanente tentoonstelling aangaande de spoorwegen in

Limburg en de Limburgse binnenscheepvaart. Dit levend museum voor Het Limburgs vervoer zou opgericht kunnen worden op de terreinen van de mijn te Genenbos, in Zolder of in Houthalen.

De museumlijn zal ingehuldigd worden op **zaterdag 29 mei, om 14 uur.**

Er wordt gereden op volgende data:

- 29, 30 en 31 mei (Pinksteren);
- zondag 27 juni;
- de weekends van 3 - 4 en 17-18 juni;
- het weekend van 1-2 augustus;
- op 28-29 augustus wordt een spoorfestival georganiseerd;
- zondag 12 september.

Pleidooi voor een Museum voor Industriële Archeologie en Textiel

Sinds twee jaar spant de Gentse Vereniging voor Industriële Archeologie en Textiel zich in om de oprichting van het Museum voor Industriële Archeologie en Textiel (M.I.A.T.) te steunen.

Het M.I.A.T. kwam reeds door een aantal opmerkelijke educatieve tentoonstellingen en initiatieven in de kijker. Op wetenschappelijk gebied is het in Vlaanderen de promotor van de „mondellinge geschiedenis”. Een museum dient echter over een museumgebouw te beschikken. Sinds vele maanden reeds opteerde het Gentse Stadsbestuur ervoor het museum niet onder te brengen in een eerder daartoe aangekocht fabrieksgebouw, nl. de vroegere katoenspinnerij Georges en Max Van Acker, Bachten Walle nr. 1 te Gent.

Op dit ogenblik bestaan er reële plannen om dit gebouw te slopen.

De slopingswerken zouden reeds aanvangen begin april. In dit oude fabrieksgebouw is echter een collectie van onschatbare wetenschappelijke en industrieel-archeologische waarde aanwezig. De Gentse Vereniging voor Industriële Archeologie en Textiel stelt zich de vraag wat er met deze collectie, bestaande uit honderden machines en vele honderden voorwerpen, zal gebeuren!

Heeft het Stadsbestuur voldoende voorzorgsmaatregelen genomen opdat deze reeds unieke verzameling, door het museum personeel met veel moeite bij elkaar gebracht, niet mede onder de slopershamer zal verdwijnen! De fabriek Van Acker, sinds lang niet meer onderhouden, met haar lekkende goten en ingevallen daken, vochtige atmosfeer, maakte het

totaal onmogelijk machines en toestellen op een verantwoorde manier weg te stellen. Roestvorming en verval kunnen in dergelijke toestand onmogelijk verhinderd worden! De museumobjecten dienen werkelijk tussen de regenplassen gesteld te worden en regelmatig verplaatst al naargelang nieuwe instortingen van het dak zich voordeden. De Gentse Vereniging voor Industriële Archeologie en Textiel is derhalve niet gekant tegen de verwijdering van de collectie uit de vervallen fabriek Van Acker. Een goed uitgerust onderkomen is een eerste voorwaarde om wetenschappelijk te kunnen werken. Wat gaat er echter met deze waardevolle verzameling gebeuren!

Stelt het Stadsbestuur hiervoor een goede droge ruime loods beschikbaar waar de mogelijkheid bestaat ze in afwachting van een definitief museumgebouw op een degelijke manier te „conserveren”, of worden de museumobjecten verspreid en naar enkele vochtige ruimten gebracht waar ze verder zullen worden aangevreten door roest en langzamerhand wegteren tot er vrijwel niets van overblijft? Zal men het idee van een museum, gewijd aan de industrie, dat zelfs in staat is de industrie te helpen, stilzwijgend laten doodbloeden!

Blijkbaar wordt in Gent, de textielstad bij uitstek, onvoldoende de waarde en mogelijkheden van het eigen bezit begrepen! De machines en voorwerpen waarover het M.I.A.T. op dit ogenblik beschikt vormen een voldoende basis om een boeiend museum uit te bouwen, met een belangrijke educatieve waarde, te vergelijken met het huidig Schoolmuseum maar bovendien ook met een belangrijke recreatieve waarde. Een aantal mensen van de derde leeftijd zou immers aan zijn trekken kunnen komen in een werk- en doe-museum (herstellen, afstellen en aan het werk brengen van toestellen en machines).

In de collectie zitten enkele machines **uniek op wereldvlak**. De **mulle jenny** spreekt wellicht tot de verbeelding, maar even uniek en waardevol is de **18de-eeuwse vlasgaren-twijnmolen** (enig bestaand exemplaar ter wereld!).

Onder de stukken met internationale waarde telt men: weefgetouwen, spinmachines (waaronder twee selfactors), breimachines, spoelmolens en andere textielmachines zoals zeer oude machines (twister, assembleermachine) voor het behandelen van rayongaren. De „pappmachine” of sterkmachine, die vorig jaar werd verworven maar nog dient binnengehaald te wor-

den, zal slechts in weinige musea in Europa gezien kunnen worden! Een enige volledige uitrusting van een kleine limonadefabriek! De outillage van een gloeikousjesbedrijf! Educatief voorgesteld bieden ze enorme mogelijkheden op didactisch vlak (lessen scheikunde)!

Natuurlijk heeft het M.I.A.T. ook voorwerpen en machines van eerder plaatselijk belang, zoals de hoedenmachines uit het bedrijf Bolle (één van deze hoedenmachines zal te zien zijn in Textirama). Andere stukken dienen gewoon om reserveonderdelen te leveren. Hoe dan ook, Gent beschikt over een rijke collectie machines en voorwerpen om een volwaardig industrie-museum, in de eerste plaats gericht op de textielnijverheid, uit te bouwen. Het wordt de hoogste tijd dat wij dit begrijpen en het eigen bezit in ere stellen.

Inlichtingen: M.I.A.T., Gewad 13, 9000 Gent, tel.: 091/24 17 32.

Heemkundig Houthalen — Helchteren.

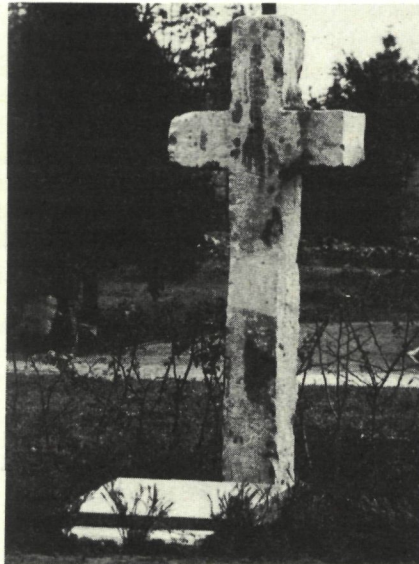
Het Herdenkingskruis uit 1831. Gedurende de 10-daagse veldtocht in 1831 werd op 6 augustus een veldslag geleverd in Houthalen tussen het jonge Belgische Maasleger en de 4de Nederlandse Divisie.

Na deze veldslag werden in Houthalen 2 zware arduinen kruisen, zonder naam noch datum, in een grachtkant geplaatst. Eén verdween enkele jaren geleden bij de verbreding van de Herebaan-Oost; het tweede werd ook verwijderd bij de aanleg van de Bronweg, doch het gemeentebestuur liet dit kruis, alhoewel in drie stukken gebroken, naar het kerkhof overbrengen en kon het alsoo voor de toekomst redden.

Bij de 150ste verjaring van de veldslag lieten de Heemkring en de Culturele Raad van Houthalen-Helchteren met de medewerking van het gemeentebestuur het kruis herstellen en terugplaatsen aan de overzijde van de Herenbaan-Oost in de nabijheid waar het oorspronkelijk had gestaan. Uit de toespraak van de voorzitter van de Heemkring, gehouden op 11 november 1981 bij de plechtige inwijding van dit herdenkingskruis 1831 noteren wij het vol-

gende: „Het herstellen en het wederoprichten van dit gedachteniskruis heeft voor onze heemkring onder meer een drie-voudige betekenis.

In de eerste plaats is dit een daad van piëteit en hulde ter nagedachtenis van een of meer gesneuvelden die hier vlakbij op die warme onweerachtige zomerdag, zaterdag 6 augustus 1831, het leven lieten.

Wij weten niet wie zij waren, wij kennen hun namen niet, wij weten zelfs niet eens met zekerheid of zij Belgen of Hollanders waren en wij weten ook niet wie voor hen dit kruis heeft laten plaatsen. Volgens sommige overleveringen zouden het twee Hollandse soldaten geweest zijn van de achterhoede of schildwachten, maar zeker weten wij het niet.

Wat we wel weten is dat er oorspronkelijk hier in Houthalen twee dergelijke kruisen in de haagkant verscholen stonden. Het andere kruis is spijtig genoeg verdwenen bij het aanleggen van de weg en ook dit kruis was aan de kant geworpen en met wegruiming bedreigd. Gelukkig is er een tussenkomst geweest en kwam het, weliswaar in drie stukken gebroken, op het kerkhof terecht.

Het is nu hersteld en teruggeplaatst op een mooie plek en tegenover de plaats waar het

oorspronkelijk bijna 150 jaar heeft gestaan. Deze inwijding vandaag past in het kader van de 11 november-herdenking, vermits het hier ook gaat om een oorlogsmonument en een hulde aan gesneuvelde soldaten.

Een tweede aspect van deze plechtigheid heeft een historische betekenis. Het is namelijk zo dat over de tiendaagse veldtocht maar zeer weinig of niets terug te vinden is in onze hedendaagse geschiedenisboeken en U vindt er zeker niets terug over de slag van Houthalen. Dit kruis zal daar in de toekomst blijven aan herinneren, zo hopen wij.

Een derde aspect, dat voor het terugplaatsen van dit veldkruis voor onze heemkring belangrijk is, heeft te maken met de zorg voor 'het kleine monument' in stad en dorp. Dit veldkruis, dat 150 jaar oud is, mogen we terecht een klein monument noemen en voor onze heemkring is het een bijdrage in het kader van de actie van het Verbond voor Heemkunde in verband met de belangstelling en de zorg voor het kleine monument. Deze kleine monumenten, zoals veld- en wegkruisen, kapellen in steen of kleine veldkapelletjes, een oude put of zelfs een typische oude boom: het zijn allemaal kenmerkende elementen in het landschap en zij verdienen gerespecteerd te worden.

We leven in een tijd dat zoveel elementen, die ons met het verleden verbinden, door gebrek aan respect of door allerlei andere omstandigheden, verdwijnen. Daarom pleiten wij ervoor, dat de kleine monumenten uit onze dorpsgemeenschap een voorwerp zouden zijn van voortdurende aandacht, zorg en bescherming van iedereen, vooral van hen die in de buurt ervan wonen.

In die gang van gedachten vertrouwt de heemkring van Houthalen-Helchteren dit gedachteniskruis toe aan de waakzame zorg en de belangstelling van de buurtschap en de omwonenden, in de hoop dat dit oude stenen kruis steeds als een gedachteniskruis uit het verleden hier moge stand houden. Met dit kruis is Houthalen-Helchteren vandaag een monument rijker geworden.”

BESCHERMING VAN HET CULTUURPATRIMONIUM

Voorontwerpen van lijst van voor bescherming vatbare monumenten, stads- en dorpsgezichten (Decreet 3 maart 1976).

- Antwerpen: Amerikalei: Sint-Michielskerk (monument) (M.B. 19.10.1981)
- Antwerpen: Sint-Paulusstraat: hofmuur van de Sint-Pauluskerk (monument) (M.B. 19.10.1981)
- Antwerpen: het pand Korte Sint-Annastraat 13-15 met de aanpalende gang en de achterhuizen (stadsgezicht) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: het pand Arenbergstraat 3 (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Everdijstraat 31 (+ binnenplaats) (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Graanmarkt 1, 3, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Gratiekapelstraat 10, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Hoornstraat 8, 13, (+ Sint-Rochusbeeld op voetstuk) (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Huidevettersstraat 55 (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Jan van Lierstraat 6-8 (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Keizerstraat 16, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Kipdorp 19 (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Kloosterstraat 8, 10, 12, 14, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Komediemplaats 12-14-16, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Koningstraat 17, 21, 23, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Lange Gasthuisstraat 32, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Lange Nieuwstraat 45, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Lange Noordstraat 19, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Lange Ridderstraat 77, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Markgravestraat 1, 3, 5, 7, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Adriaan Brouwersstraat 29: ingangsomlijsting, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Arenbergstraat 17: ingangstravee, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Hessenplein 2: ingangsomlijsting, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Kammenstraat 89: achtergevel, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Keizerstraat 64: voorgevel, (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Keizerstraat 73 (O.-L.-Vrouwebeeld), (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Korte Sint-Annastraat 2 (O.-L.-Vrouwebeeld), (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Antwerpen: Lange Sint-Annastraat 2 (O.-L.-Vrouwebeeld met baldakijn) (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Berchem: Cogels-Osylei 13, 15, 17, 53, 57, 59, 63, 65, 4, 14, 16, 26, 28, 60, 66, 82, 84, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Generaal Capiaumontstraat 19, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Generaal Van Merlenstraat 33, 35, 47, 26, 36, 40, 42, 44, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Transvaalstraat 31, 41, 43, 49, 51, 63, 67, 69, 71, 73, 75, 20, 50, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Velodroomstraat 19, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Waterloostraat 55, 57, 59, 4, 6, 8, 28, 30, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Cogels-Osylei 1, 3, 5, 7, 9, 11, 19-21, 23, 25, 27, 29, 33, 35, 37, 39, 41, 43, 45, 47, 49, 51, 55, 61, 67, 69, 71, 73, 2, 6, 8, 10, 12, 18, 20, 22, 24, 30, 32, 34, 36, 38, 40, 42, 44, 46, 48, 50, 52, 54, 56, 58, 62, 68, 70, 72, 80, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Generaal Capiaumontstraat, 1, 15, 17, 2, 4, 6, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Generaal Van Merlenstraat 31, 37, 39, 41, 43, 45, 34, 38, 46, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Gulden Vliesstraat 40, 42, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Pretoriastraat 64, 66, 68, 70, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Transvaalstraat 13, 15, 17, 23, 25, 27, 29, 33, 35, 45, 47, 59, 61, 65, 22, 28, 30, 32, 52, 54, 56, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Velodroomstraat 17 (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Waterloostraat 1, 3, 5, 7, 9, 11, 27, 31, 37, 39, 61, 63, 2, 10, 12, 14, 16, 18, 26, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Cogels-Osylei 64, 75, 77, 79, 81, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Berchem: Transvaalstraat 53, (monument) (M.B. 14.12.1981)
- Bertem (Korbeek-Dijle): Het H.-Stefanusretabel in de Sint-Bartholomeuskerk (monument) (M.B. 19.10.1981)
- Beveren (Kallo): het Fort Liefkenshoek alsmede de bastions en restanten van ravelijnen en wal (monument) (M.B. 7.12.1981)
- Beveren (Kallo): het Fort Liefkenshoek met de onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (M.B. 7.12.1981)
- Eeklo: Koning Albertstraat 81: Kapel van de H.-Hartkliniek (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Eeklo: Kapel van de H.-Hartkliniek met omgeving (stadsgezicht) (M.B. 23.11.1981)
- Gent: het beluik Kasteellaan-Ossenstraat (monument) (M.B. 19.10.1981)
- Gent: de huizen Kasteellaan 147, 145, 143, 141, 139, 137, 135, 133, 131, 129, 127 en 125 (monument) (M.B. 19.10.1981)
- Gent: het huis Kasteellaan (zonder nummer) Sectie D, perceel 186 Z 1 (monument) (M.B. 19.10.1981)
- Gent: de huizen Kasteellaan 235, 233, 231, 229 en 227 (monument) (M.B. 19.10.1981)
- Geraardsbergen: Het O.-L.-Vrouwehospitaal (de Bisschopsvleugel, de gotische gaanderij, de raadszaal, de oostvleugel, het voormalig poortgebouw de voormalige pastorie) (monument) (M.B. 23.11.1981)
- Geraardsbergen: het O.-L.-Vrouwehospitaal met de onmiddellijke omgeving (stadsgezicht) (M.B. 23.11.1981)
- Ieper: Vandepeereboomplaats: kloosterpoort (monument) (M.B. 28.09.1981)
- Ieper: Sint-Jacobstraat 1: Bank en restaurant, (monument) (M.B. 28.09.1981)
- Ieper: Harpestraat en Menenstraat 18: Poorten van het Sint-Vincentiuscollege (monument) (M.B. 28.09.1981)
- Ieper: Merghelyncckstraat: Museum (monument) (M.B. 28.09.1981)
- Ieper: D'Hondtstraat 21: Genthof (monument) (M.B. 28.09.1981)
- Ieper: D'Hondtstraat 23: Arrondissementscommissariaat (monument) (M.B. 28.09.1981)
- Ieper: D'Hondtstraat 65: Stedelijke

Muziekacademie (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: Rijselstraat 56-58: Twee woonhuizen (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: Rijselstraat 70: Postgebouw (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: Rijselstraat 204: Woonhuis (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: Diksmuidestraat 48: Woonhuis (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: Diksmuidestraat 79: Woonhuis (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: G. de Stuersstraat 8: Woonhuis (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: Veemarkt 9: Huis van de Bootslieden (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: Veemarkt 11: Huis van de Kooplieden (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: Elverdingestraat 50: woonhuis (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ieper: Adriaanseweg 31: Ingangspoort hoeve (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Kruibeke: herenwoning (hoofdgebouw, koetshuis, afsluiting langs de straat) Langestraat 7-9 (monument) (M.B. 23.11.1981)

— Kruibeke: de tuin van de herenwoning Langestraat 7-9 (dorpsgezicht) (M.B. 23.11.1981)

— Kruishoutem (Wannegem-Lede): de omgeving van de pastorie (uitbreiding) (dorpsgezicht) (M.B. 19.10.1981)

— Mechelen: Keizerstraat 28: Kapel van het Sint-Julianusgasthuis (monument) (M.B. 14.12.1981)

— Merksem: de hoeve „Royenborg”, lange Bremstraat 97, en haar onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (M.B. 23.11.1981)

— Merksem: het kasteel „Runcvoort” Terlindenhofstraat 204, en het omliggend park (dorpsgezicht) (M.B. 23.11.1981)

— Merksem: de huizen Bredabaan 75, 77, 79, 81, 83 en 85 (monument) (M.B. 23.11.1981)

— Ninove (Denderwindeke): de windmolen, Heirebaan 24 (monument) (M.B. 28.9.1981)

— Ninove (Denderwindeke): de hoeve Krepelstraat 72 (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ninove (Denderwindeke): het kapelletje op de hoek van de Heirebaan en de Renderstede (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ninove (Denderwindeke): het kapelletje ter hoogte van perceel nummer 170 (monument) (M.B. 28.09.1981)

— Ninove (Denderwindeke): de omgeving

van de windmolen Heirebaan 24, de hoeve Krepelstraat 72 en voormelde twee kapelletjes (dorpsgezicht) (M.B. 28.9.1981)

— Sint-Truiden (Schuurhoven): de Sint-Jacobuskerk, Schuurhovensteenweg (monument) (M.B. 9.11.1981)

— Westerlo: het gemeentehuis (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Westerlo: het gemeentehuis met haar omgeving (dorpsgezicht) (M.B. 30.11.1981)

— Zaventem (Sterrebeek): de „Jagershoeve” met de onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (M.B. 23.11.1981)

— Zottegem (Strijpen): de Sint-Andrieskapel, Sint-Andriestraat (monument) (M.B. 23.11.1981)

— Zottegem (Strijpen): de Sint-Andrieskapel met haar onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (M.B. 23.11.1981)

Ontwerpen van lijst van voor bescherming vatbare monumenten, stads- en dorpsgezichten (Decreet 3 maart 1976)

— Antwerpen: Het huis (gevels en aansluitende bedaking), gelegen Eikenstraat 12 (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: De handelsbeurs (interieur, volledige bedaking, toren aan de Borzestraat en de gevels in de Lange Nieuwstraat, Borzestraat, Korte Klarenstraat, Twaalf Maandenstraat en Israëlietenstraat en met inbegrip van de Schippersbeurs in de Lange Nieuwstraat) (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: het huis (poortomlijsting), gelegen Lange Klarenstraat 22 (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: Het huis (gevels en aansluitende bedaking), gelegen Meir 12, Huidvetterstraat 1-3-5 (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: De huizen (gevels, aansluitende bedaking), gelegen Meir, 14, 16, 28-30, 48, 52, 54, 58, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: Het beeld „Madonna met kind”, gelegen Meir 39, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: Het huis (gevel en aansluitende bedaking en winkelinrichting), gelegen Meir 41 (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: De huizen (gevel en aansluitende bedaking) gelegen Meir 61-63, 79,

87, 89-91-93 (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: Het huis (gevel, aansluitende bedaking en interieur), gelegen Meir 99, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: Het huis (gevel en aansluitende bedaking), gelegen Meir 105, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Antwerpen: Het huis (gevel en aansluitende bedakingen), gelegen Meir 109-111, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: Het huis, gelegen Demerstraat 21, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: Het poortgebouw „De Ware Vrienden”, gelegen Maastrichterstraat, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: Het huis „Moray”, gelegen Koning Albertstraat 1 (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: Het huis, gelegen Hoogstraat 2, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: De afspanning „Mouling”, gelegen Walputstraat 21, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: Het stadhuis, gelegen Groenplein, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: „Het Beluikske”, gelegen Minderbroedersstraat 16, 18, 20, 22, 24 en 26, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: De muurkapel, gelegen Schrijnwerkersstraat, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: Het refugiehuis Herckenrode, gelegen Maastrichterstraat 100, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: Het postkantoor, gelegen Havermarkt (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: Het standbeeld „De Boerenkrijg”, gelegen Leopoldplein, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Hasselt: Het standbeeld „Van Veldeke”, gelegen Veldekeplein, (monument) (M.B. 30.11.1981)

— Oosterzele (Balegem): De stenen windmolen, met zijn omgeving (dorpsgezicht) (M.B. 30.11.1981)

— Pepingen (Bellingen): De voormalige abdijhoeve Cantimpré, gelegen Kerkstraat 3 (monument) (M.B. 16.11.1981)

— Pepingen (Bogaarden): Het „Hof ter Kammen”, gelegen Terkammenstraat 31, (monument) (M.B. 16.11.1981)

— Pepingen (Bellingen en Bogaarden): De omgeving van de hoeve Cantimpré, gelegen Kerkstraat 3 en het „Hof ter Kammen”, gelegen Terkammenstraat 31, (dorpsgezicht) (M.B. 16.11.1981)

— Puurs (Ruisbroek): Het gemeentehuis

(monument) (M.B. 30.11.1981)
 — Puurs (Ruisbroek): De Heilige Kathari-
 nakapel (monument) (M.B. 30.11.1981)
 — Puurs (Ruisbroek): De pastorie (monu-
 ment) (M.B. 30.11.1981)
 — Puurs (Ruisbroek): De pastorie en de
 kerk, met de omgeving, (monument)
 (M.B. 30.11.1981)
 — Ronse: De „Villa Carpentier” (inte-
 rieur en exterieur), gelegen steenweg op
 Doornik 9 (monument) (M.B. 30.11.1981)
 — Ronse: De toegangspartij met pilonen
 in het park van de „Villa Carpentier”,
 gelegen steenweg op Doornik 9, (monu-
 ment) (M.B. 30.11.1981)
 — Ronse: De „Villa Carpentier”, gelegen
 steenweg op Doornik 9, met het om-
 gevend park, (stadsgezicht)
 (M.B. 30.11.1981).
 — Zwalm (Sint-Denijs-Boekel): De bene-
 denkerk en dwarskapellen van de Sint-
 Denijskerk, gelegen Vredesplein 17,
 (monument) (M.B. 14.12.1981)
 — Zwalm (Sint-Denijs-Boekel): De pasto-
 rie, gelegen Vredesplein 17, (monument)
 (M.B. 14.12.1981)
 — Zwalm (Sint-Denijs-Boekel): De oude
 gedeelten van de kerkhofmuur, gelegen
 Vredesplein 17 (monument)
 (M.B. 14.12.1981)
 — Zwalm (Sint-Denijs-Boekel): De kalva-
 riekapel, gelegen Vredesplein (monument)
 (M.B. 14.12.1981)
 — Zwalm (Sint-Denijs-Boekel): De hui-
 zen, gelegen Vredesplein 11, 13 (monu-
 ment) (M.B. 14.12.1981)
 — Zwalm (Sint-Denijs-Boekel): De
 dorpskom, (dorpsgezicht)
 (M.B. 14.12.1981)

Beschermde monumenten, stads- en dorpsgezichten (Decreet 3 maart 1976)

— Antwerpen: Het voormalig „Knecht-
 jeshuis”, gelegen Paardenmarkt nr. 94
 (monument) (K.B. 23.10.1981)
 — Antwerpen: Het huis „De Passer”,
 met inbegrip van het interieur, gelegen
 Tolstraat 85, (monument) (K.B. 6.11.1981)
 — Antwerpen: De voormalige Annoncia-
 denkerk, gelegen Lange Winkelstraat 3-5
 (monument) (K.B. 23.11.1981)
 — Antwerpen (Berendrecht): De stenen
 windmolen, genaamd „Molengeest”
 (monument) met zijn omgeving (dorpsge-
 zicht) (K.B. 6.11.1981)

— Arendonk (Wampenberg): De kapel
 Onze-Lieve-Vrouw-ter-Sneeuw, (monu-
 ment) (K.B. 16.10.1981)
 — Assenede (Bassevelde): De O.-L.-V.-
 Hemelvaartkerk, (monument)
 (K.B. 22.09.1981)
 — Assenede (Bassevelde): De O.-L.-V.-
 Hemelvaartkerk, het kerkhof en de kerk-
 hofomheining, (dorpsgezicht)
 (K.B. 22.09.1981)
 — Beersel (Dworp): De pastorie met inbe-
 grip van het poortgebouw, gelegen Vroe-
 nenbosstraat 4, (monument)
 (K.B. 24.11.1981)
 — Beersel (Dworp): De pastorie met inbe-
 grip van de pastoriemuur, gelegen Vroe-
 nenbosstraat 4, met haar omgeving,
 (dorpsgezicht) (K.B. 24.11.1981)
 — Borgloon (Hoepertingen): De Sint-
 Vedastuskerk (monument)
 (K.B. 20.11.1981)
 — Borgloon (Hoepertingen): De pastorie,
 (monument) (K.B. 20.11.1981)
 — Borgloon (Hoepertingen): De Sint-
 Vedastuskerk en de pastorie, met hun
 onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht)
 (K.B. 20.11.1981)
 — Borgloon (Hoepertingen): De Sint-
 Vedastuskerk (monument)
 (K.B. 20.11.1981)
 — Borgloon (Hoepertingen): De pastorie,
 (monument) (K.B. 20.11.1981)
 — Borgloon (Hoepertingen): De Sint-
 Vedastuskerk en de pastorie, met hun
 onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht)
 (K.B. 20.11.1981)
 — Brasschaat: De toegangspoort van het
 domein „De Mik”, (monument)
 (K.B. 20.11.1981)
 — Brasschaat: De Engelse tuin, begrensd
 door de omgrachting met daarin de ge-
 bouwen van het sanatorium „De Mik”,
 (dorpsgezicht) (K.B. 20.11.1981)
 — Damme (Moerkerke): Het kasteel van
 Moerkerke, met zijn onmiddellijke omge-
 ving (dorpsgezicht) (K.B. 22.09.1981)
 — Damme (Moerkerke): De stenen wind-
 molen te Hoeke (monument) met zijn
 onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht)
 (K.B. 16.11.1981)
 — Deurne: Het gehele Bisschoppenhof
 (monument) (K.B. 23.11.1981)
 — Dilbeek (Sint-Martens-Bodegem): De
 pastorie, gelegen Processiestraat 2,
 (monument) (K.B. 23.10.1981)
 — Dilbeek (Sint-Martens-Bodegem): De
 hoeve, gelegen Dorpsplein 5, (monument)
 (K.B. 23.10.1981)
 — Dilbeek (Sint-Martens-Bodegem): De

kerkhofmuur (monument)
 (K.B. 23.10.1981)
 — Dilbeek (Sint-Martens-Bodegem): De
 dorpskom van Sint-Martens-Bodegem,
 (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)
 — Dilbeek (Sint-Ulriks-Kapelle): Het
 boerenhuis met de beuk, gelegen Asse-
 straat 22, met de onmiddellijke omgeving
 (dorpsgezicht) (K.B. 20.10.1981)
 — Edegem: Het kasteel „Arendsnest”,
 met inbegrip van de toegangsbruggen, het
 poortgebouw en het koetshuis, gelegen
 Boerenlegerstraat 171, (monument)
 (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: Het „Hof ter Elst”, gelegen
 Ter Elststraat 69, (monument)
 (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: De kapel Onze-Lieve-Vrouw-
 Troost in Nood, gelegen Kontichstraat
 (monument) (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: De „Chinese Villa”, gelegen
 Boniverlei 5-7 (monument)
 (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: Het „Kasteel Mussenborg”
 (gevels en bedaking, met uitzondering van
 de XXe eeuwse aanbouwselen), gelegen
 Mussenburglei (monument)
 (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: De hoeve, gelegen Doorn-
 straat 150 (monument) (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: De „Hazeschranshoeve”,
 gelegen Drie Eikenstraat 628-630 (monu-
 ment) (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: Het kasteel „Hof ter
 Linden”, met inbegrip van de bijgebou-
 wen, de afsluitmuren met afsluithekken en
 de afsluitbalustraden met sfinxen, gelegen
 Drie Eikenstraat 13, (monument)
 (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: Het „Kasteel Arendsnest”,
 gelegen Boerenlegerstraat 171 met de on-
 middellijke omgeving, (dorpsgezicht)
 (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: Het „Hof ter Elst”, gelegen
 Ter Elststraat 69, met de onmiddellijke
 omgeving, (dorpsgezicht) (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: De Sint-Antoniuskerk, met
 haar onmiddellijke omgeving, (dorpsge-
 zicht) (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: Het oud-gemeentehuis, met
 de onmiddellijke omgeving, (dorpsgezicht)
 (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: Het geheel gevormd door de
 tuinen van de „Chinese Villa”, gelegen
 Boniverlei 5-7 (dorpsgezicht)
 (K.B. 6.11.1981)
 — Edegem: De omgeving van het „Kas-
 teel Mussenborg”, met begrip van de
 populierendreef en de lindebomen

bij de toegang van het kasteel, gelegen Mussen-burglei, (dorpsgezicht) (K.B. 6.11.1981)

— Edegem: De omgeving van de basiliek van Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes, gelegen Hovestraat, (dorpsgezicht) (K.B. 6.11.1981)

— Edegem: De hoeve, gelegen Doornstraat 150, met haar onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 6.11.1981)

— Edegem: De „Hazeschranshoeve”, gelegen Drie Eikenstraat 628-630 met haar onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 6.11.1981)

— Edegem: Het kasteel „Hof ter Linden”, gelegen Drie Eikenstraat 13, met de onmiddellijke omgeving, met inbegrip van de toegangsdreef (dorpsgezicht) (K.B. 6.11.1981)

— Galmaarden: Het „Hof te Schiebeek”, gelegen Steenweg op Ninove 45, met de omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

— Geel: De houten graanwindmolen, gelegen op de Gansacker, (monument) (K.B. 23.11.1981)

— Gent: Het machinehuis, het ketelhuis en de stoommachine „Vandekerckhove” gelegen Drongensesteenweg, met name: alle installaties noodzakelijk voor de werking van de stoommachine „Vandekerckhove”, de op de stoommachine aangesloten elektrische installatie (+ cabines), de elektrische voeding, de stoomketels nodig voor het opwekken van de noodzakelijke druk van de machine, de ketel voor lichte stookolie, de ketel voor zware stookolie, de waterpompen, de waterputten en de leidingen die de verschillende onderdelen van de machine met elkaar in verbinding stellen, (monument) (K.B. 23.10.1981)

— Gent: Het machinehuis, het ketelhuis en de stoommachine „Vandekerckhove”, gelegen Drongensesteenweg, met hun onmiddellijke omgeving, (stadsgezicht) (K.B. 23.10.1981).

— Grimbergen: De burchtheuvel (deel van de Senecaberg) (monument) (K.B. 18.09.1981)

— Grimbergen: De Senecaberg, (dorpsgezicht) (K.B. 18.09.1981)

— Hamont-Achel: De Napoleonsmolen, gelegen Dr. Mathijssenstraat 1A, (monument) (K.B. 23.10.1981)

— Hamont-Achel: De Napoleonsmolen, gelegen Dr. Mathijssenstraat 1A, met zijn omgeving, (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

— Herne: Het „Hof te Schiebeek”, gelegen Steenweg op Ninove 45, (monument)

(K.B. 21.10.1981)

— Herne: Het „Hof te Schiebeek”, gelegen Steenweg op Ninove 45, met zijn omgeving, (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

— Hoboken: Het oud-gemeentehuis, gelegen Kioskplaats 1, (dorpsgezicht) (K.B. 15.10.1981)

— Kampenhout(Nederokkerzeel): De hoeve, gelegen Laarstraat 40 (monument), met haar onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 29.09.1981)

— Kaprijke: De Onze-Lieve-Vrouw-Hemelveertkerk, gelegen Voorstraat 2 (monument) (K.B. 18.9.1981)

— Kaprijke: De kapel, gelegen op het gemeenteplein, (monument) (K.B. 18.9.1981)

— Kaprijke: De dorpskom, (dorpsgezicht) (K.B. 18.9.1981)

— Koekelare: Het brouwershuis Christiaen, gelegen Brouwerijstraat 17, (monument) (K.B. 23.10.1981)

— Koekelare: Het brouwershuis Christiaen, gelegen Brouwerijstraat 17, met haar directe omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

— Kontich: De Romaanse westertoren en het meubilair van de Sint-Martinuskerk (monument) (K.B. 20.11.1981)

— Kortessem (Vliermaal): De woning, gelegen Leopoldstraat 11, (monument) (K.B. 6.11.1981)

— Kortessem (Vliermaal): De woning, gelegen Leopoldstraat 11, met achterliggende tuin, (dorpsgezicht) (K.B. 6.11.1981)

— Lanaken (Rekem): De Petronellakapel, gelegen Oude Herebaan, (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

— Lanaken (Rekem): De Petronellakapel, gelegen Oude Herebaan, met haar onmiddellijke omgeving, (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

— Landen: De resten van de voormalige Sint-Gertrudiskerk, (monument) (K.B. 17.11.1981)

— Landen: De zogenaamde 'Tombe van Pepijn', (monument) (K.B. 17.11.1981)

— Landen: De zogenaamde 'Heemsberg' of 'Hunsberg', (monument) (K.B. 17.11.1981)

— Landen (Ezemaal): De Sint-Jobskapel, (monument) (K.B. 23.10.1981)

— Lennik (Sint-Kwintens-Lennik): De hoeve 'Bree-eik' (monument) (K.B. 23.10.1981)

— Leuven: De voorgevel en de bedaking van het rustoord 'Mater Dei' gelegen aan het Sint-Jacobsplein, (monument)

(K.B. 20.11.1981)

— Lille (Gierle): De stenen windmolen (monument) (K.B. 6.11.1981)

— Lille (Gierle): De stenen windmolen met zijn omgeving, (dorpsgezicht) (K.B. 6.11.1981)

— Maldegem (Kleit): De Papinglohoeve, met haar omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 18.09.1981)

— Malle: De rondbouw van het kasteel van Westmalle, (monument) (K.B. 23.10.1981).

— Merchtem: Het 'Slagmolenhof' met zijn onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

— Merelbeke (Melsen): De stenen windmolenromp, gelegen Molenstraat (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Merelbeke (Melsen): De molenaarswoning, gelegen Molenstraat 11 (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Middelkerke (Mannekensvere): Het Fort van Nieuwendamme, (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Nevele: Het huis, gelegen Cyriel Buyssestraat 33, (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Nevele: De cichoreibranderij Buysse-Loveling, gelegen Cyriel Buyssestraat 39, (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Nevele: Het huis, gelegen Cyriel Buyssestraat 33 en de cichoreibranderij Buysse-Loveling, gelegen Cyriel Buyssestraat 39, met de onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 22.9.1981)

— Nevele (Hansbeke): De Sint-Pieters- en Pauluskerk, (monument) (K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De pastorie, gelegen Dorpsstraat 13, (monument) (K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): Het voormalig gemeentehuis, gelegen Dorpsstraat 24, (monument) (K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De woning gelegen Dorpsstraat 39-41, (monument) (K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De woning gelegen Dorpsstraat 43, (monument) (K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De kapel, gelegen Dorpsstraat 51, (monument) (K.B. 1.10.1981).

— Nevele (Hansbeke): De woningen gelegen Dorpsstraat 64-66, (monument) (K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De kapel, gelegen Dorpsstraat 92, (monument) (K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De woningen gelegen Hansbekedorp 90-91, (monument)

(K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De woningen gelegen Vaartstraat 1, 2, (monument)

(K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De woning, gelegen Lindestraat 4, (monument)

(K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De bergplaats, gelegen Begijnhoflaan 6, (monument)

(K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De woning, gelegen Melkerijstraat 25-26 (ex. Melkerijstraat 2-4), (monument)

(K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De woningen gelegen Kerkakkerstraat 3 (ex. Kerkweg 14), Kerkakkerstraat 13 (ex. Kerkweg 15), Kerkakkerstraat 17 (ex. Kerkweg 20), (monument) (K.B. 1.10.1981)

— Nevele (Hansbeke): De woningen, gelegen Melkerijstraat 2 en Kerkakkerstraat 10 (ex. Kerkakkerstraat 1-2, (monument) (K.B. 1.10.1981)

— Nevele: De dorpskom van Hansbeke (dorpsgezicht) (K.B. 1.10.1981)

— Nieuwpoort: De voormalige 'Villa Crombez', gelegen Zeedijk, met tuin, (stadsgezicht) (K.B. 26.11.1981)

— Nieuwpoort: De 'White Residence' (gevels, bedakingen, trap en traphal), gelegen Hendrikaplaats, (monument) (K.B. 26.11.1981)

— Oostende: Het huis, gelegen Van Iseghemlaan 12A, (monument)

(K.B. 22.9.1981)

— Oostende: Het huis, gelegen Vlaanderenstraat 17, (monument)

(K.B. 22.9.1981)

— Oostende: De luifel, Kaaistraat 5, (monument) (22.9.1981)

— Oostende: De Koninklijke Stallingen, gelegen Koninginnelaan 76 (monument)

(K.B. 22.9.1981)

— Oostende: Het huis, gelegen Christinastraat 67, (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: De Koninklijke Gaanderijen, gelegen Albert I-promenade, (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: Het postgebouw, gelegen H. Serruyslaan, (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: Het ruitersstandbeeld van Koning Leopold II, gelegen Albert I-promenade, (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: Het ruitersstandbeeld van Koning Leopold I, gelegen Leopold I-plein (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: De muziekkiosk, gelegen op het Wapenplein, (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: De 'de Smet de Naeyerbruggen', met inbegrip van de aansluitende draaibrug aan de sluis Demey, (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: De volledig bewaarde en werkvaardige halfportaalkraan nr 2, gelegen voor het Koninklijk Stapelhuis, op de Westkaai van het Vlotdok (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: Het Koninklijk Stapelhuis (gevels en bedakingen), gelegen op de Westkaai van het Vlotdok (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: Het stapelhuis (gevels en bedakingen), gelegen op de Oostkaai van het Vlotdok (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende: Het douanegebouw gelegen op de Oostkaai van het Vlotdok (monument) (K.B. 22.9.1981)

— Oostende (Mariakerke): De omgeving van de kerk Onze-Lieve-Vrouw ter Duinen, (dorpsgezicht) (K.B. 22.9.1981)

— Oosterzele (Landskouter): De stokerij 'Betsberg', met inbegrip van de technische installatie van de stokerij waaronder stoomketel en twee stoommachines, het woonhuis en de hoeve, gelegen Geraardsbergsesteenweg 2, (monument) (K.B. 23.10.1981)

— Oosterzele (Landskouter): De stokerij 'Betsberg', het woonhuis en de hoeve gelegen Geraardsbergsesteenweg 2, met haar omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

— Peer: De afspanning 'De Scherpe Steen' of 'Bij de Kuyper', gelegen Nieuwstraat 9, met zijn onmiddellijke omgeving, (dorpsgezicht) (K.B. 1.10.1981)

— Ranst (Emblem): De Allierse kapel, (monument) met haar onmiddellijke omgeving (monument) (K.B. 23.10.1981)

— Scherpenheuvel-Zichem (Testelt):

De watermolen, gelegen Dorpsstraat 30 (monument) (K.B. 23.10.1981)

— Scherpenheuvel-Zichem (Testelt): De woning, gelegen Dijkstraat 2-4 (monument) (K.B. 23.10.1981)

— Scherpenheuvel-Zichem: De dorpskern van Testelt (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

— Schilde: De woning, gelegen Turnhoutsebaan 141, (monument) (K.B. 20.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: De voormalige abdijhoeve van Zevenborren, (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: De 'Blarethoeve', gelegen Steenweg op Charleroi 83, (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: De schuur en de stallen van het 'Hof ten Hout', gelegen

Eikenbosstraat 18, (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: Het 'Hof te Kreftenbroek', gelegen Bevrijdingslaan, (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: Het 'Hof te Rode', gelegen Toeristenlaan (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: De watermolen van Zevenborren, (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: Het 'Hof te Kreftenbroek', gelegen Bevrijdingslaan, met de onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: Het 'Hof te Rode', gelegen Toeristenlaan, met de onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: Het 'Hof ten hout', gelegen Eikenbosstraat 18, met de omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Genesius-Rode: De 'Blarethoeve', gelegen Steenweg op Charleroi 83, met de onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Katelijne-Waver: Het hooghuis, gelegen Mechelsesteenweg, (monument) (K.B. 16.11.1981)

— Sint-Katelijne-Waver: Het complex van de Goorboshoeve, gevormd door het hoevegebouw, de schuur, het karkot en het bakhuis, gelegen Goorboslei, (monument) (K.B. 24.11.1981)

— Sint-Katelijne-Waver: De Goorboshoeve, gelegen Goorboslei met de onmiddellijke omgeving, met inbegrip van de omgrachting, (stadsgezicht) (K.B. 24.11.1981)

— Sint-Truiden: De oude gedeelten van het 'kasteel Terbiest', gelegen Terbiestweg 26, (monument) (K.B. 30.11.1981)

— Sint-Truiden: De Sint-Joriskapel, (monument) (K.B. 30.11.1981)

— Sint-Truiden: Het landgoed Terbiest, (stadsgezicht) (K.B. 30.11.1981)

— Sint-Truiden: De Korensteeg en de panden op de Grote Markt 43 en 44, met de onmiddellijke omgeving (stadsgezicht) (K.B. 16.10.1981)

— Stekene: De Heilige Kruiskerk (interieur en exterieur) (monument) (K.B. 18.9.1981)

— Stekene: De gietijzeren neogotische pomp, gelegen op de kruising van de Kerkstraat en de Polenlaan, (monument) (K.B. 18.9.1981)

— Stekene: De Heilige Kruiskerk en de gietijzeren pomp, met hun omgeving

(dorpsgezicht) (K.B. 18.9.1981)
 — Temse: De Amelbergakapel, gelegen Fonteinstraat en de hoeve, gelegen Fonteinstraat 2, met hun omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 18.9.1981)
 — Tervuren (Vossem): Het „Hof Oudenvoorde”, gelegen Statiestraat 49 (monument) (K.B. 18.9.1981)
 — Tervuren (Vossem): Het „Hof Oudenvoorde”, gelegen Statiestraat 49, met zijn onmiddellijke omgeving, (dorpsgezicht) (K.B. 18.9.1981)
 — Tervuren (Vossem): De gehele Sint-Pauluskerk, (monument) (K.B. 18.9.1981)
 — Tervuren (Vossem): De dorpskom van Vossem met de Voervallei, (dorpsgezicht) (K.B. 18.9.1981)
 — Tervuren: Het decoratief houtwerk in de zuidertoren van het Koloniënpaleis, (monument) (K.B. 23.10.1981)
 — Tessenderlo: De houten windmolen van Engsbergen, gelegen Achterheide, nr. 7 (monument) (K.B. 23.10.1981)
 — Tessenderlo: De houten windmolen van Engsbergen, gelegen Achterheide 7, met zijn omgeving, (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)
 — Tielt-Winge (Tielt): De Sint-Martinuskerk (monument) (K.B. 23.10.1981)
 — Tielt-Winge (Tielt): De Sint-Martinuskerk, met haar omgeving, (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)
 — Tienen (Goetsenhoven): Twee bomen in het kasteelpark van Ast, meer bepaald de sequoiadendron giganteum L. en de Torreya Californica TORR, (monument) (K.B. 6.11.1981)
 — Tienen (Goetsenhoven): Het kasteel van Ast met het kasteelpark, (dorpsgezicht) (K.B. 6.11.1981)
 — Tienen(Kumtich): De Corneliskapel (monument) (K.B. 22.9.1981)
 — Tienen (Kumtich): De hoeve, gelegen Kerkomstraat 42, (monument) (K.B. 22.9.1981)
 — Tienen (Kumtich): De hoeve Billighaut, gelegen Billighautstraat 1 (monument) (K.B. 22.9.1981)
 — Tienen (Kumtich): De Corneliskapel en de hoeves, gelegen Kerkomstraat 40 en 42 met hun onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 22.9.1981)
 — Tienen (Kumtich): De hoeve Billighaut, gelegen Billighautstraat 1, met haar onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 22.9.1981)
 — Tongeren: Het huis, gelegen op de hoek van de Repenstraat en de Sint-Catharinastraat 22, (monument)

(K.B. 30.11.1981)
 — Tongeren: De huizen, gelegen Sint-Catharinastraat 42, 46 (monument) (K.B. 30.11.1981)
 — Tongeren: Het huis, gelegen op de hoek van de Kierenstraat en de Sint-Catharinastraat, (monument) (K.B. 30.11.1981)
 — Tongeren: Het Agnetenklooster, gelegen Repenstraat 21, (monument) (K.B. 30.11.1981)
 — Tongeren: Het Agnetenklooster, met de onmiddellijke omgeving (stadsgezicht) (K.B. 30.11.1981)
 — Westerlo: De lindeboom op het marktplein, (monument) (K.B. 23.10.1981)
 — Willebroek: De omgeving van het Sas-huis van Klein Willebroek, (dorpsgezicht) (K.B. 16.11.1981)
 — Wommelgem: Het kasteel van Selsaete, (monument) (K.B. 20.11.1981)
 — Wommelgem: De omgeving van het kasteel van Selsaete met inbegrip van de verbouwde remise en de boerderij, (dorpsgezicht) (K.B. 20.11.1981)
 — Zwalm (Munkzwalm): De Pede's molen (waterradmolen met inbegrip van werktuigen) gelegen Krekelsestraat 48 (monument) (K.B. 23.10.1981)
 — Zwalm (Munkzwalm): De Pede's molen, gelegen Krekelsestraat 48, met zijn onmiddellijke omgeving (dorpsgezicht) (K.B. 23.10.1981)

Orgels

— Alveringem (Stavele): Het orgel in de Sint-Jan-Onthoofdingerkerk, (monument) (K.B. 6.11.1981)
 — Dendermonde (Grembergen): Het orgel in de Sint-Margrietkerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Diest (Schaffen): Het orgel in de Sint-Hubertuskerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Diest (Deurne): Het orgel in de Sint-Engelbertuskerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Diest (Molenstede): Het orgel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Geel: Het orgel in de Sint-Lambertuskerk, wijk BEL, (monument) (K.B. 7.10.1981)
 — Geetbets: Het orgel in de Sint-Pauluskerk, (monument) (K.B. 7.10.1981)
 — Glabbeek-Zuurbemde (Attenrode):

Het orgel in de Sint-Andrieskerk, (monument) (K.B. 7.10.1981)
 — Glabbeek-Zuurbemde (Glabbeek): Het orgel in de Sint-Niklaaskerk, (monument) (K.B. 7.10.1981)
 — Glabbeek-Zuurbemde (Wever): Het orgel in de Sint-Antoniuserkerk, (monument) (K.B. 7.10.1981)
 — Haacht (Tildonk): Het orgel in de Sint-Jan-Baptistkerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Hoegaarden (Meldert): Het orgel in de Sint-Ermelindiskerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Holsbeek (Kortrijk-Dutssel): Het orgel in de Sint-Catharinakerk (monument) (K.B. 7.10.1981)
 — Holsbeek (Sint-Pieters-Rode): Het orgel in de Sint-Pieterskerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Huldenberg (Neerijse): Het orgel in de Sint-Pieters- en -Pauluskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Huldenberg (Ottenburg): Het orgel in de Sint-Niklaaskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Kontich: Het orgel in de Sint-Martinuskerk (monument) (K.B. 20.11.1981)
 — Kortenaken (Kersbeek): Het orgel in de Sint-Servatiuskerk (monument) (K.B. 7.10.1981)
 — Kortenaken (Ransberg): Het orgel in de Onze-Lieve-Vrouwekerk (monument) (K.B. 7.10.1981)
 — Kortenaken (Waanrode): Het orgel in de Sint-Bartholomeuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Kortenaken (Erps): Het orgel in de Sint-Amanduskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Kortenaken (Kwerps): Het orgel in de Sint-Pieterskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Landen (Attenhove): Het orgel in de Sint-Pietersbandenkerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Landen (Eliksem): Het orgel in de Sint-Martinuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Landen (Laar): Het orgel in de Sint-Trudokerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Landen (Neerlanden): Het orgel in de Sint-Aldegondiskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Landen (Overwinden): Het orgel in de Sint-Aldegondiskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)
 — Leuven: Het orgel in de Sint-Jozefkerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Linter (Neerhespen): Het orgel in de Sint-Mauritiuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Linter (Overhespen): Het orgel in de Sint-Sulpitiuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Linter (Neerlinter): Het orgel in de Sint-Foillanuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Linter (Orsmaal): Het orgel in de Sint-Pieterskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Lubbeek (Pellenberg): Het orgel in de Sint-Pieterskerk (monument) (K.B. 7.10.1981)

— Lubbeek: Het orgel in de Sint-Martinuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Mechelen (Hombeek): Het orgel in de Sint-Martinuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Oud-Heverlee: Het orgel in de Sint-Annakerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Oud-Heverlee (Sint-Joris-Weert): Het orgel in de Sint-Joriskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Scherpenheuvel-Zichem (Schoonderbuken): Het orgel in de Sint-Jozef en Sint-Antonius van Paduakerk (monument) (K.B. 7.10.1981)

— Sint-Genesius-Rode: Het orgel in de Sint-Genesiuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Tielt-Winge (Houwaart): Het orgel in de Sint-Denijskerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Tielt-Winge (Kiezegem): Het orgel in de Sint-Pieterskerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Tielt-Winge (Meensel): Het orgel in de Sint-Mattheuskerk, (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Tielt-Winge (Tielt): Het orgel in de Sint-Martinuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Tienen (Oplinter): Het orgel in de Sint-Genovevakerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Tienen (Overlaar): Het orgel in de Sint-Lambertuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Tienen (Vissenaken): Het orgel in de Sint-Pietersbandenkerk (monument) (K.B. 12.10.1981)

— Tremelo: Het orgel in de Onze-Lieve-Vrouw van Bijstandkerk (monument) (K.B. 7.10.1981)

— Zoutleeuw (Halle): Het orgel in de Sint-Bartholomeuskerk (monument) (K.B. 7.10.1981)

— Zoutleeuw(Booienhoven): Het orgel in de Sint-Odulphuskerk (monument) (K.B. 12.10.1981).

Voorstellen tot rangschikking als landschap (Wet 7 augustus 1931, gewijzigd bij Decreet 13 juli 1972)

— Koksijde(Oostduinkerke): duingebied Groenendijk-Bad, (fase 1) (M.B. 4.11.1981)

— Mechelen (Mechelen, Heffen): Zennegat - Battenbroek (fase 2) (M.B. 25.1.1981)

— Berlare: Het Broek (K.B. 18.9.1981)

— Beveren (Doel): de slikken en schorren van 'Oude Doel' (K.B. 17.12.1981)

— Bonheiden: Het Mechels Broek (2de fase) (K.B. 17.12.1981)

— Boutersem (Vertrijk): het kasteeldomein van Kwabeek (K.B. 17.12.1981)

— Brakel (Zegelsem): het Burreken (K.B. 17.12.1981)

— Brugge (Lissewege): de hoeve 'Groot ter Doest' (K.B. 23.9.1981)

— De Panne: de Houtsaegherduinen (K.B. 22.10.1981)

— De Pinte (Zevergem): de Scheldemeersen (K.B. 4.11.1981)

— Gooik: het Neigembos (2de fase) (K.B. 16.10.1981)

— Horebeke (Sint-Maria-Horebeke, Sint-Kornelis-Horebeke): het Burreken (K.B. 17.12.1981)

— Knokke-Heist: het Golfterrein (K.B. 4.11.1981)

— Koksijde: de Houtsaegherduinen (K.B. 22.10.1981)

— Maarkedal (Schorisse): het Burreken (K.B. 17.12.1981)

— Mechelen (Muizen): het parkgebied in de omgeving van de Dijlebrugstraat (1ste fase) (K.B. 4.11.1981)

— Mechelen (Muizen): het Mechels Broek (fase 2) (K.B. 17.12.1981)

— Merelbeke (Schelderode): de Scheldemeersen (K.B. 4.11.1981)

— Nieuwpoort: De IJzermonding (K.B. 16.10.1981)

— Ninove (Meerbeke, Neigem): het Neigembos (fase 2) (K.B. 16.10.1981)

— Oostende (Zandvoorde): de Grote Keiaard (K.B. 17.12.1981)

— Pepingen (Bellingen): het Moulliebos-Daleveld (K.B. 17.12.1981)

— Ranst: de Kastanjelaan (K.B. 17.12.1981)

— Vilvoorde: het Dorent-Nelebroek (K.B. 28.1.1981)

— Waasmunster: de Durmeschorren nabij de Meulendijk (K.B. 17.12.1981)

— Zemst (Eppegem): het Dorent-Nelebroek (K.B. 28.1.1981)

Voorstellen tot rangschikking als monument - Brussel Hoofdstad (Wet 7 augustus 1931)

— Brussel: gevels, bedakingen en interieur van het pand gelegen Warmoesberg 57 (M.B. 19.11.1981)

— Sint-Gillis: Interieur van het Herenhuis Hannon, Verbindingslaan 1 (M.B. 19.11.1981)

Gerangschikte monumenten - Brussel Hoofdstad (Wet 7 augustus 1931)

— Brussel: Sint-Katelijnekerk (K.B. 7.12.1981)

— Elsene: gebouw gelegen Faiderstraat 83 (K.B. 7.12.1981)

— Sint-Gillis: gevel van de voormalige kliniek van Dokter Van Neck, gelegen Henri Wafelaersstraat 53 (K.B. 7.12.1981).

Voorstellen tot rangschikking als landschap - Brussel Hoofdstad (Wet 7 augustus 1931)

— Ukkel: landschap gevormd door de gronden gelegen tussen de Moensberg en de Linkebeek (M.B. oktober 1981)

— Ukkel: de Kriekenput (M.B. oktober 1981).

Gerangschikte landschappen - Brussel Hoofdstad (Wet 7 augustus 1931)

— Sint-Pieters-Woluwe: het Parmentierpark (K.B. 17.12.1981).

De Panne, Bauwerslaan 2, 4, resp. „Jean-Pol” en „Guadeloupe” (foto P. Somers, R.M.L.Z.).

plan uit in 1892. Uitgangspunt van zijn plan is dat de zee een essentieel aantrekkingspunt vormt — wat wij onder de term zee-fascinatie poogden te verwoorden —, waarvan de aanwezigheid zo niet zichtbaar dan toch voelbaar moest zijn in alle omstandigheden.

De plannen die reeds vroeger voor de Oostkust werden uitgewerkt en waarvan de structuur in badsteden als Blankenberge en Heist terug te vinden zijn, waren eerder geïnspireerd op het stedelijk type: grote rastervormige verkavelingen, waarin gesloten blokken door de onafgebroken aansluiting van de bebouwing gegroepeerd stonden, en die met de regelmaat van een klok langs de zeedijk waren opgesteld, bepaalden fundamenteel het uitzicht van deze badsteden.

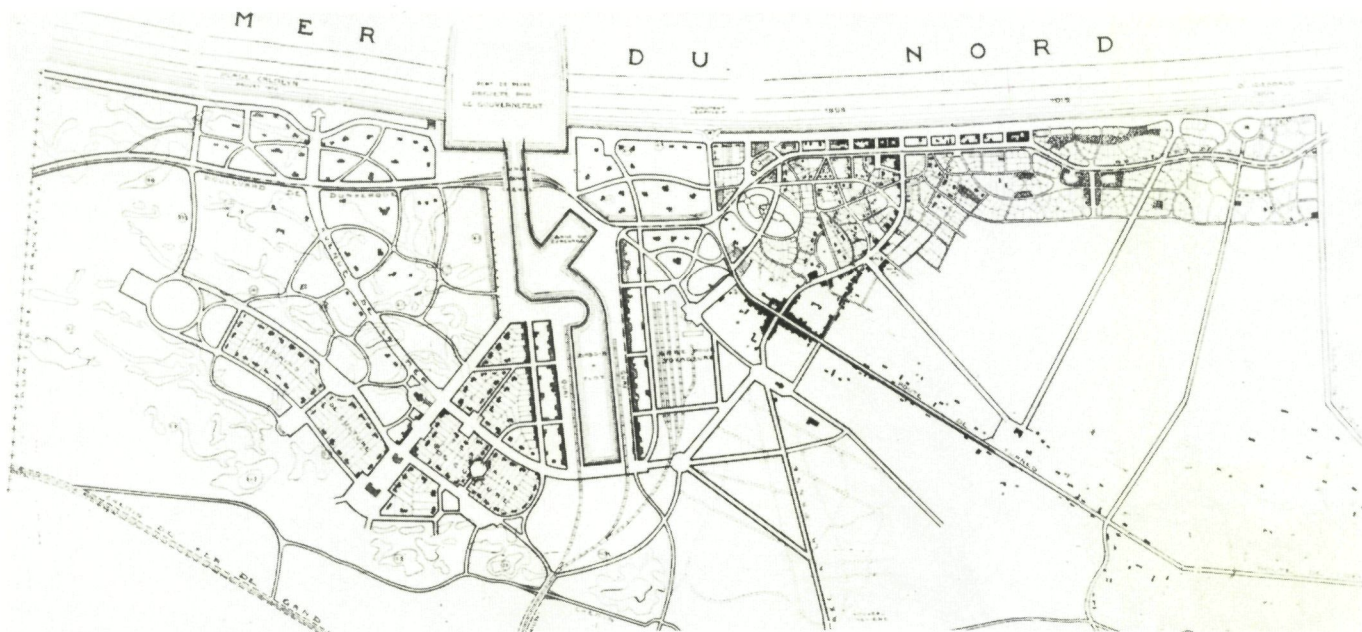
In tegenstelling tot dit rigiede rasterpatroon opteerde Dumont voor een losse structuur. Sterk beïnvloed door de landschapsarchitectuur, die op dat ogenblik in bepaalde architectuurmilieu's toonaangevend was, hield hij rekening met het natuurlijk karakter van de duinen. Hij verspreidde de villa's en verbond ze door middel van wegge-

tjes, wiens tracé werd bepaald door de golvingen van het terrein. Door zo'n organisatie van het territorium stond de villa niet tussen gemeenschappelijke afsluitingen, zoals wel het geval was in het stedelijk type, maar kregen ze eerder de allures van op zichzelf betrokken eenheden. De zeebetovering werd hierdoor op het land ingecalculeerd: het bracht immers een geweldige verscheidenheid aan zichten en oriëntaties met zich mee.

Ook voor de zeedijk wou hij met de traditie van de 'gesloten constructie' breken, maar met deze visie werd — deels ook uit commercieel oogpunt — geen rekening gehouden. Op het ordeningsplan van Dumont werd eveneens aandacht geschonken aan de uitbreiding van de vissershaven, die zoals reeds genoteerd, in 1910 werd afgelast.

Het aanlegplan van Dumont betekende wel degelijk een stedenbouwkundige vernieuwing die navolging heeft gekregen te Duinberge en Het Zoute.

Toen Octave van Rysselberghe (1855-1929) zich in 1903 met het urbanisatieplan van Westende inliet, verzoende hij de twee boven vernoemde visies. Nog meer dan Dumont

Planaanleg De Panne naar een ontwerp van Dumont (1892-1904).

Alban Chambon, verbouwing van het Casino van Oostende (1898-1906).

was hij wellicht aan de commerciële imperatieven van het kusttoerisme gebonden: uit de gegeven oppervlakte moesten zoveel mogelijk kavels getrokken worden zonder nochtans de normale leefbaarheid en het comfort van het toeristisch leven in het gedrang te brengen. Twee soorten verkavelingen werden hier dan ook opgezet: het gesloten type, en de meer vrije en open verkaveling.

De villa of de verworven droom

De goeude burgerij die zich zonder teveel extra-financiële inspanningen een zomervakantie aan het plots paradijselijk bevonden uiteinde van dit land kon veroorloven, achtte het dan ook noodzakelijk een 'aangepaste' residentie in het attractiepark neer te zetten.

De eigen familiale villa aan zee, verwerkelijkte de droom, poneerde de status en vormde een tijdelijke betovering van het dagelijkse leven. Met deze drievoudige opdracht in het achterhoofd is het dan ook niet te verwonderen dat de aangesproken architecten, die trouwens meermaals zelf initiatiefnemers waren, op deze maagdelijke kuststrook, waar nog alles kon, zichzelf in vindingrijkheid en inspiratie hebben overtroffen op het gebied van de villa-, hotel- en casinobouw. De architecturale omlijsting diende immers de euforie van de uitverkorenen te ondersteunen. Een Alban Chambon (1847-1928) bij voorbeeld, bouwmeester van talloze hotels, casino's en teaters — ook aan onze kust — excelleerde in de 'fantastische interieurs' (1).

Bij hem wordt de perfecte incarnatie van de exuberante, sterk-exotisch getinte architectuur teruggevonden, waarin het leven zich royaal en feestelijk afspeelde: een amalgaam van exotische materialen, metalen structuren, onmetelijke spiegels, Oosterse fonteinen en rotspartijen, magische gasverlichtingen en dat alles aangekleed met een weelde aan exotische planten, diende te zorgen voor het esthetisch genot van de gegadigden. Hierbij kan verondersteld worden dat ook nog voor ander genot werd gezorgd.

Om de blijde intrede van de notabelen in de somptueuse paleizen met de ogen af te snoepen, stroomde de volksmassa toe.

Voor hen was de luxe van deze 'publieke' gebouwen en van de toebehorende protagonisten een schouwspel van het hoogste niveau. En dit alles gebeurde in de context van een schrijnende sociale ongelijkheid. Het duurde tot 1936, het jaar van de wet op het jaarlijks verlof, dat ook de volksmens mocht meeproeven aan de feestvreugde en dat de architectuur zich genoodzaakt voelde om zich ook met 'sociale' homes in te laten. Hiermee was het tijdperk van het sociaal toerisme aangebroken en werden sociale voorzieningen aan onze kust 'ingeburgerd'.

Het privé-gedeelte van de kustvreugde speelde zich af in de naar zee en zon ingedeelde villa, die op de duinheuvelds was ingeplant. De meeste van deze residenties, die rond de eeuwwisseling op de westkust werden gebouwd, verwijzen naar de stijl van de 'cottages' zodat ze dan ook onder de 'cottage-benaming' in de geschriften voorkomen.

De voornaamste ontwerpers van deze duinvilla's, die in honderden veelvoud en varianten werden neergezet, waren de reeds geciteerde architect Dumont, Hobé en Viérin. Drie fundamentele elementen kenmerken deze bouwtrant: het veelvuldig gebruik van houtwerk (onder meer voor luifels, leuning, luiken, schoorstukken...), het spelen met het dakvolume (voornamelijk overkragende daken en wolvedaken, al dan niet voorzien van dakkapellen) en tenslotte het opluisteren van de gevel door in- of uitspringende muurpartijen (terrassen, erkers, loggia's...) Ondanks een typisch Vlaamse materiaalgebruik, verwijst het geheel voornamelijk naar Normandische voorbeelden. Ook het interieur van deze cottages was rond een specifieke vakantieatmosfeer opgezet. Evenals in de Art-Nouveaucharctitectuur, waar evenveel aandacht besteed werd aan het dagelijks gebruiksvoorwerp als aan de buitenarchitectuur, werd het plan van deze vakatieresidenties bedacht vanuit het interieur. Omwille van het maximale plaatsgebruik werd veelvuldig gebruik gemaakt van ingemaakte muurkasten, open hallen enzovoort.

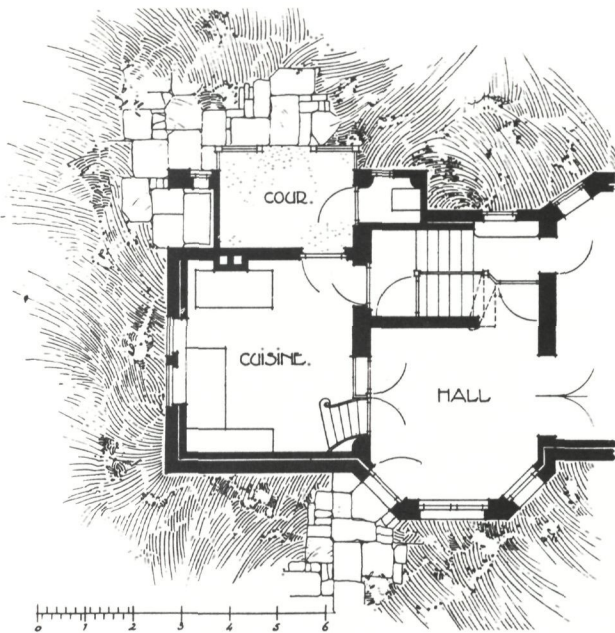
Ook de terrassen en de pergola's maakten van het geheel een luchtige verblijfsarchitectuur, waarin binnen en buiten volledig op elkaar betrokken waren. Voor de meubilering kwamen vooral rietwerk en bamboe te pas.

Hoewel aangepast aan bepaalde stijlevoluties bloeide de cottage-stijl tot ca. 1920 voort. Van de jongere generatie treft men goede voorbeelden aan in de zogenaamde „Village Sénégalais" (Koksijde, 1910-1920). Het gaat hier om een soort miniatuurtuinwijk, bezaaid met cottages midden omhoogde tuinen en waartussen een net van kronkelpaden was aangelegd. Een sterk gemeenschapsleven kenmerkte deze wijk.

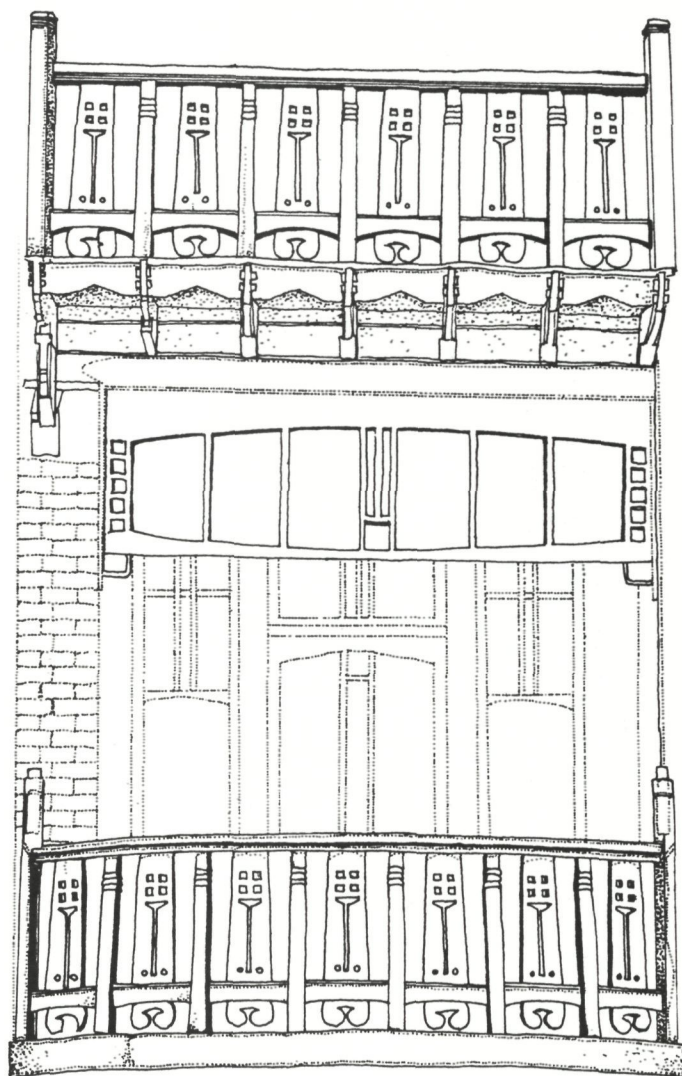
Van privé-cottage tot openbaar sanatorium

Andere bouwtranten

Op het ogenblik dat de Art Nouveau in de Brusselse metropool over haar hoogtepunt heen was, dringt deze stijl ook door in de Westhoek. Art Deco kende in de twin-

Cottage-villa De Panne: grondplan op keukenniveau (ontwerp Dumont).

Jugendstil: Zeedijk, De Panne (tekening M. Dierickx).

Nieuwpoort-Bad, Zeedijk, nr. 10a. 'White Residence', een typisch voorbeeld van Art deco (foto R.M.L.Z.).

tiger jaren eveneens een doorbraak aan zee. Gebruik van Art-Nouveau- en Art-Decostijlelementen komen voornamelijk tot uiting via typische architecturale details. Ze komen niet voor in de tuinvijken maar manifesteren zich in de stedelijke architectuur van de zeedijk, de aangrenzende handelstraten en de zeelaan. Naargelang van het belang van het oord werd aan deze architecturale versieringen ook meer zorg besteed. De belangrijkste Art-Deco-gebouwen worden op de zeedijk van Nieuwpoort teruggevonden : „Le Petit Casino” en de „White Residence” (A. Lagache, 1924). Het gaat hier om monumentale,

hybride gebouwen, waarvan de binneninrichting echter sterk geraffineerd is. Het exclusieve karakter van deze hotels wordt men vooral gewaar in de bijzondere aandacht, besteed aan de aankleding van de ruimtes. In hun betrachting om de vormentaal van de gevels zo ver mogelijk van de banaliteit te houden, grepen de architecten ook wel terug naar neo-stijlen, waar heel wat classicistische of andere historische elementen werden verwerkt, al dan niet gekoppeld aan het reeds bestaande patroon van de cottage-woning. Vandaar ook het voorkomen aan onze kust van een sterk eclectische en ronduit hybride architec-

Koksijde-bad, Vlaanderenstraat. Een amalgaam van stijlen als een poging tot exuberantie en fantasie (tekening Myriam Dierickx).

Duinlandschap aan de Westkust.

tuur, die niet te vatten is onder een welbepaalde noemer of stijleenheden, maar die wel te begrijpen is vanuit een poging tot overdaad en exuberantie vanwege de architect en de bouwheer.

Het aangenaam verblijf

Zowel internationaal als nationaal deed zich in de jaren dertig een fundamentele verandering voor in de vormtaal van de architectuur. Het modernisme, sterk gebonden aan begrippen als functionalisme en zakelijkheid, kende in Brussel een groep enthousiaste aanhangers en propagandisten. De nieuwe theorieën gebaseerd op zowel een nieuwe filosofie van het wonen en het produceren, als op de evolutie van de constructiemogelijkheden en het materiaalgebruik, zouden ook ingang vinden aan onze kust en dit eens te meer via hetzelfde Brusselse milieu.

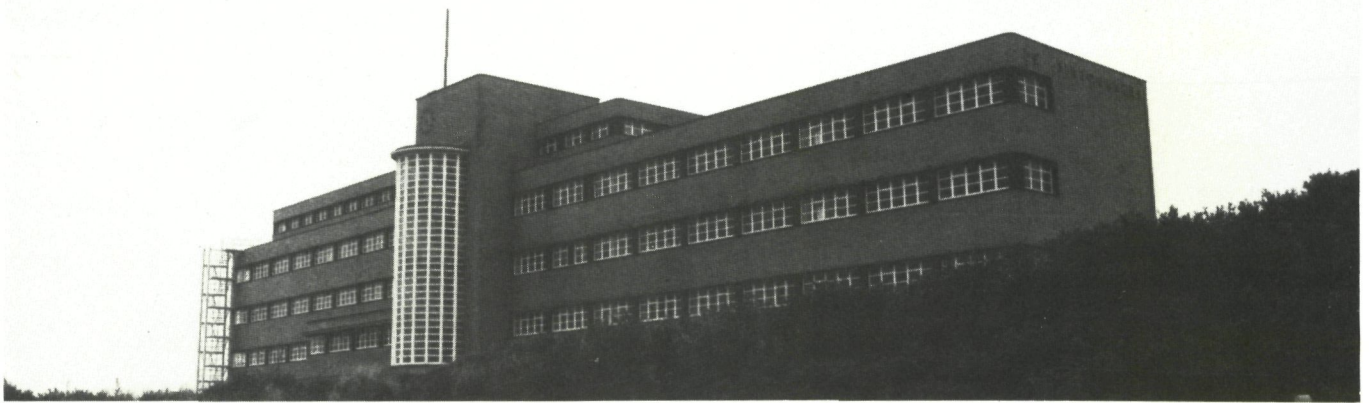
Men vindt ze niet zozeer terug wat de privé-woning betreft — hoewel de uitzonderingen wel belangrijk zijn voor de evolutie van de modernistische architectuur —, maar eerder in het kader van de expansie van het volkstoerisme. Het recht op het jaarlijks betaald verlof en de verbeteringen op het gebied van de sociale zekerheid, maakte dat ook aan onze kust een infrastructuur moest gecreëerd worden met een sterk sociale, functionele en medisch- of opvanggerichte inslag. Vele van deze voorzieningen als

meerdere verdiepingen tellende homes, de kindertehuizen, de sanatoria enzomeer kregen een functionalistische aankleding: het platte dak, de sterk afgeronde hoeken, de doorlopende raampartijen, het betongebruik voor zowel constructieve als decoratieve elementen.

De sociale opmars uit de jaren dertig, waarin de architectuur zowel een passieve als een soms uiterst actieve rol gespeeld heeft, had een evidente democratisering van de zee-fascinatie tot gevolg. De exclusieve toestanden van rond de eeuwwisseling komen niet meer in zo'n grootschaligheid voor en de term 'paradiso aan zee' is verzwakt tot 'een aangenaam verblijf' aan de kust.

Het bouwkundig erfgoed getuigt van deze evolutie; een optimale woonkwaliteit, sterk gekoppeld aan termen als individualiteit en privatisering heeft plaats gemaakt voor een soms minder dan normale huisvesting, gestoeld op de openbare ruimte en gedragen door een consumptiegericht toerisme.

Maar de vakantie en de zee, in welke mate ook aangetast, zijn er nog altijd. En aan onze kust betekent dit nog steeds de zoektocht naar de schelpen, de kinderen als ridders op hun burchten van zand, de 'banane-royale' op de zeedijk met het zicht op „ce toit tranquille ou marchent des colombes...” of anders gezegd op deze betoverende zee, waar witgezeilde boten op de horizonlijn eindeloos traag aan ons gezichtsveld voorbischuiven.

Oostduinkerke, C. Francklaan, 'De Sinjoorkens', kindertehuis. Eertijds 'Pro Inventute - Air et Soleil', ontwerp van arch. A. Coustens (1939).

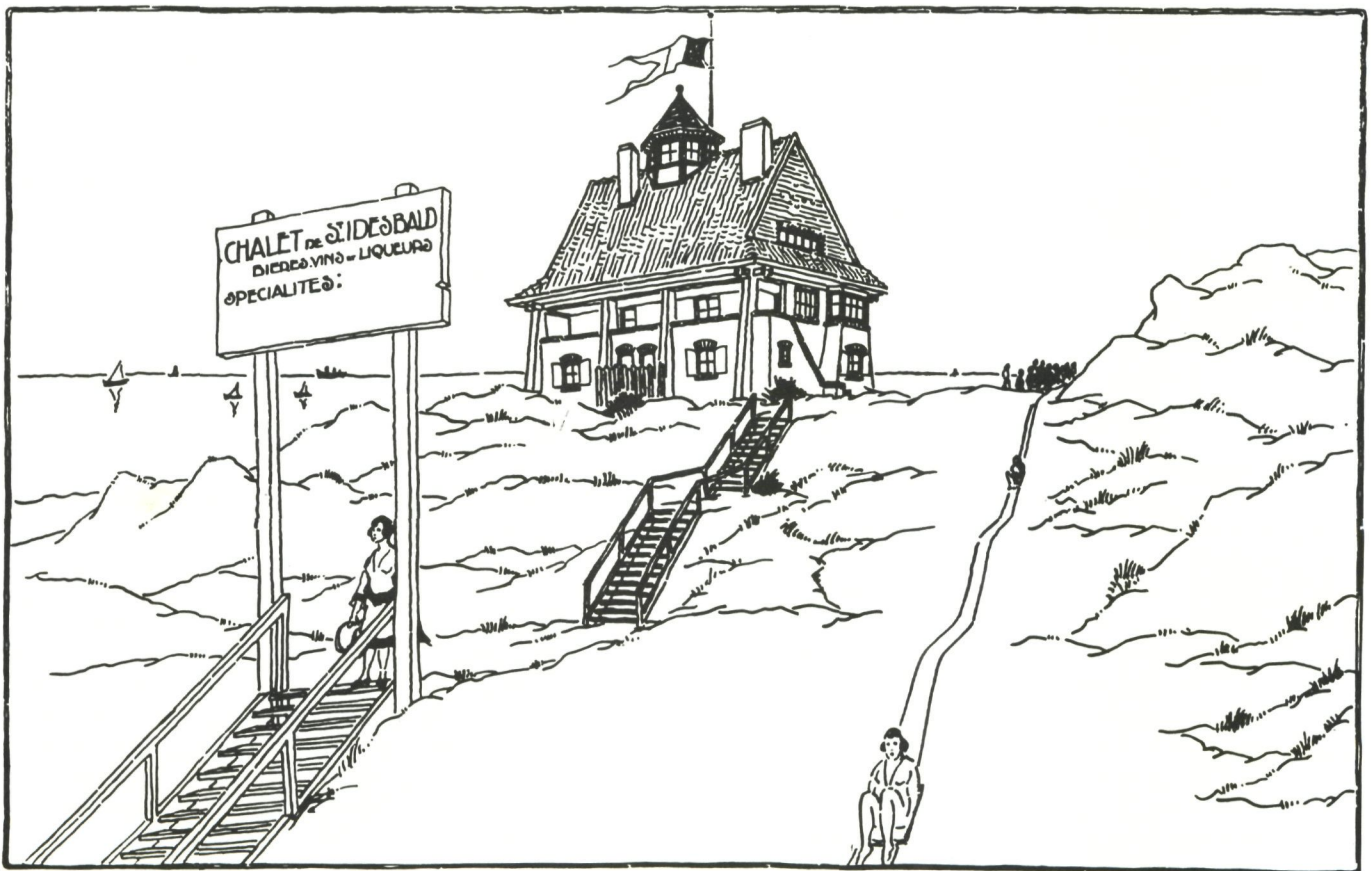
Bibliografie.

N. Vanhove, *Het Belgisch kusttoerisme vandaag en morgen*, Brugge, 1973.
 G. Renoy, *De Panne in oude prentkaarten*, 1972.
 J. Stevens en E. Henvaux, *Octave Van Rysselberghe (1855-1929) in A +*, nr. 16, maart 1975, p. 17-55.
 M. Culot, *Alban Chambon (1847-1928) in Archives de l'architecture moderne*, nr. 3, december 1975, p. 6-7.
 E. Dhuicque, *Albert Dumont in L'Emulation*, nr. 2, februari 1921, p. 17-25.

J. d'Ardenne, *Guide descriptif de la côte de Flandre*, 1888.

Voetnoot

(1) De aangegeven sfeer van overdaad, die werd geïllustreerd a.d.h. van een figuur als A. Chambon, mag geen typisch kenmerk van de Westkust genoemd worden, maar duidt eerder op een welbepaalde levenswijze en een hieraan aangepaste architectuur, die zich rond de eeuwwisseling in talloze badsteden — zowel in binnen- als buitenland — ontwikkelden.

Tekening uit „Alexis Dumont, *Quelques travaux d'Architecture*”, s.d., p. 13.

De Frans-Belgische Moeren

Guido Ostyn

R.M.L.Z.

Om de historiek van de Frans-Belgische Moeren te verstaan, is het noodzakelijk eerst in te gaan op de geologische evolutie van de Westkust. Nadien wordt de droogmaking van de Moeren behandeld en in een laatste deel wordt de huidige problematiek rond het gebied nader bekeken.

Geologische evolutie van de kuststreek met de nadruk op de Westkust.

De tertiaire formaties zijn met pleistocene afzettingen bedekt en wel door de zandige tot zandlemige assise van Oostende die tot de Riss-Würminterglaciaal (-120.000 tot -70.000 j.) behoort. Tijdens het Würmglaciaal (-70.000 tot -8.500 j.) werden dan de zanden van Leffinge afgezet.

Na het Pleistoceen volgt het Holoceen waarvan de volgende indeling kan worden gemaakt: Tijdens het Boreaal werd een veenlaag gevormd die in de kustvlakte plaatselijk slechts een dun laagje vormt, dit in tegenstelling tot Nederland waar het „veen op grote diepte” een belangrijke en continue laag vormt.

PREBOREAAL	- 8.300 tot - 6.800 jaar
BOREAAL	- 6.800 tot - 5.500 jaar
ATLANTICUM	- 5.500 tot - 2.300 jaar
SUBBOREAAL	- 2.300 tot - 800 jaar
SUBATLANTICUM	- 800 tot nu

Indeling van het Holoceen naar E. Juvigne, „Geomorphologie de la Belgique - Hommage au Professeur P. Macar”, 1976.

Gedurende het Atlanticum deed zich de Flandriaanse transgressie voor: de assise van Kales werd afgezet. Deze sedimenten zijn voornamelijk zandig, maar worden bovenaan meer kleilig. Het in het Atlanticum gevormde waddenlandschap werd tijdens het Subboreaal door een duinengordel van de zee afgesloten. Van deze gordel zijn enkel de oude binnenduinen van Adinkerke-Ghyvelde bewaard (Domein Cabourg, gerangschikt als landschap bij koninklijk besluit van 29.05.1964). Deze duinen zijn ongeveer 150 m. breed, 2 km. lang en hebben een maximumhoogte van 8 m. Hun gele kleur is het gevolg van de ontkalking over meer dan 1 m.

Achter de kustlaag werd een veenlaag gevormd met een dikte variërend van enkele dm. tot 4 m. Dit „oppervlakte-” of „Hollandveen” heeft een gediversifieerde samenstelling :

— de basis bestaat uit in marien milieu gevormd materiaal (dikte 10 tot 70 cm.);

— daarboven bevindt zich het gebombeerde mosveen;

— langs waterlopen, duinen en aan de rand van de kustvlakte komt bosveen voor.

Het Subatlanticum omvat een aantal overstromingsfasen, gekend als de „Duinkerke-transgressies”. De sedimenten ervan, de assise van Duinkerke, bedekken het oppervlakteveen.

Voor de Belgische kustvlakte onderscheidt men drie overstromingsfasen: Duinkerke I, II en III.

Verhulst en Gottschalk (1980) vinden het gebruik van de term „transgressie” eerder foutief. In de geologie is een transgressie een grootschalige uitbreiding van de zee over het land, die aan de sedimenten en de gidsfossielen uit die periode herkenbaar is. Twee punten zijn hier van belang: de algemeenheid van het verschijnsel en de lange duur van de overstroming, zodat er sedimentatie kan plaatsvinden. Daar, zoals later zal blijken, de Duinkerke-transgressies soms eerder beperkt waren in de ruimte, is volgens Verhulst en Gottschalk (1980) de term „stormvloed”, en de ermee gepaard gaande overstromingen die soms zo langdurig waren dat er sedimentatie kon plaatsgrijpen, beter geschikt. Daar in de literatuur vooralsnog de term transgressie wordt gebruikt, zal er verder steeds sprake zijn van de Duinkerke-transgressie.

De Duinkerke I-transgressie.

Deze vroeg-Romeinse transgressie begon met de doorbraak en de opruiming van de oude duingordel. De overstroming is vooral van belang geweest voor het centrale en het oostelijke gedeelte van de kustvlakte. In het westen had enkel een kleine doorbraak plaats nabij Wulpen, zodat het grootste deel van de kustvlakte er onder het veen bedolven bleef. De afzettingen zijn gekenmerkt door een afwisseling van enkele mm. dikke zand- en kleilaagjes. Nadien volgde de Romeinse regressiefase en vormde er zich een nieuwe duingordel, waarvan nog enkele restanten gespaard bleven (de middeloude duinen van Vlissegem, Bredene en Klemskerke).

De Duinkerke II-transgressie (4de tot 8ste eeuw N.C.)

Deze transgressie, met de ermee gepaard gaande erosie- en sedimentatieprocessen, is bepalend geweest voor de bodemvorming in de Westkust. De duingordel werd opnieuw op verschillende plaatsen doorbroken en over een grote breedte geërodeerd. Het gebied achter de duinen, dat overeenkomt met de huidige Polders, werd bijna volledig overspoeld, waarbij grote delen van het veenlandschap weggeslagen werden. Per definitie wordt dat gedeelte van de Polders waar de bodem uit de zandige of kleiige sedimenten van de Duinkerke II-transgressie bestaat, Oudland genoemd.

De kustvlakte werd tweemaal per dag overstroomd met uitzondering van enkele eilanden zoals de oude duinen van Adinkerke-Ghyvelde, een aantal pleistocene opduikingen of „donken” en de hoogopgegroeide mosveengebieden van de Moeren van Veurne en Meetkerke. Voor het Veurnse was de doorbraak nabij het huidige Koksijde de belangrijkste. De duinen werden er over een breedte van een tiental kilometer weggespoeld en er vormde zich een complex krekensysteem. Na deze erosiefase volgde een langere periode van sedimentatie. De wijze van afzetting bepaalde in grote mate de opbouw van het Oudland. In de krekken, waar de stroomsnelheid groot was, werd hoofdzakelijk zandig materiaal afgezet. Op de hoger gelegen veeneilanden kwam voornamelijk klei tot bezinking. Na verloop van tijd werd er een schorre gevormd met de volgende opbouw: een vertakt systeem van ondiepe beddingen (opgevolde krekken) met zandige ondergrond en daartussen kleiige platen met veenondergrond. Na deze selectieve sedimentatie onderging het gebied een reliëfsinversie. Bij ontwatering (hier als gevolg van de Karolingische regressie, 8ste en 9de eeuw) verliezen de sedimenten een groot gedeelte water en krimpen hierdoor in meer of mindere mate in. De mate van inkrimping of „inklinking” is afhankelijk van de aard van het materiaal: zand krimpt weinig of niet, klei matig en veen zeer sterk.

Dit had tot gevolg dat de opgevolde kreekbeddingen (op zand gelegen) nagenoeg op hun oorspronkelijk niveau bleven liggen, terwijl de hoger gelegen klei-op-veen gebieden sterk aan inklinking onderhevig waren, zodat ze lager kwamen te liggen. Er vormden zich zo „kreekkruggen” (langgerekte hoogten met variërende breedte en zandige ondergrond) en „poelen” of „kommen” (zwakke depressies met venige ondergrond). Deze reliëfsinversie is het duidelijkst in gebieden waar later geen Duinkerke III-sedimenten werden afgezet, wat het geval is in het Oudland.

De Duinkerke III-transgressie (9de tot 12de eeuw)

Gedurende de Karolingische regressie werden er opnieuw duinen gevormd (jonge duinen) die echter door een nieuwe zeespiegelrijzing in het begin van de 9de eeuw overspoeld werden (Duinkerke III-transgressie). Nabij Nieuwpoort werd een grote inham met een krekensysteem gevormd. Door de steeds verdergaande overstromingen liep het reeds bewoonde schorregebied gevaar op. Daarom werd tegen de oprukkende zee de „Oude Zeedijk” (25 km. lang) opgeworpen. Deze dijk loopt van Oostduinkerke tot Fort Knoekehoek en van daar naar de pleistocene opduikingen ten zuiden van Lo, naar het gehucht Turkeyen („Lostraat”).

Luchtfoto van de Moeren. „Vue du Ciel door Alain Perceval”. Copyright Alain Perceval.

De Frans-Belgische Moeren

Ontstaan van de Moeren

Theorie van F.R. Moormann

Zoals reeds vermeld werd het gebombeerde hoogveen van de Moeren niet overspoeld door de Duinkerke II-transgressie en had ook de Duinkerke III-transgressie geen invloed. Door de sterke bevolkingstoename ontstond er in de 10de tot 12de eeuw een tekort aan hout, het bouwmiddel en de brandstof van die tijd. Om dit tekort op te vangen werd er begonnen met het uitgraven van veen, een goede brandstof. De ontginningsconcessies werden door de Graaf van Vlaanderen vnl. aan abdijen gegeven. Voor de Veurnse Moeren waren het de abdijen Ter Duinen en

Sint-Niklaas die in 1166 de concessie en de eigendom van de grond (veen en ondergrond) verkregen. Door deze exploitatie ontstond een uitgestrekte plas, omgeven door de moerassige Buitenmoeren die wel met een Duinkerke II-sedimentenpakket afgedekt werden. Gedurende deze meerfase werd het restveen opgewarrelt en verteerd door grondstromingen. Bovendien werd het onderliggend zandig materiaal in suspensie opgenomen en onder de vorm van een „meerwal” afgezet. Op deze wal groeide dan plaatselijk een rietvegetatie.

Recente gegevens

Verbruggen (1979) meent dat de Moeren niet tot gebombeerd hoogveen opgegroeid zijn omdat er, zoals uit een algemeen oecologisch en veenonderzoek in de kustvlakte blijkt, wel een oligotroof veen werd ontwikkeld maar geen

hoogveen aangezien de klimaatsvoorwaarden, daartoe nodig, niet vervuld waren.

Bruneel (1979) gaat uit van door hem opgestelde stratigrafische profielen en pollendiagrammen. Hij besluit dat de Calais-sedimenten geen verschillen vertonen in de Buitenmoeren en in de Moeren zelf. Boven deze afzetting komt een dun laagje veen voor in de Buitenmoeren en in de Moeren, tot maximum ter hoogte van de Contergracht. Het is „restveen” dat overbleef na afgraving van de oorspronkelijke veensequentie. Dit restveen en het opgesmeten afdekkend materiaal zijn argumenten voor de afgraving in de Buitenmoeren en in de overgang met de Moeren, waar het restveen afgedekt is met meersedimenten. In de Moeren zelf, voorbij de Contergracht, wijst niets op uitvening. Dit sluit aan bij de oudere theorieën die een stuk overgebleven lagune in de Moeren veronderstellen.

Het centrum van de uitvening lag dus in de Buitenmoeren, en de Contergracht of Ringsloot (aangelegd in de 17de eeuw) geeft de begrenzing van de uitgeveende zone niet weer. Na de uitvening nam de meerfase uitbreiding tot een eind in de Buitenmoeren en door het opwerpen van versmeten materiaal werd het meer teruggedrongen tot de positie van op historische kaarten uit de 17de eeuw.

Beknopte historiek van de droogmaking van de Moeren.

De eerste droogmakingsperiode 1616-1646.

Door de aartshertogen Albrecht en Isabella werd Wenceslas Cobergher in 1616 belast met de droogmaking van de Moeren, dit naar aanleiding van klachten van de plaatselijke overheid („Moeren als bron van besmettelijke ziekten zoals moeraskoorts”). Cobergher was reeds betrokken bij de droogmaking van gronden in het Land van Waas. Zijn bedoeling was ook de Buitenmoeren droog te leggen, maar na protest van o.a. de kasselrij van Veurne, besliste de Raad van Vlaanderen in 1620 dat de dijk slechts op maximum 150 roeden (ca. 50 m) van de grens van de Moeren mocht liggen.

Rond het droog te leggen gebied werd eerst een ringdijk aangelegd om te verhinderen dat water van de omliggende gronden naar de depressie van de Moeren zou stromen. Aan de buitenzijde van de dijk werd de Ringsloot gegraven, dit voor de afwatering van de Buitenmoeren. Bovendien werden de Grote Moeren met de Kleine Moeren verbonden door een kanaal zodat het water via de Kleine Moeren, een verbindingskanaaltje met de Moervaart en de Moervaart zelf nabij Duinkerke in zee terecht kwam.

Bij laagtij stroomde het water echter niet af zodat Cobergher dit probleem met vjzelmolens, aangedreven door de wind, moest oplossen. In 1622 kwamen de eerste plekken droog en werd een kanaal gegraven („le Canal Majeur”) van de noordostrand van de Grote Moeren naar de zuidwestrand om dit drassig gebied beter te draineren. Pas eind 1627 bevestigde de toenmalige koning Filips IV de geschiktheid van de Moeren voor de Landbouw. De verkaveling gebeurde in rechthoekige stukken van 720 bij 360 voet (210 bij 105 m). Enkel aan de rand van de Moeren vertoonden de percelen afwijkingen van vorm en afmetingen. Bovendien werd elk perceel omringd met grachten langswaar het water naar de molens afvloeide.

Enkele wegen werden aangelegd, loodrecht op elkaar en concordant met de kavelgrenzen. Tenslotte werd de „Contergracht” aangelegd, die de grens vormde tussen de Moeren en de gronden van de kasselrijen. Het waterschap „Groot Waterland der Grote en Kleine Moeren” werd opgericht en had als taak te zorgen voor de bestendiging en de verbetering van de droogmaking. Op 4 september 1646 liet de Spaanse bevelhebber van Duinkerke om strategische redenen de omstreken van de stad onder water zetten, zodat de Moeren opnieuw overspoeld werden.

Overstromingsperiode 1646-1746.

Gedurende 100 jaar stonden de Moeren onder water. Hoewel enkele malen de concessie tot drooglegging werd verleend, kwam daar in de praktijk niets van tot uitvoering, meestal omwille van strategische redenen.

Tweede droogmakingsperiode 1746-1779.

Door de Raad van Staten werd in 1746 een nieuwe concessie verleend voor de Franse Moeren en dit aan A. de Ricouart (Graaf d'Hérouville). In het contract stond o.a. dat er, alvorens met de werken mocht begonnen worden, een kaart van het gebied moest gemaakt worden en een nota opgesteld met een korte beschrijving van de uit te voeren werken. Het opmeten van het gebied veroorzaakte heel wat protest daar volgens de landeigenaars verscheidene verkeerd werden aangeduid als zijnde „onderhevig aan inundaties”.

Om het afwateringssysteem te verbeteren liet d'Hérouville de „Cuvette” graven, een kanaal dat het water van de Moeren rechtstreeks ten oosten van Duinkerke in de havengeul bracht. Bovendien werd het water nu door een primitieve stoommachine opgepompt. In 1760 kreeg d'Hérouville van de Oostenrijkse Nederlanden de toelating om het resterende gedeelte van de Grote Moeren droog te leggen. Voorwaarden waren dat al dat water langs Duinkerke afgevoerd moest worden en dat de boeren van de Oostenrijkse Nederlanden niet benadeeld mochten worden t.o.v. de Franse boeren. Moeilijkheden met de afwatering en de stoommachine (deze werd trouwens door molens vervangen) brachten met zich mee dat de Moeren slechts in 1766 droog kwamen. Door een dijkbreuk in 1770 gingen de drooggemaakte gronden opnieuw verloren en in 1779 liet d'Hérouville wegens geldgebrek zijn concessie intrekken.

Derde droogmakingsperiode 1779-1827

In 1780 werd door de Franse koning en de Oostenrijkse keizerin de concessie toevertrouwd aan Vandermey. Hij kreeg echter niet de volledige Moeren toegewezen. De „1000 gemeten” kwamen toe aan Courtois.

Vandermey kende weinig succes : hij bouwde wel nieuwe molens (deze waren echter te krachtig zodat de Ringsloot met haar bijgrachten overliep) en liet de afwatering langs het kanaal St.-Winoksbergen - Duinkerke gebeuren.

Courtois verhuurde zijn eigendom aan de gebroeders Herwyn en na een eerste mislukking kwamen de 1000 gemeten droog. De rest van de Oostenrijkse Moeren, of de 1700 gemeten kwamen door toedoen van Vandermey en Herwyn in 1795 droog. De droogmaking van de Franse Moeren gebeurde echter pas in 1827.

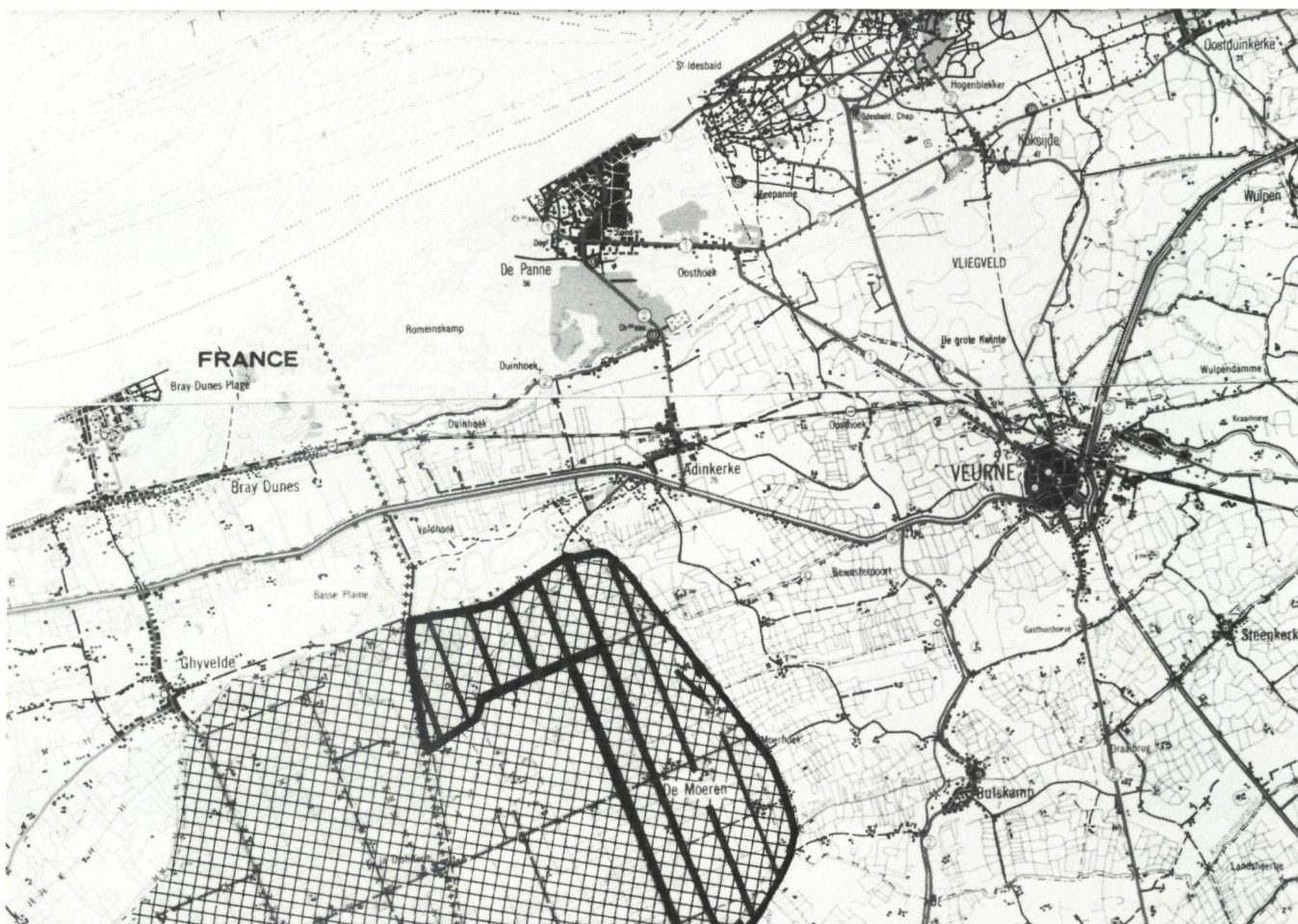
Huidige situatie van de Moeren.

Toestand op het gewestplan Rangschikking als landschap

Op 6 oktober 1980 werd een eerste gedeelte van de Moeren bij koninklijk besluit als landschap gerangschikt en dit omwille van de historische waarde. In dit besluit werden aan de rechten van de eigenaars beperkingen opgelegd die tot doel hebben het uitzicht van het gebied te vrijwaren van storende ingrepen zoals bebouwing, de aanleg van nieuwe wegen, ontginning van materialen, ... Deze beperkingen zijn zo opgesteld dat de normale landbouwuitbouw mogelijk blijft.

met de bepaling B.5 van het rangschikkingsbesluit: B. Behoudens voorafgaande en schriftelijke toestemming vanwege de Minister of zijn gemachtigde en onverminderd de bestaande wetten en reglementen terzake, is verboden: 5. Om het even welk werk dat de aard van de grond, het uitzicht van het terrein of het hydrografisch net zou kunnen wijzigen, inzonderheid het verrichten van opgravingen, boringen of grondwerken, de ontginning van materialen, het aanvoeren van grond en het aanleggen van opspuiterreinen.

Een ontzanding brengt een verandering in het waterpeil met zich mee die sterker pompen noodzakelijk maakt. Dit is niet mogelijk volgens het Bestuur van de Polder en Moeren, daar de capaciteit van de huidige pompen onvoldoende is en de normen van het pompen vastgelegd zijn in

De Frans-Belgische Moeren, situeringskaart. De dikke zwarte lijn duidt de grens van de rangschikking (1ste fase) aan. De pijl duidt de Sint-Karelsmolen aan, die in hiernavolgende artikel aan de beurt komt.

Mogelijke zandwinning en zijn gevolgen.

Door de aannemer van openbare werken werd in 1980 een aanvraag tot zandwinning ingediend voor een gedeelte van het als landschap gerangschikte gebied (op het gewestplan ontginningsgebied, op het ontwerp van gewestplan niet aangeduid). Het uitvoeren van dergelijke werken heeft ernstige gevolgen voor de afwatering en de waterhuishouding in het algemeen. Bovendien is een uitgraving in strijd

een overeenkomst met Frankrijk (de afwatering van het gebied gebeurt nog steeds via Duinkerke). Voorts is er nog het gevaar van verzilting dat ontstaat bij het te sterk oppompen van water. De Vaste Commissie van Ontgroningen sprak zich echter in haar vergadering van mei 1981 ongunstig uit over de zandwinning. De Commissie was van oordeel dat er in de omgeving geen infrastructuurwerken gepland zijn die een nieuwe zandwinning eisen.

Bibliografie

- J. Amerijckx (1958). *Bodem en bewoning in de Zeepolders*, Natuurwet. Tijdschrift, nr 40, p 176-193.
- D. Bruneel (1979). *Bijdrage tot de kennis van de historische geografie van de Moeren*, Gent.
- C. Ek en A. Ozer (1976). *Les dernières transgressions marines, Geomorphologie de la Belgique, Hommage au Professeur P. Macar*, p. 9-16.
- F.R. Moormann (1951). *De bodemgesteldheid van het Oudland en Veurne Ambacht*, Natuurwet. Tijdschr. nr 33, p 3-124, Gent.
- F. Moormann (1955). *Over het ontstaan en de opbouw van de Grote Moeren*, Biekorf, Brugge, jg. 56, p 79-84, 111-115.
- A. Noirfalise, H. Stieperaere en L. Van Hecke (1980). *Biologische waarderingskaart van België. Lijst en beschrijving van de karteringseenheden*. 2de herziene druk. Min. Volksgezondheid en Leefmilieu, Brussel, vi + 54 pp.
- G. Ostyn (1981). *De Frans-Belgische Moeren*. R.M.L.Z.-Documentatie-map Landschapszorg nr. 2. (juli 1981). p. 37-51.
- A. Ozer (1976). *La morphologie des Polders, les dépôts cotiers holocènes. Geomorphologie de la Belgique, Hommage au Professeur P. Macar*, p. 17-27.
- R. Tavernier en J. Amerijckx (1970). *Kust, duinen en polders. Atlas van België*, p 217, 32 p.
- R. Vanwalleghem (1979). *De ontstaansgeschiedenis van het Oudland van Veurne in historisch-geografisch perspectief*. Berichtenblad Bouwkundig Erfgoed in Vlaanderen, nr 53, p. 4-18.
- A. Verhulst en M.K.E. Gottschalck (1980). *Transgressies en occupatiegeschiedenis in de kustgebieden van Nederland en België*, Gent.

Beknopte literatuurlijst aangaande de windgemalen

- D. Bruneel, *Bijdrage tot de kennis van de historische geografie van de Moeren*, Gent, 1979.
- M. Dolez, *Les Moères*, Lille, 1907.
- L. Quarré-Reybourbon, *Dessèchement des Watingues et des Moères dans l'arrondissement de Dunkerque*, Lille, 1893.
- W. Snauwaert, *De waterbeheersing van de Westhoek*, R.U. Gent (licentiaatsverhandeling), 1969-70.
- C. Visser, A. Tenbruggencate, J. Schregardus, *Onze Hollandsche Molens*, 1936.
- H.A. Visser, *Zwaaïende Wieken*, Amsterdam, 1946.
- C. Visser, Pieterse, *Hollandsch Molenboek*, Amsterdam, s.d.

De Frans-Belgische Moeren: enkele gegevens aangaande de windgemalen

Jo De Schepper
R.M.L.Z.

Wie zonder enige historische informatie de St.-Karelsmolen en de romp van de St.-Gustaafmolen bezoekt, kan niet vermoeden dat van 1621 tot 1626, 23 houten bovenkruiers de toenmalige Moervijver(s) (1) hebben leeggetrokken. De materiële restanten van de bemalingsinfrastructuur zijn dus nog slechts schaars aanwezig. Reden te meer om in hiernavolgende bijdrage een aantal belangrijke historische en technische gegevens in het licht te stellen.

Gezien zijn ligging op 3,54 m onder het hoogste vloedpeil en 0,73 m boven het laagste ebbepil kon dit moerasgebied, toen niet zonder speciale hulpmiddelen, namelijk met behulp van windmolens worden ontwaterd (2).

Waar dergelijke ondernemingen bij onze noorderburen reeds in de 14de eeuw gekend zijn (3) moest Veurne-Ambacht wachten op een initiatief van de Aartshertogen Albrecht en Isabella en op de ondernemingslust van Wenceslas Cobergher (1560-1634).

De beweegredenen waren duidelijk het saneren van een ongezond gebied en het vrijmaken van nieuwe landbouwgronden. Op dat ogenblik waren de belendende gebieden reeds lang door middel van kanalen, sluizen en de boezem van Duinkerke in een vruchtbaar gebied omgezet.

Na jaren wachten kreeg Cobergher in 1619 uiteindelijk de toestemming om de drooglegging te organiseren waarbij hij economische voordelen genoot.

Het plan bestond erin de grenzen van de Moeren met een ringvaart (Ringsloot) te omgeven. Hierin pompten de molens het overtollige water dat via de Moervaart (kanaal Veurne-Duinkerke) naar de zee werd afgevoerd. Nadien werd het gebied van secundaire en tertiaire kanalen voorzien en in percelen onderverdeeld. Het bemalen verliep niet van een leien dakje, wegens het grondig ongenoegen van o.a. de Schepenen van Veurne en St.-Winoksbergen, en van de abt van de abdij Ter Duinen die zich in hun territoriale en andere rechten bedreigd zagen (4).

Eind 1624 werden de werken zelfs stilgelegd omwille van de slechte weersomstandigheden. Toen in de lente van 1625 de molens het werk zouden hernemen, werd andermaal het bemalen gestaakt. Uit schrik voor een Franse inval, verkoos men de Moeren blank te laten.

De zes daaropvolgende maanden verplichtte de ongunstige windkracht weer tot een langdurige schorsing. Toch kan op 17.12.1626 de koning van Spanje bij patentbrief verklaren dat hij de Moeren droog heeft gezien. (5). Ten gevolge van de verschillende politieke gebeurtenissen stonden de Moeren van 1646 tot 1758, in 1782 (kleine Moeren), van 1793 tot 1801 (Frans gedeelte (6)) en 1944 tot 1945 weer onder water.

Het volstond bijvoorbeeld om de afwatering te Duinkerke ongedaan te maken (7). Ook tussen 1774 en 1779 hield het pompen op maar dan om redenen van financiële aard. Dit

ongelukkige cultuurlandschap heeft dus na 1626 nog drie belangrijke bemalingscampagnes gekend.

— de droogmaking onder de impuls van Graaf d'Hérouville in 1758 (8)

— de bemalingscampagne van Vandermeij en Courtois, vanaf 1780. Het Oostenrijks gedeelte kwam in 1795 klaar; slechts in 1827 waren de Franse Moeren drooggelegd (9)

— het droogmaken na de 2de wereldoorlog (1945).

Veurne-Houtem: Sint-Karelsmolen. Toestand vóór 1977 (foto R.M.L.Z.).

Het leek ons interessant om hier de schaarse typologische gegevens betreffende de op de Ringsloot aangesloten pompen bijeen te brengen, zij het dan als een schetsmatige aanzet tot verder onderzoek. De meest voor de hand liggende vraag betreft ongetwijfeld het molentype dat in de periode 1620-1626 werd gebruikt. Het zoeken van een antwoord wordt bemoeilijkt door een volledig gebrek aan schriftelijke of iconografische bewijsstukken en kan dus slechts bij benadering gebeuren. In onze lage landen wordt in een

document van 1430 voor het eerst een wipmolen als gemaal vermeld (10). Wat betreft het houten achtkantige type bestaat er een eerste schriftelijke vermelding in een uitspraak van het Hof van Holland uit 1545 (11).

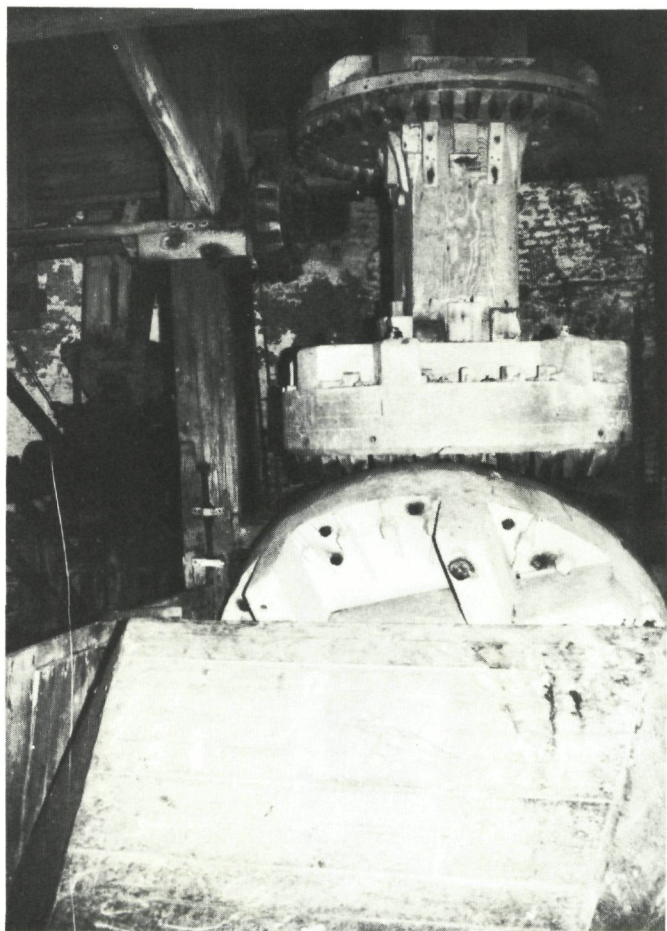
Wij kunnen veronderstellen dat bij de 1ste droogmaking van de Veurnse Moeren molens van het laatstgenoemde type werden gebruikt en wel om de volgende redenen:

1. Wipmolens worden in Vlaanderen nergens vermeld.
2. Achtkanten kunnen meer vermogen opbrengen.
3. Het is aannemelijk dat in 1620 voor een „modern” en krachtig type werd geopteerd.

4. In de Moeren hebben rond 1800 zeker molens van het Hollands achtkanttype gedraaid (zie verder). Wij kunnen veronderstellen dat, zelfs indien deze molens in de 18de eeuw werden opgetrokken, men zich op vroeger bestaande, in casu de Coberghermolens, heeft geïnspireerd.

Verder blijkt onrechtstreeks dat de molens van 1620 met riet waren bedekt (4). Het is niet duidelijk of zij nu met schepdraden waren uitgerust of met vijzels (12).

Van de tweede grote droogmaking (1758-1760) meldt het Octrooi van Maria-Theresia zonder meer dat de graaf d'Hérrouville het recht verkreeg om op het Oostenrijks gedeelte 25 molens op te richten (8). Op het Franse grondgebied was het pompen met een stoommachine te duur gebleken en kwam men terug tot de traditionele wind-

Sint-Karelsmolen: aansluiting van de vijzel op de centrale spil, toestand vóór 1977 (foto R.M.L.Z.).

molen... met vijzel? (13) In ieder geval draaiden er in 1770 constant tien molens wanneer de wind het toeliet.

Wanneer men, na de onderbreking van 1774 tot 1779 de draad weer opneemt, wordt het gebruik van de stoommachines meteen afgewezen en richt men windmolens met waterraderen op. (14).

Specifiek wat betreft de „1000 gemeten”, het oostelijk gedeelte van de Moeren, werden in de 1770-er jaren door een zekere M. Everaert volgens een eigen ontwerp twee molens met Archimedesvijzel gebouwd. Deze werden reeds in 1781 vernieuwd.

Quarré-Reybourbon vond een document waaruit blijkt dat Hollandse werklieden in 1772 met het oprichten van een aantal molens in het Frans gedeelte zijn begonnen. Aangaande het molentype moeten wij dus geen grote twijfels koesteren (15).

Het zouden deze molens zijn die in 1801 opnieuw beginnen te draaien, die door J.M. Cordier als schepdrad- en vijzelmolens werden vermeld en waarvan een afbeelding bestaat. Deze afbeelding illustreert de Hollandse kenmerken van tenminste één van de windgemalen. Het zijn naar alle waarschijnlijkheid ook die molens die in 1850 door bovenkruisers met een bakstenen romp worden vervangen.

Van deze stenen grondzeilers blijft nog de Sint-Karelsmolen intact over. Van de nabijgelegen molen Sint-Gustaaf tekent zich enkel de met een kegelvormige kap afgedekte romp tegen het vlakke landschap af. Intussen werden vanaf ongeveer 1845 ook nog enkele stoomgemalen ingeschakeld. Eén ervan, in 1856 ontworpen, werkte zeker met een zgn. „roue à tympan”. Dit wiel schepte het water aan zijn omtrek op en liet het via zijn as weglopen. Het werd in 1910 door een centrifugaalpompe vervangen. Ongetwijfeld gaat het hier over het nog bestaande gemaal naast de Sint-Karelsmolen. Het bevindt zich in zijn oorspronkelijk gebouw maar wordt nu met een dieselmotor aangedreven. De huidige Sint-Karelsmolen werd meteen met een gebruikelijke, houten vijzel uitgerust. Slechts in de 1930-er jaren zal deze door een stalen vijzel worden vervangen.

Met een gevluht van 25 meter, een flesvormige romp, houten ringblokken onder de onderring van de kruiring en met zijn kap met schuinliggende nok verwijst ook deze molen nog duidelijk naar een Hollandse molentraditie.

Een uniek element is hier zeker de monumentale, ééndelige, olmen koning (centrale, verticale spil) die met zijn 10,5 meter de wentelbeweging van het gevluht naar de vijzel overbrengt. Door de oorlogsomstandigheden werden de Moeren opnieuw onder water gezet. Het was deze molen die samen met een dieselpomp de landbouwgronden in het voorjaar van 1946 weer bedrijfsklaar heeft bemaald. Onnodig om hier nog te wijzen op het nut om een pomp die met gratis energie werkt, bedrijfsklaar te houden.

Dit hebben onze Noorderburen goed bedacht toen zij na de 2de Wereldoorlog de maalvaardigheid van hun poldermolens bij wet veilig stelden (16).

De restauratie van de molen te Houtem is dan ook een gelukkig initiatief vooral daar het de enige in ons land bewaarde vijzelmolen betreft. Begonnen in 1977 moet nu nog slechts een adequate overbrenging tussen koning en vijzel worden uitgewerkt (17). Wij hopen de Sint-Karelsmolen binnenkort met de wind te zien pompen. (18)

Sint-Karelsmolen, toestand 1982 (foto W. Snauwaert, Oostende).

Voetnoten

(1) Blaeu, Willem en Jan: *Le théâtre du monde ou nouvel Atlas*. 1593: Entre le village d'Uxem et d'Houtem, il y a un lac appelé Moure, que la marée y a fait, qui a sept lieues de circuit, et est fort poissonneux.

(2) De opgegeven niveaus variëren van auteur tot auteur.

(3) 1326. Handvest van Graaf Willem III, vermeld in H.A. Visser, *Zwaaiende Wieken* - Amsterdam 1946, p. 11.

(4) Zie M. Dolez, *Les Moères* Lille, 1907, p. 87, p. 96, p. 102-103. - De Abdij Ter Duinen: verloor haar visrecht (p. 87). - De stad Veurne vond dat de ringsloot te ver buiten de eigenlijke grens kwam te liggen (p. 88, p. 96). - De Schepenen van St.-Winoksbergen saboteren geregeld de werken. De Veurnse Schepenen doen voor hen niet onder (p. 102-103). „Au mois d'octobre 1623, les échevins de Furnes, en un bien appelé l'ostgat, rompirent les digues établies pour le dessèchement, et en outre, d'accord avec l'abbé des Dunes, ils firent enlever, par quarante hommes armés de mousquet les roseaux que les ouvriers des entrepreneurs coupaient dans

les Moères pour couvrir leurs moulins.” (Rijksarchief Brussel, Conseil privé, bundel nr. 302).

(5) Archives du département du Nord, chambre des comptes, rég. des chartes, folio 201, verso.

(6) Door het verdrag van Rastadt (1714) kwam het gedeelte dat in de kasselrij Veurne lag in Oostenrijkse handen en bleef het gedeelte van de Winoksbergse kasselrij Frans. (scheiding die nu nog ter plekke samenvalt met de Frans-Belgische grens).

(7) Volgende gebeurtenissen speelden hierbij een rol: - 4 sept. 1646: de Moeren worden door de Spanjaarden blank gezet om aldus Grevelingen en Duinkerke tegen een Franse inval te verdedigen. - 14.11.1782: De magistraten van St.-Winoksbergen klagen i.v.m. het gevaar voor overstrooming na de overvloedige regenval. - 1793: Duinkerke wordt door de Engelsen belegerd; hierbij worden de sluizen die verbinding geven met de Noordzee geopend.

(8) Voor een meer gedetailleerd verloop van de feiten, zie Bruneel D.: *Bijdrage tot de kennis van de historische geografie van de Moeren*, Gent 1979 en M. Dolez, *op. cit.*

(9) Lettres patentes van 12 nov. 1758 verleend door Lodewijk XV. voor het Franse gedeelte van de Moeren.

Octrooi van 14 juli 1760 verleend door Maria-Theresia voor het Belgische gedeelte. - In 1766 is de graaf d'Hérouville eigenaar geworden van het gehele gebied. - In 1780 werd de concessie toevertrouwd aan Vandermey. De „1000 gemeten” kwamen echter toe aan Courtois die zijn eigendom aan de gebrs. Herwyn verhuurde. - Voor wat betreft de voltooiingsdata van de derde droogmakingsperiode (1779-1827). - N.B.: De door ons gebruikte data vertegenwoordigen de effectieve data van uitvoering der werken en niet de uiterste data waarbinnen aan de administratieve en notariële „dossiers” werd gewerkt.

(10) Oorkonde dd. 13 mei 1430 van Jacoba van Beieren, Gravin van Holland, waarbij zij een wipwindmolen schenkt aan de polder Bonrepas nabij Schoonhoven. Voorheen zou hier een vaste, niet wendbare molen gestaan hebben. - Een wipmolen bestaat uit een betrekkelijk klein vierkant, draaibaar bovendeel op een vast piramide-vormig ondergedeelte; de meeste nog bestaande wipmolens zijn poldergemalen. Voor een eenvoudige beschrijving, zie Stokhuyzen F., *Molens*, Bussum, 1972, p. 31 e.v.

(11) 23 juli 1545: „... dat voor 't eerste vier achtkante watermolens geset sullen worden op Crimpen omtrent de Westwouderslusye.” zie: C. Vis-

ser, A. ten Bruggengate, J. Schregardus, *op. cit.* p. 10.

(12) M.J. Cordier, Ingenieur en chef des Ponts et Chaussées, meldt dit in 1820.

(13) Zie M. Dolez, *op. cit.*, p. 154, „mais, la dépense nécessitée pour le fonctionnement de cette machine (machine à feu), étant excessive le comte d'Hérouville en revint an système employé par Cobergher et construisit des moulins a vis d'Archimède”. Dolez verwijst echter niet naar een bron.

(14) Archives de Bergues DD. 24.

(15) Zie Quarré - Reybourbon, *Dessèchement des Watringues et des Moères dans l'arrondissement de Dunkerque*, Lille 1893, pp. 94-100. Ook is hier sprake van een Hollandse ingenieur en ongeveer in dezelfde periode van financiële relaties met Hollanders.

(16) Wet op de bescherming van de waterstaatswerken in oorlogstijd. K.B. 23.6.1952.

(17) Bij de plaatsing van een nieuwe vijzel in 1975 werd afgeweken van de kenmerken van de vijzel uit de dertiger jaren. Hierdoor wordt de aandrijving met de wind flink bemoeilijkt. Ondanks de wettelijke bepalingen van de wetgeving inzake monumentenzorg, werd het advies van de Rijksdienst voor Monumenten en Landschapszorg niet ingewonnen.

(18) Terloops drukken wij hier de hoop uit dat ook de enige ons nog resterende schepadwindmolen te Zuienkerke-Meetkerke van verder verval zal gered worden en zelfs zijn vroegere functie zal mogen verrichten. Enige goede wil van het betrokken polderbestuur is hier wel vereist.

Globaal overzicht: Alveringem, Sint-Rijkersstraat, nr. 19. Kasteelhoeve 'Hof van Wyckhuus', ca. 1600 (regionale Vlaamse renaissancestijl) (foto Peter Somers).

PROFIEL

Jozef Viérin (1872-1949)

Herman Stynen
R.M.L.Z.

In deze bijdrage over architect Viérin willen wij enkele facetten belichten van zijn activiteit die tevens kenmerkend zijn voor de architecturale en stedenbouwkundige aanpak in West-Vlaanderen rond de eeuwwisseling en tijdens de wederopbouw na de eerste wereldoorlog.

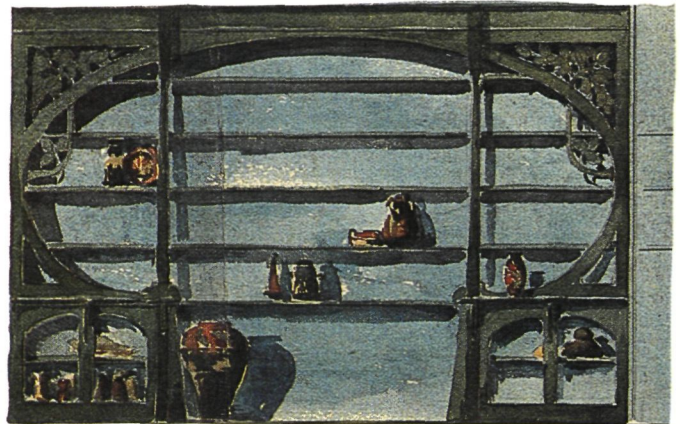
Wij hopen in volgende nummers hierop terug te komen wanneer de globale studies die momenteel ondernomen worden over de persoon en het werk van Viérin en over de wederopbouw van Nieuwpoort, voltooid zijn (1).

Jozef Viérin werd geboren in Kortrijk in 1872. Na zijn middelbare studies aan het bekende Kortrijkse Sint-Amandscollege volgt hij de architectuuropleiding aan het Sint-Lucasinstituut te Gent waar neogotische architectuurprincipes en christelijke, Vlaamse waarden werden meegegeven. Rond 1890 nochtans, op het ogenblik dat Viérin zijn opleiding kreeg, was er binnen de school een reactie op gang gekomen tegen de strakke neogotische principes en vóór een meer vrije interpretatie ervan. Viérin heeft zich eerder tot deze laatste richting aangetrokken gevoeld.

De „Kortrijkse Kunstgilde”

Met zijn diploma op zak keert hij terug naar zijn geboortestad waar hij rond de eeuwwisseling actief betrokken is in de 'Kortrijkse Kunstgilde': Over deze groep getuigde de schrijver Stijn Streuvels later: „Het kan een zonderling toeval genoemd worden dat er op eenzelfde tijdstip, in eenzelfde stad zulk een schaar begaafde kunstliefhebbers malkaar ontmoeten, als vrienden verbonden blijven, eensgezind, met kennis van zaken, met uitgesproken smaak en talent, er naar streven, het als hun plicht beschouwen te waken over de schoonheid van hun stad, hun best doen om het 'oude' in eere te bewaren en het 'nieuwe' zelf te scheppen” (2).

Tot deze kring behoorde o.m. Jozef De Coene (1875-1950), oprichter van de 'Kortrijkse Kunstwerkstede'. Voor een korte periode studeerde hij in Brussel en wist er Henry Van de Velde over te halen naar Kortrijk te komen om er zijn ideeën over het vernieuwde kunstambacht uiteen te zetten, wat gebeurde in 1897. Verder was er Jozef Laigneil (1870-1950), ingenieur van opleiding, die er zich op toellegde origineel aardewerk te vervaardigen en daartoe in hetzelfde jaar een eigen atelier oprichtte waar gewerkt werd naar ontwerpen van o.m. Emmanuel Viérin (1869-1954), in die periode als schilder nauw aanleunend bij de

Kast met aardewerk voor Jozef Raigneil, ± 1900 (privé-verzameling).

neo-impressionistische werkwijze van Théo Van Rysselberghe. Ook zijn broer Jozef Viérin leverde modellen voor aardewerk met Art-Nouveau inslag.

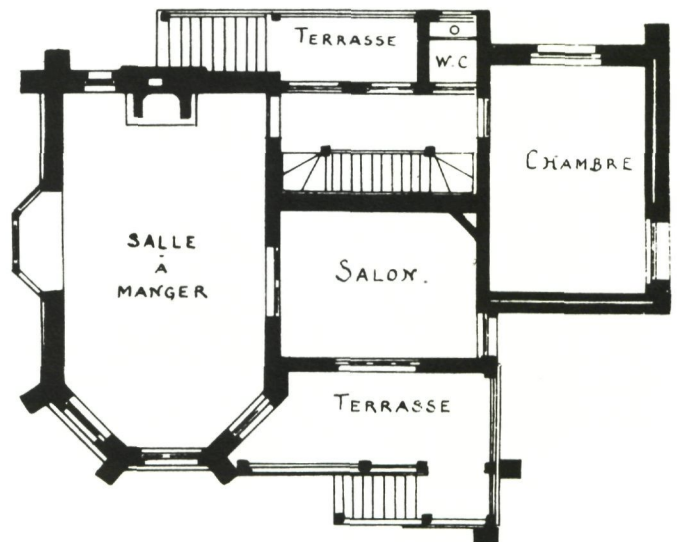
Streuvels vervolgt: „Jozef en Emmanuël Viérin zijn de eersten geweest die op de nieuwaangelegde Vandenpeerenboomlaan hun eigen woning hebben gebouwd, ontworpen in moderne stijl; 't geen toen heel wat opzien heeft verwekt, maar den stoot heeft gegeven om het 'nieuwe' in te burgeren en „smaak inzake bouwtrant” (3).

Ook dienen zeker nog vermeld de gebroeders Acke, nl. Victor Acke (1864-1953), beeldhouwer en meubelontwerper en, Richard Acke (1873-1934), schilder, architect en meubelontwerper.

„Begeesterd door de artistieke vernieuwing waarvan zij de resultaten kenden uit Engelse, Duitse en Weense tijdschriften besloten zij de nieuwe richting te volgen. Zij organiseerden kleine salons waar Van de Woestijne, De Sadeleer e.a. hun doeken ophingen. Stijn Streuvels flaneerde er en pastoor Hugo Verriest wijdde sympathieke artikels aan de groep in de 'Nieuwe Tijd' (4).

De „Kortrijkse Kunstgilde” op de heuvel van het „Lijsternest”. V.l.n.r. Hugo Verriest, Victor Verougstrate, Emmanuel Viérin, Jozef Raigneil, Jozef De Coene, Jozef Viérin, Victor Acke (foto Prov. Museum Stijn Streuvels).

De Panne, Villa „St-Jean” (r.b.) en Villa „La Pauponnaire” met grondplan uit „L’Album de la Maison Moderne”, 1905.

Vanuit Kortrijk werden geregeld wandeltochten door West-Vlaanderen ondernomen. Ook de kust was niet ver. Emmanuel Viérin vond er onderwerpen voor zijn schilderijen, terwijl de architecten Viérin en Acke er ten behoeve van hun cliënteel Vlaams geïnspireerde cottages bouwden. De gebroeders Acke openden in De Panne een winkel van meubelen en stoffering.

Vooral Jozef Viérin heeft in deze periode een aanzienlijk aantal villa's en cottages gebouwd, voornamelijk in De Panne, Duinbergen en Westende. Mede onder invloed van de Engelse Arts & Craftsbeweging en onder de indruk van het werk van Voysey en Baillie Scott wilde hij in zijn ontwerp de karakteristieken van de eigen volksarchitectuur op een creatieve wijze verwerken, aangepast aan de hedendaagse behoeften. Streekeigen profielen, materialen en detailleringen (o.m. het raamwerk) werden daartoe aangepast.

Eén van de merkwaardigste en zuiverste realisaties in deze opvatting is het Lijsternest dat hij bouwde voor Stijn Streuvels.

Het „Lijsternest” voor Stijn Streuvels (1904-1905) (5)

„De landman die zijn huis bouwt, heeft iets van de begaafdheden die eigen waren aan den middeleeuwschen bouwmeester. In alles gebruikt hij overleg en gezond verstand en hij streeft ernaar om met 't minste middelen, het grootst mogelijk uitwerksel te bekomen. Hij bekommert zich niet om pracht en praal - een huis dient enkel om er in te wonen (...).

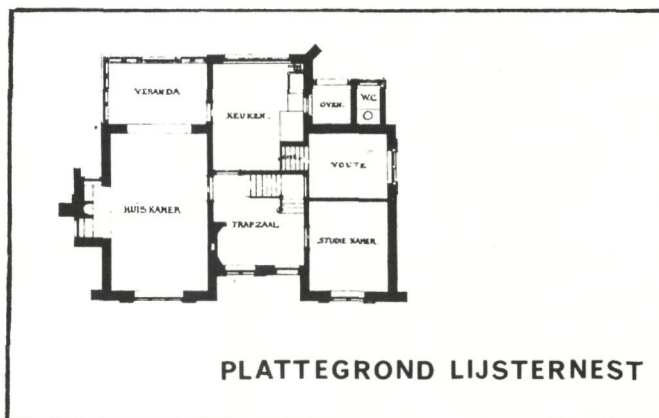
Hij houdt zich daarbij aan het éne grondstelsel: -bouwen van binnen naar buiten, niet van buiten naar binnen. Hij weet hoe groot de woonkamer zijn moet en de slaapplaats; waar de weefkamer moet aangelegd en het waschhuis, het ovenbuur en het stalletje en hij weet, als hij al die dingen van binnen naar buiten optrekt, gelijk zij volgens de noodwendigheid werden aangelegd, dat dan ook de bouw uitwendig goed zal zijn. (...) Geen enkel vakman die er zich

„Het Lijsternest” op de Kleitberg te Ingooigem kort na de voltooiing (foto Prov. Museum Stijn Streuvels).

ooit mede bemoeide en zie mij dat huizeke in zijn schoonen eenvoud.”

(S. Streuvels, *De landsche woning in Vlaanderen*, Amsterdam, (1913), p. 17-19.

Het heimwee naar de 'anonieme architectuurschepping', de ophemeling van de volgens intuïtie bouwende man van het land is manifest aanwezig in deze tekst. De vraag naar de historische juistheid van deze interpretatie laten wij hier terzijde.

Wij vinden hierin echter vooral de intenties en de filosofie terug die de bouw van zijn eigen woning 'Het Lijsternest' op de Kleitberg in Ingooigem hadden gericht. Hiervoor deed Streuvels dan wel een beroep op een vakman, een architect maar tevens zijn vriend Jozef Viérin.

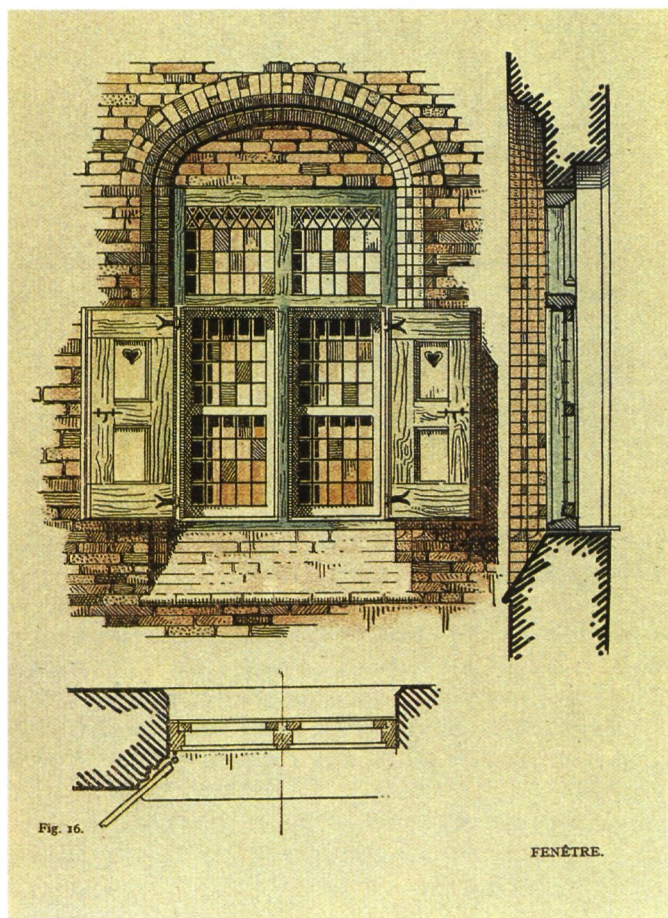
Samen gingen zij op ontdekkingsstocht door Vlaanderen en namen talloze foto's. Het 'Lijsternest' moest een synthese worden van de Vlaamse landelijke architectuur. Ten overstaan van de verwording van het landelijk bouwen door de invasie van stedelijke modellen en bewoning wilde hij een manifest stellen. In dat opzicht zat hij op dezelfde lijn als Henry Van de Velde tien jaar eerder met de bouw van het huis 'Bloemenwerf' in Ukkel. Streuvels wilde vooral voor zichzelf een levenskader scheppen dat de verbroken draad van hogeraangehaalde traditie heropnam. Zelfs de ongemakken van de traditonele bewoning wilde hij erbij nemen, (6) Viérin heeft deze intenties perfect vertaald in zijn ontwerp en konsekwent heeft Streuvels gans zijn leven deze woning, die hem op het lijf geschreven was, bewoond.

Brugse periode

Mettertijd verplaatste zijn activiteit zich meer naar het Brugse waar hij zich rond 1908 dan ook daadwerkelijk ging vestigen. Brugge was sedert het laatste kwart van de 19e eeuw „het centrum van de neo-gotieke beweging welke kan gekoppeld worden aan de Westvlaamse taalbeweging. Stoere, overtuigde Westvlamingen (...) kwamen er bijeen in de Gilde van Sinte Luitgaarde, schreven in 'Rond den Heerd' en voerden hardnekkig strijd voor 't gothijk' en „tegen de slechte franse gouste van de 1ste jaren der eeuw” (7).

In dit milieu evolueerde Viérin mee en bouwde overwegend in de zogenaamde 'verjongde' Brugse stijl. Ook was hij meer en meer actief als restaurator van historische gebouwen. In 1911 werd hij briefwisselend lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen. Hij was tevens een tijdlang werkzaam als provinciaal architect-inspecteur, functie waaruit hij in 1912 ontslag nam om meer tijd en aandacht te kunnen besteden aan zijn particuliere opdrachten.

Tijdens de eerste wereldoorlog verbleef hij afwisselend in Engeland en in de kuststreek waar hij schetsen en detailtekeningen maakte van de landelijke architectuur. Deze

Venster uit de „Kenteekens der Bouwwijze van de Streek” (1921).

schetsen worden in 1921 gebundeld en uitgegeven onder de titel: „Over de landelijke woning aan de Vlaamse Kust. Kenteekens der Bouwwijze van de Streek.” Na de oorlog keerde hij naar Brugge terug van waaruit hij zeer actief betrokken was in de wederopbouw van de frontstreek.

De wederopbouw van Nieuwpoort

Tijdens de oorlog was Nieuwpoort bijna volledig met de grond gelijkgemaakt en verwoest. Om de wederopbouw van de dorpen en steden op gang te brengen werd door de hogere overheid voorzien in een systeem van 'adoptie' door de staat van die dorpen en steden, die door de aard of de omvang van de vernielingen onmogelijk zelf de weder-

opbouw op zich konden nemen. Eens de gemeente geadopteerd werd zij onder toezicht geplaatst van een Hoog Koninklijk Commissaris die dan een architect aanduidde per lokaliteit.

Zo kreeg Viérin Nieuwpoort en Diksmuide toegewezen. Dat hij hiervoor werd aangezocht is om tweeërlei redenen niet verwonderlijk: enerzijds was Viérin in Westvlaamse middens een bekend en invloedrijk figuur geworden (in 1921 werd hij schepen van Brugge, ook was hij inmiddels voorzitter van de Bouwmeesterskring van West-Vlaanderen) en anderzijds had hij reeds vóór de oorlog een verfraaiingsproject voor de Markt en omgeving van Nieuwpoort uitgewerkt.

Hij werkte dus op bekend terrein. Voor Nieuwpoort bestond zijn opdracht uit het opmaken van een aanlegplan en het bouwen en herbouwen van de openbare en kerkelijke gebouwen.

Zijn project voorzag in een identieke reconstructie van alle gebouwen waarover voldoende documentatie bestond, en een gevarieerde architectuur gesteund op specifieke stijlkenmerken van de streek voor de overige gebouwen. Toezicht op de wederopbouw werd uitgeoefend door het plaatselijke 'Raadgevend Comité' onder zijn leiding.

De wederopbouw van Nieuwpoort gebeurde vrij snel en was geconcentreerd in de periode 1920-1925.

Deze kwam grotendeels neer op een herstel van de vooroorlogse toestand van stratenplan en perceelindeling. Deze historiserende wederopbouw is kenmerkend voor de globale, voornamelijk technische en esthetische aanpak van het wederopbouwvraagstuk.

De politiek van de overheid was hierin behoudsgezind en gedragen door de bekommernis van de heersende klasse om haar vooroorlogse positie te herstellen. Voorts omzeilde deze traditionele werkwijze ook tal van louter praktische en administratieve problemen in verband met eventuele eigendomsveranderingen en onteigeningen bij afwijking van het vooroorlogs stadsplan. Typisch is ook dat de controle op de architecturale kwaliteit verschilde naargelang de ligging ten opzichte van de monumenten rond het Marktplein. De overige straten van het middeleeuwse stadsgebied kregen een eenvoudiger wederopbouwarchitectuur afgewisseld met nieuwe bouw.

De O.-L.-Vrouwkerk te Nieuwpoort. Zicht kort na de voltooiing (1922).

De echte reconstructies van monumenten zijn beperkt gebleven tot de hal en het belfort en de Onze-Lieve-Vrouwekerk. Deze 'restauraties', onder leiding van Viérin, werden algemeen erkend als de meest geslaagde van de wederopbouw in de frontstreek.

Verder ontwierp hij in historiserende zin de pastorie (1922), het vrederecht en politiecommissariaat (1924) en het stadhuis (i.s.m. architect F. Van Hove). Dit laatste werd op de markt ingeplant en maakt de verbinding tussen de hal en de Onze-Lieve-Vrouwekerk, precies op de plaats waar vóór de oorlog een huizenblok stond waarvan de afbraak voorzien was om het zicht op de kerk vrij te maken. In de beste traditie van Camillo Sitte en dichterbij ons Charles Buls, werd op die manier de pleinwand opnieuw gesloten, evenwel met een nieuwe portiekdoorgang tussen hal en stadhuis.

Wij hebben Stijn Streuvels reeds eerder aangehaald. Het is merkwaardig vast te stellen dat hij, die zich 20 jaar eerder een huis liet bouwen als een synthese van de traditionele vormen en bouwmethodes, in 1925 volgend vernietigend oordeel over de wederopbouw, dan wel van Diksmuide, te kennen gaf: „Het nieuwe materiaal op oude vormen toegepast, doet denken aan een bekend schilderij waarvan men de kleuren zou verwisseld hebben. Het Diksmuide dat uit de verwoesting weer is opgetoverd, heeft de muziek die uit de lijnen der oorspronkelijke architectuur opsteeg, van toonaard veranderd, — 't geen vroeger als een oratorium aandeed lijkt nu beter op een operette.

Hier blijkt het eens te meer hoe de stenen de stad niet maken, als de wijding van het verleden er uit weg is. De gebouwen staan er in al hun stevigheid, muurvast weer overeind, in prachtig materiaal tot in de bijzonderheden is het oude stadsbeeld nagebootst en herschapen maar op de pleinen en straten heerst de dood gelijk over een puinenstad (9).”

Besluit

Wij hebben gezien hoe Jozef Viérin na een periode van artistieke vernieuwing in de Kortrijkse kring stilaan evolueerde naar een regionalistische opvatting, het zogenaamde Vlaamse traditionalisme. Hieronder dient verstaan: een architecturale vormgeving gebaseerd op historische en ambachtelijke bouwmethodes en tradities in harmonie met de bestaande omgeving.

Hierin stelt zich de vraag in hoeverre deze regionalistische tendens in de architectuur, waarbij naast Viérin ook de architecten Valentin Vaerwijck, August De Smet, Flor Van Reeth e.a. kunnen gerekend worden, kan verbonden worden met de vooroorlogse Vlaamse Beweging, als beweging naar een eigen cultuuridentiteit.

De merkwaardige vriendschap en samenwerking tussen Streuvels en Viérin geven hiervan reeds een eerste aanduiding.

De woning-architectuur van de latere periode staat niet op het niveau van de eerste produktie o.m. door de schaalvergroting van zowel volume als detaillering. Architect Hoste, een overtuigend modernist, spreekt in dit verband van 'schoorstenen als monumenten.' (8)

- Nieuwpoort, zicht op de achterzijde van het Stadhuis (foto R.M.L.Z.).
- Schets van Viérin, ± 1919 (privé-verzameling).
- Nieuwpoorts Stadhuis en Belfort na '14-'18 (foto A.C.L.).

De resultaten van de omvangrijke restauratiepraktijk die Viérin tijdens de wederopbouwperiode had opgebouwd en verder in de twintiger en dertiger jaren is blijven uitbouwen, getuigen van gedegen vakmanschap en kwaliteit op dit gebied.

Het spreekt echter vanzelf dat wij in dit kort bestek slechts elementen voor verder onderzoek hebben kunnen aangeven.

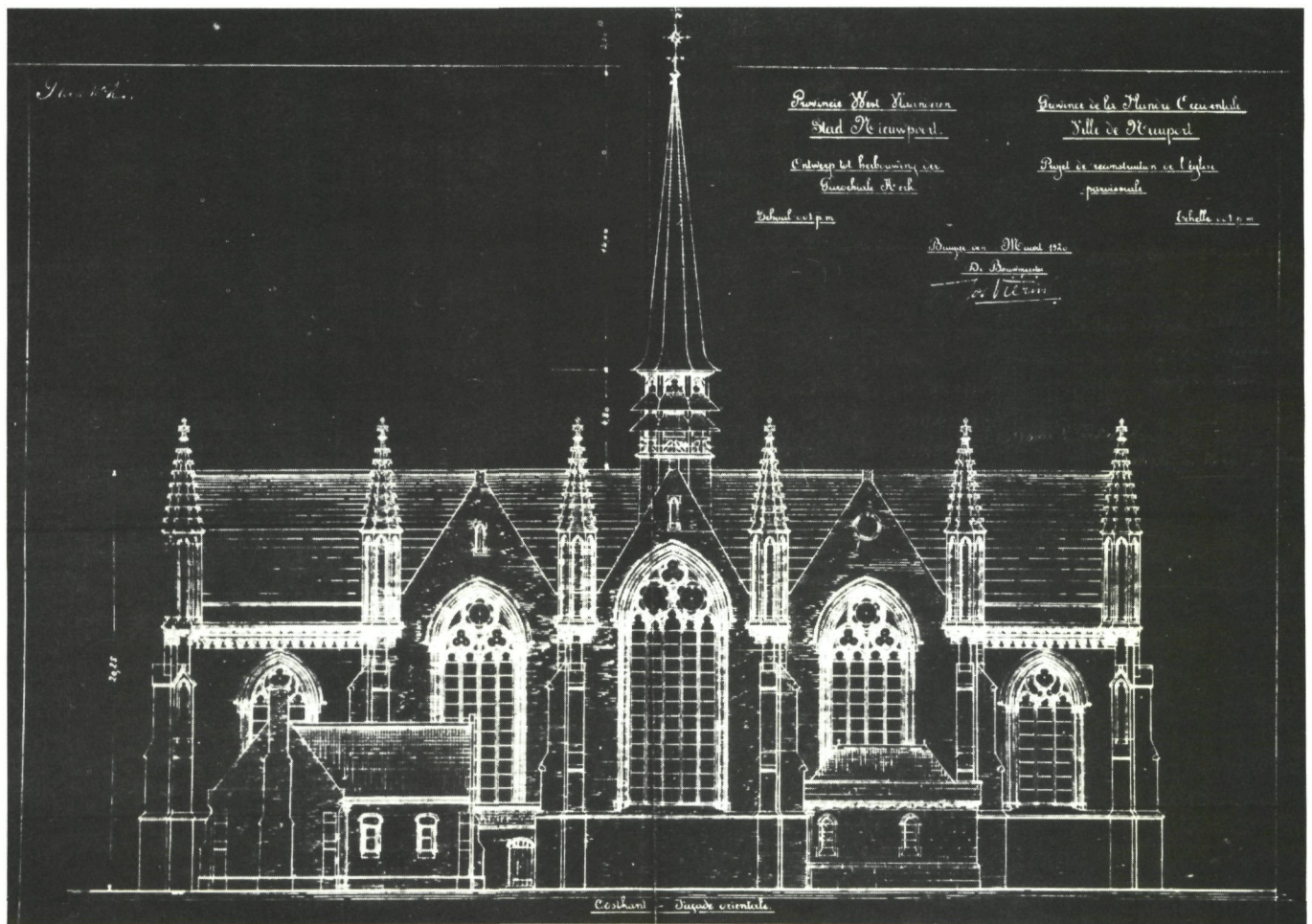
Voetnoten

- (1) Aan de R.U.Gent o.l.v. Mevr. Dambre-Van Tyghem over Viérin en aan K.U. Leuven o.l.v. Marcel Smets over de wederopbouw van Nieuwpoort.
- (2) S. Streuvels, *Nagedachtennis aan Emmanuel Viérin*, in *West-Vlaanderen*, 3, 2, 1954, p. 381
- (3) Id., o.c., p. 37-38.
- (4) Vertaald citaat uit H. Hoste, *Richard Acke*, in *La Cité*, 4, 9, 1924, p. 161.
- (5) Over het Lijsternest van Stijn Streuvels zie De Wouters De Bouchout, *Une habitation de campagne*, in *Bulletin des Métiers d'Art*, 7, 2, 1907, p. 59-63, L. Schepens, *Kroniek van Stijn Streuvels*, Brugge, 1971, p. 51-55 en *L'Emulation*, 31, 1906, pl. 38.
- (6) Zo werden o.m. geen dakgoten aangebracht en was de W.C. enkel van buitenuit toegankelijk.
- (7) H. Hoste, *De bouwkunst*, in *West-Vlaanderen* (o.l.v. A. Viaene), Brussel, 1950, p. 365.
- (8) S. Streuvels, *Op de Vlaamse Binnenwateren*, 1925, in *Volledig werk*, dl. 3, Brugge, 1972, p. 529.

(9) H. Hoste, o.c., p. 367.

Beknopte Literatuurlijst

- J. Viérin, *Over de landelijke woning aan de Vlaamse kust. Kenteekens der bouwwijze van de streek*, Brussel, 1921 (eveneens in Franstalige uitgave).
- J. en L. Viérin, *Bouwkundige uitvoeringen - Travaux d'Architecture*, Antwerpen, (1933).
- J. Viérin, *Nieuwpoort-Ville. Project de reconstruction*. 1919, S.A.N., verz. 547, reeks 52 (gestencileerde nota).
- A. Dumont, *L'architecte Joseph Viérin*, in *Tekhné*, 1, 42, 1912, p. 463-465.
- M. Deletang, *Un maître du regionalisme Joseph Viérin*, in *Bâtir*, nr. 43, 1936, p. 737.
- P. De Brabandere, *Jozef Viérin*, in *Portretten van Kortrijkse Figuren*, (tentoonstellingscat.), Kortrijk, 1968, p. 82.
- J. Ghobert, *L'église de Houthulst par l'architecte J. Viérin*, in *L'Emulation*, 44, 4, 1924, p. 49-54, pl. 13-15
- M. Englisch, *Kerkbouwkunst van nu in W.-Vlaanderen*, in *De toerist*, 36, 8, 1957, p. 265-271.
- Rond de Kortrijkse Kunstgilde, E. Van Hoonacker, *Kortrijks aardewerk in de 19e en 20e eeuw*, in *De Leigouw*, 16, 1, 1974, p. 3-23.
- L. Cuvelier, *Torhouts aardewerk (1885-1939)*, in *Het Brugs Ommeland*, 18, 3, 1978, p. 131-185.
- De Wouters De Bouchout, *L'art et le bon goût dans le home. L'ameublement - L'Ecole de Coutrai* in *Le Home*, 1, 4, 1908, p. 6-7
- H. Hoste, *Richard Acke*, in *La Cité*, 4, 9, 1924, p. 161-162.
- S. Streuvels, *Nagedachtennis aan Emmanuel Viérin*, in *West-Vlaanderen*, 3, 2, 1954, p. 3-38
- F. Germonprez, *Jozef De Coene*, (Kortrijk), 1967.

Nieuwpoort, O.L.-Vrouwkerk, plan (1922).

Het Van Peteghem-Orgel (1838) in het voormalig Sint-Jans-Gasthuis (thans Bisschoppelijk College) te Veurne

P. Roose
R.M.L.Z.

Wanneer men in ogeschouw neemt dat de Gentse orgelmakersfamilie Van Peteghem vier generaties lang in gans Vlaanderen, Frans-Vlaanderen en Zeeuws-Vlaanderen inclus, haar diensten aangeboden heeft, lijkt het niets ophefmakends om in de kapel van dit College (voormalig hospitaal) te Veurne een orgel van deze kunstenaars aan te treffen. Toch zijn er verscheidene redenen om aan dit kleine instrument even de volle aandacht te schenken. Vooreerst is het orgel van een type dat weinig voorkomt in het oeuvre van de Van Peteghems. Verder is dit orgel het eerste geweest waarbij de R.M.L.Z. de thans vigerende normen inzake monumentenzorg heeft kunnen doen gelden. En tenslotte is het instrument dan ook een der eerste in Vlaanderen geweest dat effectief het voorwerp geworden is van een historisch verantwoorde restauratie.

Historiek

Het oudste signalement van dit werk van Van Peteghem is te vinden in het boek van E.G.J. Gregoir „Historique de la facture et des facteurs d'orgues” (Antwerpen, 1865) p. 201, waarin de werklijst van Pierre Charles Van Peteghem (Gent 1792 - Gent 1863) voorkomt „Furnes (hôpital), 8 reg., fl. 590;”.

Verdere gegevens zijn bovendien, zoals vaak het geval is, te vinden in het orgel zelf, waar men verneemt dat P.Ch. Van Peteghem dit orgel plaatste in april 1839.

Dit alles stemt volledig overeen met de overeenkomst die gesloten werd tussen P.Ch. Van Peteghem en het bestuur van het Gasthuis in 1837. Dit archiefstuk, dat slechts in 1977 (dus na de restauratie) door de eigenaars werd gevonden (zie § Archivalia), willen we hier integraal weergeven, ten eerste omdat het totnogtoe niet gepubliceerd werd en ten tweede omdat het originele en ruime informatie biedt. *Voorstel van Orgelspel voor het hospitaal te Veurn, door P. Van Peteghem Orgelmacker te Gend.*

Dewelke zal bestaen in Een Nieuw Secreet van 54 Gravueren,

Een Nieuw Abrégé & Nieuw Clavier Van 54 touchen t'is te zeg

= gen Van C sol ut tot fa boven de 4de octave.

De Blazereij Nieuw & naer proportie Van het Werk, t'zij twee Ordinaire blaesbalken, of eenen Grooten Dobbelen met luchtpomp.

met een compositie Van Nieuw & oud pypwerk, d'eene zoo deugdzaam

als de Nieuwe, & zeer goed van Armonie.

Order der trectueren.

1 Bourdon luydende 8 voet

2 Doublet ----- 2 idem

3 Flutte bas --- 4 id

4 Traversiere of Dwaersfluyt. Sup.^e van de Monter 8 voet.

5 Clairon bas luydende 4 v^l

6 Clarinette superius

7 Tremblant Doux

8 Flutte superius

De trectueren zullen gaen by middel van yzere gesmeedte pilotten,

daer het nu met haute stokken is.

De voorpijpen als nu te lelyk zynde, zullen beleyd worden met

Nieuwe Engelsche Orgelfoely.

Dit alles geplaetst ter keure van kundige dies verstaende, moet costen eene somme van Vyfhondert en Negentig Guld: Court.

(in de marge:) f 590. C.^l

geld, om dat de betaeling seffens agter 't voltrekken van het

Werk zal geschieden./ Jndien het voorzeyde werk laeter als

de Achthien Maenden naer dato dezer gesteld wierde,

zal den aenneemer Twee Guld: par ieder Maend van retard moeten laeten valideeren.

De transporten blyven met de tafelcosten & Logement,....

*= naere, tot last van het gemeynte; & de twee Jaeren res-
pon*

= sabilteyt, met Jaerlyksche stemming, blyft tot last van de

Orgelmaeker, zonder eenige vergelding of Deffroy van syne

ryze of costen te mogen eÿsschen.

Gedaen in Dobbelen te Veurn, op den 20 Mey 1837

& naer wederzeydsche onderteekening by elk een ingetrokken.

P: Van Peteghem

adresse: Orgelmaeker by de Roode =

= *lyvekens n° 2 Gend.*

(op hetzelfde blad bijgeschreven:)

Ontfaen van d'Eerweerde Dame Sr. Marie Barbe overste van voorzeyde hospitaal, de volle somme van Vyf=hondert en Negentig Guld=Court.Geld, als mede de 3 francs over de 4 plaestere Capteelkens; op den 6 April 1839

P: Van Peteghem.

Deze bijgeschreven nota gold dus als kwitantie; dit betekent dat Van Peteghem onmiddellijk nadat het orgel klaar was zijn loon ontving, zoals in het contract voorzien was. Allereerst kan men uit de tekst opmaken dat het niet om een volledig nieuw orgel ging, doch over een ombouw van een bestaand orgel.

Wellicht betrof het hier een ouder orgeltje dat reeds in de kapel aanwezig was, of mogelijk ook nog betrof het een occasie die elders aangekocht was. In de archieven is hier-

over totnogtoe niets teruggevonden. Verder dient opgemerkt dat er sprake is van *oud & nieuw pypwerk*; de herkomst van dit „oud pijpwerk”, dat inderdaad in het Veurnse orgeltje aanwezig is, hebben wij kunnen achterhalen door het samenleggen van volgende gegevens:

1. Op 2 pijpen (voor detailbeschrijving, zie verder) leest men resp.

a) *Bourdon / Echo 1770 / Ste Andries / C*

b) *Quinte / Echo / Ste Andries / 1770 / g*

2. Deze wijze van inscriptie is kenmerkend voor de Brugse orgelmakers Berger; aldus geformuleerde inscripties werden ook aangetroffen in orgels waarvan hun auteurschap archivalisch bewezen is.

3. In april 1977 inventariseerden de orgelkundigen van de R.M.L.Z. het orgel van de St.-Pieterskerk te Brugge (gezegd „Sint-Pieters-op-den-Dijk”); op het pijpwerk werden o.m. volgende inscripties aangetroffen:

*Het orgel in zijn huidige toestand
(foto P. Somers, R.M.L.Z.).*

- a) — *Fluyte / S^{ie} Andries / 1770*
- *Nazart / S^{ie} Andries 1770 / G*
- *Fourniture / S^{ie} Andries 1770*
- b) *reconstruit par Pierre Van Peteghem*
facteur d'orgues à Gand
le 15 X^{br} 1836

We mogen uit deze gegevens wel deze gevolgtrekking poneren:

- Het orgel dat zich thans te St-Pieters/Brugge bevindt werd in origine gebouwd voor de kerk van St-Andries/Brugge (die toen nog als abdij- én als parochiekerk dienst deed); de bouwer is waarschijnlijk A.J. Berger.
- In 1836 werd dit orgel vernieuwd door P.Ch. Van Peteghem, misschien is het deze orgelmaker die het orgel ook van Sint-Andries naar Sint-Pieter overplaatste; de troebelen tijdens de laatste jaren van de 18de eeuw hebben hierin een mogelijke rol gespeeld (de Sint-Andriesabdij werd gesupprimeerd in 1796).
- het echo-werk werd door Van Peteghem niet opnieuw in het orgel te Sint-Pieter gemonteerd, maar in reserve gehouden; het was dus dit pijpwerk dat hij in 1838 te Veurne verwerkt heeft.

Verdere bekende gegevens:

Zoals een inscriptie in de ventielkast vermeldt (cfr. § Archivalia), werd het orgel in 1851 door de bouwer gekuist. Ook in andere lokaliteiten is te lezen dat de Van Peteghems een 10-tal jaren na de bouw hun instrumenten kwamen „kuisen”. Wellicht werd hiermee een eerste revisie bedoeld.

Rond 1920 onderging het orgel een betreurenswaardige ingreep. Orgelbouwer Frans Vos uit Zichem (zijn naamplaatje bevond zich op de orgelkast tot voor de jongste restauratie) „herstelde” het instrument en verving het tongwerk-register (Clairon & Clarinette) door een romantisch strijckregister. (Deze orgelbouwer, gevormd in het atelier van orgelbouwer J. Joris van Zichem, had, toen hij onder de wapens was in 1914-18, op last van de overheid enkele kerkorgels in de IJzer-streek gedemonteerd om ze aldus te behoeden voor vernieling; op deze wijze had hij zich een commercieel relatiegebied opgebouwd waarin we hem na W.O. I vaak terug aantreffen).

Kort daarna verhuisden de Zusters van het Hospitaal naar Vladslo; bij hun vertrek namen zij de belangrijkste meubels mee, met uitzondering van het orgel.

In 1956 werden de gebouwen door het „Bisschoppelijk College der Onbevleete Ontvangenis v.z.w.” aangekocht om er een school in onder te brengen.

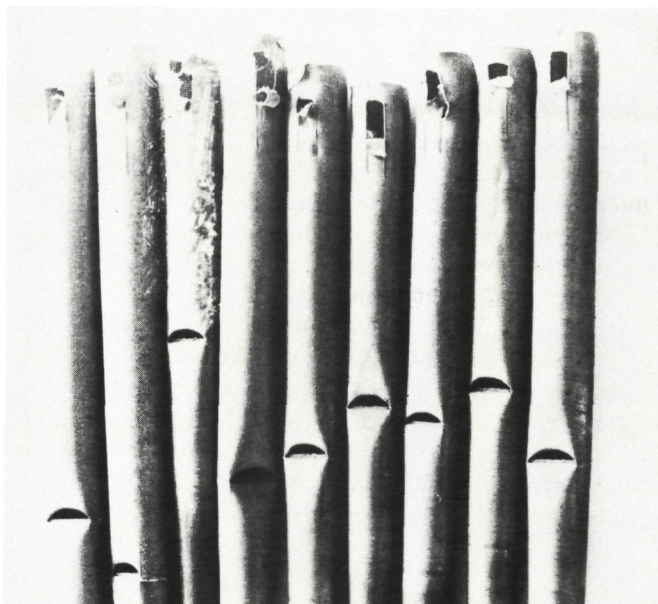
Rond 1973 lieten de eigenaars een ontwerp opmaken om kapel, hall en trapzaal van het voormalige gasthuis, die zopas als monument beschermd waren bij K.B. van 27.5.1971, te restaureren.

Het orgel was toen ruim 20 jaar buiten gebruik.

Technische beschrijving van instrument en meubel

a) Pijpwerk

— algemeen: het pijpwerk was vóór de restauratie zeer gehavend (zie v.b. foto), vooral door slecht stemwerk;

Het pijpwerk vóór de restauratie (foto R.M.L.Z.).

zo dienden o.m. veel niet-originele expressions te worden dichtgesoldeerd; sommige ingekorte pijpen moesten opgehoogd worden; de bestaande intonatie werd zoveel mogelijk geconserveerd en/of hersteld.

- Flûte traversière: 29 metalen pijpen (cis'-f'''), 8-voets diskantspel, pijpwerk van Van Peteghem; prestant-mensuur; halfronde opsnedes.
- Flûte 4':
 - C-g° = 20 cilindrische metalen gedekten, met verschuifbare hoeden
 - gis°-g' = 12 roergedekten
 - gis'-f''' = 22 cilindrische open pijpjes
- op nr. 14 staat *Quinte / Echo / S^{ie} Andries / 1770 / g;* vanaf hier gebruikte Van Peteghem dus oud pijpwerk van Berger, dat afkomstig is uit de kwint (Nazard) van het echo-werk van het orgel van Sint-Andries; deze c°-pijp (klinkend g°) staat thans op de cis°-plaats, wat betekent dat Van Peteghem het oude pijpwerk 1/2 toon opschoof.
- Bourdon 8':
 - C-B = 12 eikenhouten baspijpen, gedekt; zijn met conducten aan weerszijden binnenin de kast geplaatst
 - c°-f''' = 42 metalen gedekten, met verschuifbare hoeden.
 - op nr. 14 (d.i. de 2de metalen pijp) staat *Bourdon / Echo 1770 / S^{ie} Andries / C*, dus vanaf hier werd oud pijpwerk opnieuw benut; deze c°-pijp van Berger staat thans op cis° (zelfde opm. als bij Flûte).
- Doublette 2': de 45 kleinste pijpen zijn ouder dan 1838 (Berger?, hierop werden geen inscripties gevonden); 16 van deze pijpen werden door Van Peteghem opgehoogd (soms met oud materiaal); Van Peteghem maakte ook veel nieuwe kernen.
- Clairon 4' bas & Clarinette sup 8':
 - werden door F. Vos verwijderd en vervangen door een Salicional 8'

- bij de restauratie dienden deze registers te worden gereconstrueerd.

Tijdens de werken deed zich de gelegenheid voor een oude Van Peteghem-Clairon te integreren die in reserve opgeslagen was bij de orgelbouwer Loncke. De Clarinette sup. 8 (op de pijpstock „Cromhorn” genoemd) werd gereconstrueerd naar de Van Peteghem-Clarinette in het orgel te Parike (orgel gebouwd in dezelfde periode).

b) Windlade

- lade van Van Peteghem, met 54 cancellen.
- de beledering onderaan was doorprikt; werd beplakt met nieuw schapeleder.
- ingelijmde ventielen.
- de lade werd volgens de regels der kunst hersteld, met behoud van gespijkerde pijpstocken (voor een detailbeschrijving is hier helaas geen plaats beschikbaar).
- de originele pijpsoorten zijn bewaard; hierop is de registervolgorde in inkt geschreven (origineel door Van Peteghem); voor het reconstrueren van de dispositie was dit een betrouwbare basis (men beschikte toen nog niet over de contract-archiefttekst);

Travers

flutte
Bourdon
Doublet
Claron
Crom sùp

c) Tractuur

- op het wellenbord staat een inscriptie *Veuren hospital / 1838*
- werd grondig nagezien bij de restauratie; een aantal abstracten werden vernieuwd.
- de mechaniek is niet regelbaar (zoals in origine).
- de registratuur (integraal Van Peteghem) werd in de bestaande toestand gerestaureerd.

d) Klaviatuur

- het Van Peteghem-klavier werd vervangen door F. Vos
- een nieuw klavier werd gemaakt naar een nog bestaand authentiek Van Peteghem model te Parike
- eikenhouten toetsen, de ondertoetsen belegd met gebleekt been, de boventoetsen met ebbenhout
- ook de registernaamplaatjes (perkamenten vignetten, met origineel lettertype) konden gereconstrueerd worden aan de hand van bewaard gebleven sporen

Het klaviatuur (foto P. Somers, R.M.L.Z.).

- opstelling der registerknoppen :
 - O Clairon bas Clarinette sup O
 - O Bourdon Doublet O
 - O Flutte sup Flutte bas O O Ventille
 - O Tremblant klavier Traversière O

e) *Windvoorziening*

- blaasbalg: het originele magazijnbalgje, met pomp bediend door een pedaal, en geplaatst in de voet van de orgelkast, was bewaard gebleven (slechts licht gewijzigd) en werd hersteld; er is geen elektrische ventilator op aangesloten.
- tremulant: een originele, inliggende tremulant was nog aanwezig en werd nagezien.
- ventiel (windlosser): is aangesloten met een loden conduct aan de windlade; na de plaatsing van de gerestaurerde windlade werd gans dit mechanisme terug op zijn oorspronkelijke plaats geïnstalleerd; een „rossignol” is nooit aanwezig geweest.
- windkanalen: origineel; werden op lekken hersteld.

f) *Orgelkast*

- eenvoudig meubel, met vlak prospect, in neo-klassieke stijl; in het midden een vlak pijpenveldje (sierpijpen), geflankeerd door tweemaal twee pilasters met Corinthische kapitelen (volgens de betalingskwitantie in plaaster)
- omdat de kast integraal in grenenhout is, werd het geheel geschilderd.
- in origine was de kast in gebroken wit geverfd, terwijl de randen der panelen en lijsten in wijnrood en donkergroen waren gekleurd; ca. 1920 (bij de transformatie door F. Vos), werd de kast helemaal met wit overschilderd; niettegenstaande er voor de restauratie nog sporen van de originele decoratie overgebleven waren, heeft men de kast volledig in de witte kleur behouden (op de achterwand na).
- in het front staan 13 houten stomme pijpen (d.i. niet functioneel verbonden met het instrument; deze dateren van voor 1838, Van Peteghem belegde ze met nieuwe tinfoel; in 1920 werden ze overschilderd met aluminiumbronsverf, tijdens de restauratie werden ze opnieuw gefolied.
- houtwormaantasting werd bij de restauratie geremedieerd.

De restauratie

De restauratiewerken aan het orgel zijn niet te beschouwen als een vooraf ten gronde en degelijk geplande onderneming, maar wel als een reddingsoperatie. Men zou immers scheep gaan met een slecht dossier, dat weliswaar in het bestek van de globale restauratiewerken van de kapel door de bevoegde overheid (in casu het Ministerie van Nederlandse Cultuur) was goedgekeurd; dit gebeurde echter vóór de oprichting van de R.M.L.Z.

Het dossier stond voor een aanbesteding, toen Dhr. G. Potvlieghe, die als orgeldeskundige één der eerste medewerkers van de R.M.L.Z. was, het orgel aan een geheel nieuw onderzoek kon onderwerpen en in extremis een volledig herwerkt ontwerp in het dossier kon laten inlassen.

Het was namelijk zo, dat het restauratieontwerp voor het orgel geïntegreerd was in het algehele restauratiedossier voor de kapel. Het instrumentale gedeelte van het orgel (art. 42 van het bestek) zou door de hoofdaannemer aan een orgelbouwer in onderaanneming gegeven worden. Dit had tot gevolg dat enkel op dit art. 42 kon worden ingegrepen, zoniet diende het hele dossier te worden afgevoerd. Het was ook voornamelijk in het art. 42 m.b.t. het orgel-instrument dat grote vergissingen zich aandienen.

Het foute orgelrestauratieontwerp was het werk van E.H. Antoon Deschrevel (1978), die als orgelhistoricus voortreffelijk werk heeft geleverd, doch als adviseur herhaaldelijk ondermaats is gebleven; hij werd in dit werk bijge-

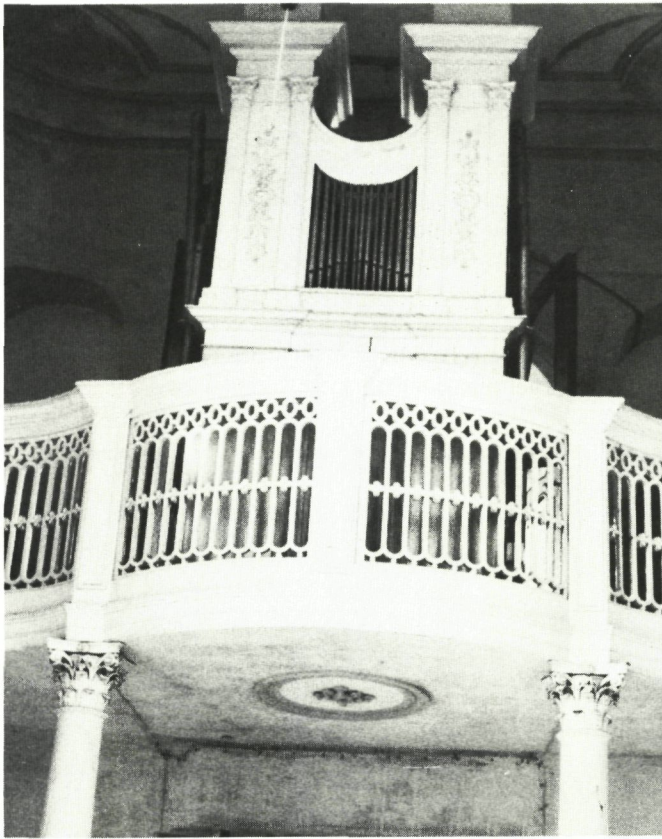

Het pijpwerk, huidige toestand (foto R.M.L.Z.).

staan door orgelbouwer Fr. Loncke die het werk in onderaanneming zou uitvoeren. Hun onderzoek berustte op een foute analyse van de windlade, wat leidde tot een nogal vrije improvisatie in de dispositie-uitwerking; zo bevatte hun dispositievoorstel een Fourniture 3 r. en een volledige Kromhoorn, die nooit op de windlade hadden gestaan. Nochtans — zoals uit het later onderzoek van G. Potvlieghe bleek — stonden de originele registerbenamingen op de pijproosters geschreven, en had dit na enig fundamenteel inventariseren aan het licht moeten komen.

Ook wijzigingen aan de (origineel gebleven!) windvoorziening stonden op het getouw (met o.m. een magazijnbalg en een elektro-ventilator); een moderne klaviatuur met deksel en enige aanpassingen aan de klavieropening behoorden eveneens tot de „verbeteringen”. Naar historische gegevens, of de geschiedenis van het instrument werd nauwelijks gepeild.

De werken werden aanbesteed en toegewezen aan de firma gebr. Delhem uit Ieper. Zoals te verwachten was in West-Vlaanderen, koos deze hoofdaannemer de orgelbouw-firma Loncke uit Zarren-Werken als onderaannemer voor de werken aan het orgel. De algemene restauratiewerken aan de kapel stonden onder leiding van architect J. Plasman uit Veurne; de orgelwerken werden, bij ontstentenis van een bevoegd orgelontwerper, namens de Rijksdienst

Van Peteghem-orgel: toestand vóór de restauratie (foto R.M.L.Z.).

voor Monumeten- en Landschapszorg geleid door Dhr. A. Fauconnier, die Dhr. G. Potvlieghe was opgevolgd. Dat het orgel als historisch instrument daadwerkelijk gered werd is te danken aan de goodwill van Dhr. Plasman en van de eigenaar, de directie van het College.

De ironie van het lot wil dat het orgel uiteindelijk met goed resultaat gerestaureerd werd door dezelfde orgelmaker die tevoren het plan tot ingrijpende transformatie had opgesteld. Het goede restauratieresultaat is derhalve meer een gevolg van de interventie van Monumentenzorg dan van de overtuiging van de restaurateur.

Een paar woorden apart dienen nog besteed aan de beschildering van de orgelkast. Deze werken vielen ten laste van hoofdaannemer Delhem, en konden niet meer bijgestuurd worden. De orgelkast werd derhalve aan front- en zijwanden wit geschilderd, terwijl de originele eik-imitatie op de rugwand op minder geslaagde wijze bijgewerkt werd met gewone bruine verf.

Hoewel de originele beschildering (in kleur, cfr. supra) waarschijnlijk niet veel zaaks was, is het toch te betreuren dat de restauratieprincipes die op het instrument toegepast werden hier niet doorgetrokken werden. Ook de vier kapiteeltjes aan de frontzijde waren mogelijk in kleur gezet, doch hiernaar werd niet verder gezocht.

Betekenis van het orgel

Dit orgeltje is een van de weinige bekende voorbeelden van

Van Peteghem-orgel: huidige toestand (foto R.M.L.Z.).

een 19de-eeuws Van Peteghem-instrument dat bestemd was voor een kleine ruimte; het is bijna een kamerorgel. Door zijn zeldzaamheid is het een merkwaardig en nog onbestudeerd type in het oeuvre der Van Peteghems. De inventarisatie van orgels in privé-bezit (zo b.v. kloosterkapellen) zal hier misschien meer licht op werpen. Een gelijkaardig orgeltje werd door ons nog aangetroffen te Sint-Laureins (instelling van het O.C.M.W.), het is echter gewijzigd door de Brugse orgelmaker Hooghuys.

Archivalia

Aanvankelijk, d.w.z. vóór en tijdens de restauratiewerken, heette het dat er geen archief meer te vinden was. Na de voltooiing der werken bleef de opdrachtgever niet geheel overtuigd van de door Monumentenzorg ingenomen instelling en is toch naar archief gaan uitzien. Het resultaat was de ontdekking van het oorspronkelijk bouwcontract, dat een bevestiging inhield van de juistheid van Potvlieghe's restauratie-optie. De dispositie verschilde slechts in één detail, nl. de Cromhoorn sup. wordt in het contract Clarinette genaamd, een benaming die ingang vond in het begin van de 19de eeuw; in de praktijk komt het er echter op neer dat de bouwwijze identiek is met die van de Cromhoorn uit de 2de helft van de 18de eeuw. In het orgel werden, naast de reeds hoger vermelde, nog volgende inscripties aangetroffen:

— binnenin de kleppenkast, aan de linkerzijde

P= Van Peteghem fecit april 1839

en daaronder

Nettoyer par le même Van Peteghem père le 16 Juin 1851

Requiescant in pace

ongeveer dezelfde tekst leest men aan de rechterzijde
fait & placé le 7 avril 1839 par P= Van Peteghem de Gand

— binnenin de orgelkast

geplaasert door Leonardus De Vynck Den 7 maerte 1839

Woynagtig tot gend

(het betreft hier een werkman uit het Van Peteghem-

atelier die het orgel monteerde).

Klankdocument

Het orgel van Veurne/Sint-Jans-Gasthuis (College) is, samen met drie andere Van Peteghem-orgels, te beluisteren op een grammofoonplaat getiteld „Van Peteghem-Orgels” (CBS 73620), uitg. 1977. De organist is Kamiel D’Hooghe die, als lid van de Koninklijke Commissie voor Monumenten en Landschappen, de restauratie van het Veurnse orgel met zorgvuldige aandacht gevolgd had.

Veurne, zicht op de Grote Markt (foto P. Somers, R.M.L.Z.).

Summary

The District of Veurne. A Rough Approach

The district of Veurne, occupying the western part of the province of West Flanders, is divided into a coastal area and an agrarian hinterland. The three Dunkirk-sea-trans-

Beveren-IJzer, landscape with so-called "Brouck mill".

gressions determined to a large extent the composition of the soil. Throughout history, the district has been subjected time and again to wars and crises. Nevertheless, there were two flourishing-times, respectively under the government of the archdukes Albrecht and Isabella (1598-1621) and with the empress Maria Theresia (2nd half of the 18th century). The economy here depended on the evolution in agriculture, the predominant occupation of the population. Up to now, industrial employment remains restricted in proportion to the population present.

Religious architecture in the district does not deviate from church-building in the West Flemish littoral, except that the renaissance style has not been developed. Characteristic of the region is the use of the local clay-brick, which occurs in civil architecture as well. In the latter, late-gothic elements combined with renaissance-characteristics provide the typical Flemish-Renaissance style which is reflected in public buildings (cfr. Town-Hall in Veurne) and in private architecture. The reconstruction of Nieuwpoort after the first world-war was often inspired on this tendency as well.

Farm-building, finally, the most remarkable component of rural architecture, determines the profile of the region much more than urban architecture.

Coastal Architecture in the "Westhoek", or Building on the Verge of Sea-Fascination

Before the arising of tourism at the littoral from the end of the 19th century onwards, the population there was restricted to fishermen, living in small houses and cultivating the adjacent daps in order to supply their necessities of life. The expansion of the public transport and of the road-system quickened the development of tourism.

De Panne extended according to a systematic planning, dating back from 1892 and drawn up by the architect Dumont. He opted for a loose structure and was influenced to a large extent by rural architecture, whereas the planning for Blankenberge and Heist was inspired on the urban type. As to Westende, the planning combined elements from both tendencies. The bourgeois settled in sumptuous and exotic country-houses and hotels which were attractions to the common man.

Nieuwpoort, "Petit Casino", building with Art-Deco-ingredients.

Social tourism did not come about before 1936, when the act on paid furlough was voted for. From now on, architecture had to apply itself to a more social house-building. The attempt of the architects to supply the façades with a peculiar qualification implied the application of all kinds of styles: Art Nouveau and Art Deco ingredients are represented mostly in some typical, architectural details; neo-styles, interspersed with classical and historical elements, and occasionally linked with the existing cottages, produce a kind of eclectic and hybrid architecture.

Koksijde, Zeelaan 110, Residence in modern style.

The French-Belgian Moeren

The geological evolution at the West-coast determines, to a certain extent, the history of the French-Belgian Moeren. The dunes, formed during the Subboreal, separated the tidal marshes from the sea. Three Dunkirk-sea-transgressions, from the 2nd century BC till the 12th century AC, were important as to the composition of the soil and the outlook of the landscape.

According to F.R. Moormann, the origin of the Moeren is due to the digging out of peat, which proved to be a good fuel. Next to this, there are a few recent data either modifying or sustaining the theory.

Three important draining-periods took place in the Moeren. Wenceslas Cobergher's attempt was successful only in 1627. From 1646 till 1746, the Moeren were inundated again. The count d'Hérouville made use of canals and steam-engines in order to drain the region. A dam-burst in 1770 nullified his achievements. During the third drainage (1779-1827), the mills built by Vandermey initially turned out to be too powerful.

In 1980 the Moeren have been protected because of their historical value. The recent sand-makings involve serious consequences as to the drainages, since it is no longer possible to heighten the capacity of the pumps.

The French-Belgian Moeren: A Few Data Concerning the Wind-Pumping-Engine

This swampy area, lying at 3.54 m under the highest flood-mark and at 0.73 m above the lowest ebb-mark, could only be drained by means of windmills. In doing this, the sanitation of an unhealthy area and the obtaining of more farming-land were aimed at.

Wenceslas Cobergher organised the reclamations: a circular canal surrounded the area, into which the redundant water was pumped and which was, at its turn, drained off to the sea by way of the "Moervaart". Additional secondary and tertiary canals traversed the region. Only in 1626, the Moeren were drained.

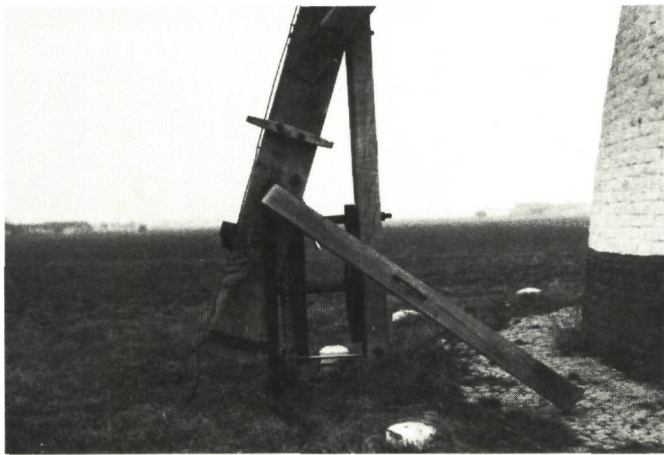
The type of mill, used at those days, was probably the wooden eight-sided mill, usually covered with reed.

During a second large drainage-campaign in 1758-1760, 25 mills were raised in the Austrian part, whereas in the French district, steam-engines were replaced again by the traditional windmill. Probably, the paddle-wheel mills and Archimedean screws which were most commonly used since 1800, obtained a body in brick at about 1850.

Veurne-Houtem, St. Karel mill.

The St. Karel mill is the only one of this type to have been completely preserved. The St. Gustaaf mill has only retained its body covered with a conical cap. It was the St. Karel mill, bearing many references to the Holland mill-tradition, together with a Diesel pump, which drained the farming-land.

Veurne-Houtem, detail of the St.-Karel mill.

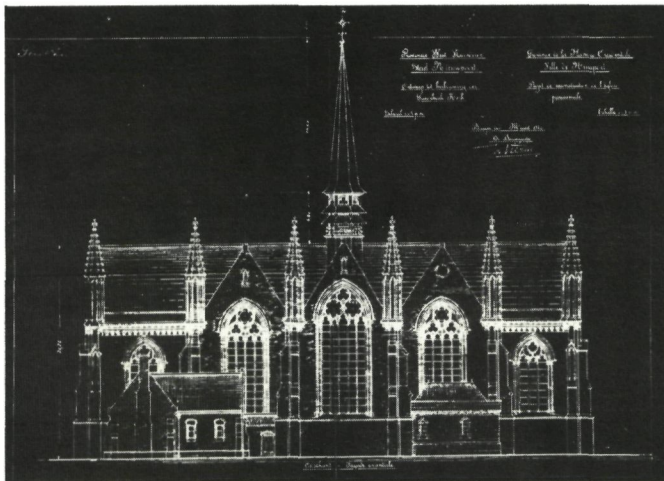
Profile. Jozef Viérin

In his college days, the architect Viérin advocated a free interpretation of the tight principals of the Gothic Revival. He became a member of the "Kortrijkse Kunstgilde" where he met quite a lot of artists like Jozef de Coene, Henry Van de Velde, Victor and Richard Acke...

This group chose for the artistic renovation which was introduced to them by means of some English, German and Viennese magazines. Jozef Viérin was very active now building country-houses and cottages pervaded with the characteristics of vernacular architecture.

The "Lijsternest," Streuvels's house, is a remarkable result of suchlike architecture.

Viérin went to Bruges, the centre of the Gothic Revival in the last quarter of the 19th century. His works reflect the

Nieuwpoort, the Holy-Mary Church. Drawing by J. Viérin.

influence of this tendency. Besides, he became an important restorator of historical buildings. After the first

world-war he had an active share in the rebuilding of the frontal area. Nieuwpoort and Diksmuide were allotted to him. As to these towns, a reconstruction identical to the pre-war situation, was aimed at. The results of his work on this domain testify to sound expertise and high quality.

The Van Peteghem Organ (1838) in the Former Saint John's Hospital (now Episcopal College) in Veurne

This organ, a curiosity among the Van Peteghem organs, was the first one to be subjected to the present norms concerning the providing of monuments. Besides, it was the first organ in Flanders that has been restored in a historically justified way.

Indications in the work of E.G.J. Gregoir and on the organ itself set the instrument at 1839. The archival text containing the agreement between P.Ch. Van Peteghem and the board of the hospital, which confirms the above-

The Van Peteghem Organ: clavier.

mentioned date, has not been discovered until 1977. The text is printed in the article and renders information as to the origin of the organ and of its pipes.

The components of the instrument, like the pipes, the clavier, the wind-drawer and -supply, the organ-case..., are described in a more detailed way.

The first project for restoring the organ, made by E.H. Deschrevel and Fr. Loncke was based on a faulty analysis of the wind-drawer, which resulted in a somewhat free improvisation as to the elaboration of the disposition. The organ was ultimately restored under the leadership of A. Fauconnier of the Government Service for the Preserving of Monuments and Landscapes. The result of this work is almost identical to the original shape of the organ, as may be concluded from the above-mentioned archival text.

Het Sikkens diagnose team

GRATIS

helpt U bij monumentenzorg.

Als lezer van dit blad ligt monumentenonderhoud u nauw aan het hart.

Wanneer u dieper ingaat op de technische aspecten van het onderhoud van monumenten, dan merkt u dat dit veel tijd (en geld) kost. Ook schilderwerk behoort tot het exclusieve werkterrein van deskundigen die weten welke producten en systemen aan de strenge eisen van monumentenonderhoud beantwoorden. En dat is nu precies de zaak van het "Sikkens Diagnose Team".

Wat is een "Sikkens Diagnose Team"

Het "Sikkens Diagnose Team" bestaat uit een groep deskundige en vakbekwame mensen, die aan de opdrachtgevers van schilderwerken een compleet dienstenpakket aanbieden.

Zij hebben een jarenlange ervaring en zijn getraind om het werk te bekijken vanuit het standpunt van de opdrachtgever. Via een vlotte dialoog wordt er samen gezocht naar de beste oplossing van het probleem.

Wat heeft een "Sikkens Diagnose Team" te bieden?

Alvorens te starten met het onderhoudswerk kunnen de volgende stappen worden ondernomen:

- Het "Sikkens Diagnose Team" begint met een diepgaand onderzoek en stelt een rapport op over de actuele staat van het monument.
 - Het team geeft, indien nodig, adviezen betreffende dringende gevallen. Bijvoorbeeld: een sanering, een restauratie ...
 - Een overzicht van het uit te voeren schilderwerk met een budgetraming wordt in detail opgemaakt.
 - Het team bepaalt de meest geschikte verfsystemen en werkt concept-lastenboeken uit.
 - Het team geeft ook advies op esthetisch vlak.
 - Een plan om een werkelijk duurzame bescherming en verfraaiing van het monument te verkrijgen wordt opgesteld.
 - Indien nodig worden zelfs proefapplicaties verricht.
- De verschillende stadia van de uitvoering worden gecontroleerd.
- Het team bemiddelt bij de oplevering en goedkeuring van de werken om op die manier bij te dragen tot een goede sfeer in de relatie tussen opdrachtgever en aannemer.

Zekerheid op lange termijn

Het behoeft geen betoog, dat de kwaliteit van de uitvoering tenminste even belangrijk is als de kwaliteit van het materiaal. Het "Sikkens Diagnose Team" zet er zich voor in om samen met de opdrachtgever en de schilder, op voorhand, de normen van het werk vast te leggen.

Als extra zekerheid voor de opdrachtgever komt hier nog bij, dat tijdens de uitvoering van het werk controles plaatsvinden die door de goede schildersbedrijven erg op prijs worden gesteld. Een tevreden klant is immers een vaste relatie.

Bewezen efficiëntie ... GRATIS en VRIJBLIJVEND.

De werkzaamheden van het "Sikkens Diagnose Team" zijn niet gisteren van start gegaan. Talrijk zijn de steden en gemeenten, grote en kleine, waar de mandatarissen er veel waardering voor hebben.

De Hallen van Leper, hierbij afgebeeld, zijn slechts één voorbeeld uit een reeks monumenten die met succes onder handen werden genomen.

Het is haast te mooi om waar te zijn, dat in deze tijd, waarin vooral de dienstverlening zo duur wordt, een dergelijk kostbaar en compleet dienstenpakket GRATIS wordt aangeboden. Of het écht waar is, kunt u vernemen bij de talrijke opdrachtgevers die u reeds zijn voorafgegaan in samenwerking met het "Sikkens Diagnose Team".

Met veel plezier zullen wij u onze referenties opgeven ... of nog beter ... waarom neemt u zelf niet eens de proef op de som?
Schrijf, bel ons op of stuur ons de onderstaande bon terug. Wij zullen u met genoeg antwoorden.

sikkens

Afdeling Bouwverven

Donkerstraat 38 1740 Ternat - T. (02) 582.31.10

Antwoordkoepon:

Naam:

Adres:

Tel. Contactpersoon:

wenst gecontacteerd te worden i.v.m.

Monumentenonderhoud

wenst referenties te ontvangen

ÉÉN VAN DE REALISATIES VAN HET SIKKENS DIAGNOSE TEAM WAAR WIJ TERECHT FIER OP ZIJN.

Schousterden balksteen

**Elke bouwsteen uit het Schousterden
assortiment is met de hand gevormd.**

N.V. Steenfabriek Schousterden

Venlosesteenweg 70

B-3680 Maaseik

Tel. (011) 56 40 38 - 56 50 34

telex 39692 stema b.